

palócföld

KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT 92/3.

XXVI. évfolyam

május-június

Alapítvány Széchenyi István emlékére

A létrehozott Alapítvány célja Széchenyi István születésének 200. évfordulója alkalmából emlékének ápolása, illetve Salgótarján város valamelyik közterén egy Széchenyi Istvánt ábrázoló szobor elhelyezése. Az emlékmű 240 cm magas, merevített vörösréz – szárnyas oltárra emlékeztető – ívek közé foglalt 120 cm-es bronzfigura lenne. A szobor alkotója-tervezője és kivitelezője – pályázati döntés alapján – Bobály Attila, a somoskőújfalui neves szobrászművész.

Az emlékmű felállításának költsége várhatóan egy millió forint lesz (rendelkezésre áll 300 e. Ft.).

A magánszemélyek, cégek, vállalatok által felajánlott összegek az adományozó adóalapjából leírhatók. Az adományozó nevét – kívánság szerint – folyóiratunkban közzétesszük.

Az adomány befizethető 1992. szeptember 30-ig az OTP Salgótarjáni Igazgatóságán a 751-5298-6 számú alá.

Tartalom

<i>Géczi János</i> selyemhernyó-sziget (vers)	213
<i>Tar Sándor Gyuri</i> (novella)	225
<i>Tímár Máté</i> Amikor a szerelem véget ér (novella)	234

MŰHELY

<i>Földi Péter</i> Az elvégzett dolgok hiteles bizonyossága (megemlékezés)	240
<i>Brunda Gusztáv</i> Belépő - a pikk dáamához (megemlékezés)	242
<i>Halászné Szilasi Ágota</i> Hegedűs Morganról (tanulmány)	245

KRONOSZ ÁRNYÁKA

<i>Kolozsvári Grandpierre Emil</i> A próza küzdelem a gondolatokkal	249
---	-----

TOLLPRÓBA

<i>Onagy Zoltán</i> Peer Krisztián versei elé	251
<i>Peer Krisztián</i> (versek)	252

MÉRLEGEN

<i>Tarján Tamás</i> Szemmagasságban V. (kritika)	257
<i>Horpácsi Sándor Márkus István:</i> Az ismeretlen főszereplő (kritika)	264

SZOMSZÉDSÁG ÉS KÖZÖSSÉG

<i>Tóth László</i> Üres szívvel, megrabolt eszményekkel (tanulmány)	267
<i>Kovács Győző</i> Ceruzasorok Gyóry Dezsőről (megemlékezés)	290

SZEMÉLYES TÖRTÉNELEM

<i>Huszár Sándor</i> Naplólapok (Románia)	294
<i>Cseke Péter</i> Korfordulós Új esztendő (Románia)	308

A Nógrád Megyei Közgyűlés
folyóirata.

FŐSZERKESZTŐ:
Pál József

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES:
Zsibói Béla

FELELŐS KIADÓ:
Dr. Németh János igazgató

Szerkesztőség:
3100 Salgótarján,
Rákóczi út. 192 sz.
Telefon: (32) 14-386 10-022
Levélcím:
3101 Salgótarján, I. Pf.: 270

Kiadja a Mikszáth Kiadó

Készült
az UNIPRINT NyomdaKft.
salgótarjáni
nyomdaüzemében

A tipográfia és a szedés
Kalocsai Péter laptervének
felhasználásával
Girasek Károly
munkája

Szerkesztőségi fogadóóra:
csütörtökön 11-16.30 óráig.
Számlasszám 750-011033.

palócföld
KÖZLETTI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

E SZÁMUNK SZERZŐI

Brunda Gusztáv, művészeti előadó (Salgótarján), *Cseke Péter*, közíró (Kolozsvár - Románia), *Földi Péter*, festőművész (Somoskőújfalu), *Géczy János*, költő (Veszprém), *Halászné Szilasi Ágota*, művészettörténész (Salgótarján), *Horpácsi Sándor*, kritikus (Miskolc), *Huszár Sándor*, író (Szeged), *Kolozsvári Grandpierre Emil*, író, *Kovács Győző*, tud. kutató (Felsőögd), *Onagy Zoltán*, író (Esztergom), *Peer Krisztián*, költő (Esztergom), *Tar Sándor*, író (Debrecen), *Tarján Tamás*, irodalomtörténész (Budapest), *Tímár Máté*, író (Budapest), *Tóth László*, költő, író (Budapest)

E számunk illusztrációs anyagát

Hegedűs Morgan festőművész alkotásaiból válogattuk (Foto: Buda László)

Terjeszti a Magyar Posta Vállalat. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalban, a posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Budapest XIII., Lehel u. 10/A - 1900 - közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR Postabank Rt. 219-9863 021-02799 pénzforgalmi jelzőszámra. Egyes szám ára 30 Ft., előfizetési díj félévre 90 Ft., egy évre 180 Ft. Megjelenik kéthavonta. Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. ISSN. 0555-8867. Index 25 925

Géczi János

[selyemhernyó-sziget]

- részletek -

a vagonban ahol két török arkangyallal lakom
 fölkönyöklök s bámulom az ajtórés előtt elhúzott
 celluloid-tájat csak könyök és nézelődés repetitíve
 csupa lazán amint a tisztarézt rajzszög
 a könyök bumfordi vájatába
 az ízfelszínek között a savóhólyagba
 merül s balról jobbra a tölgylevélszenderek a
 falvak
 a nárciszmezők jobbról balra
 a mágnesmezők otthonosan
 és fájón
 ugyanúgy csupalazán
 a házirilke a napfény és hús s a kényszerleszállás
 közébe fúródva a könyvszobában
 a voltpolcon: monológyszürke étkezés utánban
*(az időmegjelölés csapda és tettenérés
 tudom - a léniában
 nincs pont csak vághatatlan folytonosság
 magányba pofázás s a hangminőség
 feldíszített kőpadja)*
 ha éppen elterül a hintakosárban
 Fahrenheit Herceg
 vagy többször is meglátogatom őt és ugyanőt
 a vagonból szertebámulva
 két hegycsúcs között s a kohótoronynál
 a salaklejtő vörösébe belefogatva
 margitpirosan tépegeti a kerék s a margarét
 küllőszirmait alápergeti megsodorva mind
 a mészakősziklákon dohogó vagonszerelvényre
 utánozza a pokolkatlan fortyogást
 buborékokat ereget s ápol

madárszARBól nőtt magoncot a sziklarésben
 ó mennyi semmiség
 begubózott látvány és -osság és fosság
 ennyi márvány kifutópálya az elrugaszkodáshoz
 visszbuútt tett
 a kristályok kasában méla savak
 halovány mérgek és sávok

hogyan mondhatnám
 ha úgy el nem mondhatom
 áttetsző a szirmokba karcolt körömnyomat
 üvegátlátszó
 hasonlatos a gyakorlatozó tavaszi fűhöz
 a pitypang réjtjáró szkafanderéhez
 a harsány dinnyének
 súlya nő mint láztól a gyerekszem –
 a hasonlatok között tétovázó

óÓóóó
 fej

elmozdíthatatlan a helyszíntől bár ki-
 szimatol a teremtődésből
 orra oltottfehéren csillan nyála csöpög
 a pezsgéskész látmészre
 nem vonzható vissza – közéjük telepszem
 vagy inkább: beléjük
 gúnyvigyorral s felkészült ocsmány tudással
 észhez ragadva a taszítást-vonzást
 megnyújtva bennük denevérszárnyamat
 finom és áttetsző ujjaimat
 gepárdként a zsákmányra ugrásban
 elhasalok bévül
 akár a langy nedvek messonghí jázminában
 a méhröpt az apácaszagban a hétasszonyok
 a saját szerepük jelzéseképében
 s mint a húsos igék
 a mondat udvarházában

...

a két török arkangyal szemében ott
 az örlemény a mindenható könyvespolc tektonikájában
 az ingerlékeny rajszög sárgaréz hegyében
 – a cselekmény felelőssége akár az értekezésé
 a forma csak az örök: a mutató névmás
 föltartja botfejét imbolyog
 a macskakő a kamasz s a szerenád között
 mielőtt választhatna magára omlik
 visszaesik a névbe
 sóvárja margarita sétáló sárga virágait
 a baljós tverszkajáról
 s a kérdést: ?tetszenek önnek a virágaim?
 ó dá azok amelyek a moszkvai csatornáknak
 barcelonában miamiban sunionban orebicben
 is az örök jóra fognak törni hiába roppan
 mindegyik lédús szár – feltöltve
 a lucskostavasszal yvone mexicoblúzának suhogásával
 ahol félrehány a lávádzó popocatepetl
 s megtöltve margitka angyalföldi hőmérővasával
 mely egymáshoz rendeli az irányokat
 irányokat
 a fülelő utcai telefonokat
nos mindez ami nézhető – mutat kört
 Fahrenheit Herceg higany súly pálcájára dőlve
 jobb karjával
 a bal odaragad hol
 összekapcsolódik a nagy lendületű vonal
 bilincskattanással – **az ne zavarja**
hogy néhány tett helye lepréselve a
húsveres viasszal tekintse zárványnak
esethibának amint a láthatatlan malmot
még ha minden előtörő szót föl is darál
onnan e finom kultúrköd orvpor darált
helyzet a két törökangyal sem több
 mint humor azaz génhiba de kinek vergílius
 kinek hermes kinek turbános fejkövek
 a sétatéren a cserépdátolyák végtére
 épek – szokható hogy semmi nincs amiben
 ne lenne még vagy tíz kivétel dobozolva
 bélyeges jelek közt pontum
 mondhatta volna ezt z. a verba frodita
 avagy o. a vajdasági aimarah
 a vagonok mozgása sem különb a helybenléttől
 gondolja azt hogy egy pontnyi gömb

belső falán zakatol vagy annyit se
 csak bámulja mint telnek karimáig fénnyel
 a csupros nárciszok az araltól bretagne-ig
 boroszlótól malaysiáig
 bámész

...

a házirilke kompakt meghatározás minderre
 ha közel bármely perc vakító miramare-ja
 hol a trópus és normandia párizk
 peteérésbe ér a peteérés
 a limonia posóni illata az alhason
 s a rövidkocsányú mirabilis szóhajtója
 vörhenyes gumó
 az álomtól lepedékes nyelv alatt
 reves lapdacs ahhoz
 hogy megnézzé a Herceg milyen a vörösbe
 az itáliai mandulafenyőfán
 kitapintsa a tollbúra alatt a változatlanságot
 beléfojtva a szeráfhangokat
 – holott tudja vázlat és próba mindez
 el mégsem hanyagolható
 kitarított angyalpróza nyilvános szégyen
 és több benne a nyers-torz annál
 hogy valaha is említendő lehetne
 hetne hetne
(elcsuklom a vagonpadlaton a röhögéstől)
 a szövetmunkálatok közepett
 holott együtt él-hal változik
 semhogyan hanyagság gyűrné meg
 magmaismeretében ott a hajszálrés
 a részben ami vall vallat
 közelíthetetlen gyalog és szárnyal
 és szuperszónikus válaszokkal
 mégis végbemegy ha elkerítve
 ha rálel a lehullt pehelytollra
 fonnyadó pipacsbukétára
 vagy ha a horizontot feszegeti a duzzadt vitorla
 a kék szemhéjak közé behajózó szennyezés
 éppen a le/felmenő pupillanap elé
 amikor kezdődik a szél
 s kilép a pitypang neve a szkafanderjéből

– a házirilkének minden ami van az egy
és kicövekel

...

én nem így képzeltem a csendet
amikor még volt hozzá erőm
holott akkor én voltam mozdulatlan
én
én

és minden pörgött zúdult áradt köröttem
ólomcsövekben az az izgékony szörcs élet
hányszor akartam magam is cső lenni
hosszúkanyar a fehér mediterránfalakban
téglák közt lapuló meridián
lakkgombos csapszájú
távoli forrásokról beszéltem
mogyorógyökerekről a színésznőről
aki mexicoblúzáat rendre kitönte pihés
formázott pamacsokkal
ha esemyővel sétált akárha kosztolányi szonettjeivel
a léptei itt e lopakodó parkban
gesztenyekopogás közt yvone-nak
a platánlevél széles suhanásában

ó

ó én

ó én nem

ó én nem így

ó én nem így képzeltem

a hanyatt dőlést a pihenő kert pirkadó hasában
az elaknásított vadtulipánok megfigyelését
a lézengő ritter házirilkét
aki sorrend egyre-másra az őszi ködből
materializálódik

magához emel minden erőmet
izomrostjaim közt kéjjel kotorász: ki vagyok én
nevetés lakója ha helyem nincsen
de szívbarátom kettő
(vagy négy)

akkor hát ki terelt bennünket az

!téltavasnyárósz
 téltavasnyárósz!
 éltavasnyárósz!T
 ltavasnyárósz!TÉ
 tavasnyárósz!TÉL
 avasnyárósz!TÉLT
 vasnyárósz!TÉLTA
 asnyárósz!TÉLTAV
 sznyárósz!TÉLTAVA
 znyárósz!TÉLTAVAS
 nyárósz!TÉLTAVASZ
 yárósz!TÉLTAVASZNY
 árósz!TÉLTAVASZNY
 ósz!TÉLTAVASZNYÁR
 sz!TÉLTAVASZNYÁRÓ
 z!TÉLTAVASZNYÁRŐS
 !TÉLTAVASZNYÁRŐSZ
 TÉLTAVASZNYÁRŐSZ-
 be?

itt lennének-e a bevagonírozott évadba rejtett
 szavaink morfondírozok oberonnal
 akár a kolostorszobába vonszolt anyóboszorkány
 a tévesztő messonghíban
 ghí-ban ghí-ban ismétli a szórallú
 vicsort és ouzót lötytyint a présphárba
 gyertyát lobbant keresztet vet az ánizsalkohollal
 a szentszagú olajnyomat előtt
 gusztálja a nyomoronc lábút:
ha időt adott talán ezt is megadja
 – kommentált Fahrenheit de
 páternosterbe száll s vízi a gép
 a viráglobbant jázminfa csúcsába
 onnan pillog göndör pillákkal
 jaj butasárga porzószálak – görbül fel
 a vénség a boltíves szobába szökött ághoz
 ez az az illat amely nélkül
 – de abbahagyja a szót
 belemerül az orra a szíromcsőbe
 szippantgatja a Herceg férfiszagát
 ördögöt szimatol bíborrá hevül
 mindenik ránca
 ráfogja a délelőtti poharára

s rahátot majszol messonghi-ghíi-ghíi sipítja
a küszöb macskája a szentboszorkányra

...

hasonlóan a jáspishoz és a karneolhoz
odaül hozzám az árnyékMester
bűgöcsigára csévéli az írás selyemfonalát
fejti milyen ábrát fut a játék a porban
nézinézi vénen

a fényerőtől függön soványan-kövéren
kifújja magából a kistornádót
hírt küld

a mellérendelések asszonyainak
zúdítja hozzájuk a tollas jószágokat
a hangyasavba áztatott éji utazások
nagy nyugtalanságait
virágpúdert az elefántpálmáról
tucat cserépmárványt

miramare égbekapaszkodó tomyáról
várja míg átimbolyog a tölcsér
letisztítja a fölöslegeket
a szétfakult tájról

elszippant elégia- és sáfrányillatot
a vagon tengelyénck csikorgó szagát
s a vagont és a lampionos nyelv
kerti multságát

**amelyben belaktuk mondjuk európát –
amelybe mondjuk behaltuk európát**

javít a Herceg és töröl
fölnék nyit egy karcsú velencei
selyememyőt szárazott krizantémokkal
kutyatalpnyomokkal és karsztájjal
hogy lefakul árnyékMester
könnyű hasonlatfodor mindez

mígnem átkel a csapat a veszély szakadékán
és partot ér az esemő feszített selymén
– árnyékMester boldog bal
ladáz az erősebb létről

hogy a halottaknak nincs szüksége az élőkre
és létezik a sziget
a sziget
a hernyóselyem-sziget

ahol landolnak a ritka havak
 szikkadnak hű és kitartó beszélgetések
 áttelelnék a vándorbábok-maszkok
 lígéz az előttemutánam-fok
 andalog hegedűhangban
 s mikor körbegördülnek az elhajtott tér hullámai
 a megszólítatlanság derújében hűsöl
 – forgatja magát a ragyogásban
 a halhatatlan forma
 ...van csak az asszony
 kuporog szülőülésben
 a semmik közös csomópontján
 nagyokat lélezkzik és görcsöl
 kikezdi testét a tolófájdalmak
 sziporka karikák duruzsolják körül
 népelik be a hamukék teret
 amely magvába fogta
 ott lebeg a lenn és a fenn közén
 ami van csak az asszony
 fehér ujjai közt megformázódik
 hogy rögvest újragyurmázza a görcsös erőt
 mely önmagára hat és vissza
 eldől az ujjpercek pámaiba
 s előtör fölvonít a singsontban
 nem takarja be altestét
 derekára gyűrűzött fel a kártolt szoknya
 rengeti magmatikus remegés
 belülről feszíti a rézhuzal ín izom
 ölet egyre lejjebb tolja-ejti
 széttépett száját térdéhez szorítja
 csontjáiig mar a fogsora

...mivég-e kihull s alatta lebeg méhének terhe
 véres selyemzsinóron
 egy aranypuhafalú selyemgubó
 mígnem levágja

...kizuhan belőle a méhlepény
 a selyemgubó alá rázkódik-forog
 lesz napi járó földnyi

türelem termikus vörösföld
 arra zuhan az asszony
 melléhez fogva a szövött selyemtömböt
 könnyemosta arccal borul a megszült földre
 csöndesül s alszik már békén

...kihalássza belőle az álom
 a túlelevő fákat gránátalmákat átfésült rétet
 embert égi földi barmot
 házt és szekrényt és földiánsokat
 s mire a sziget mögül jogarhatalmas korong két
 nyugodt víz is keríti birodalmát

...

...lám kastélyt teremt a sziklaoromra
 a porrajzférfi
 rajzfinom balkonokat másolgat a tenger fölé
 kőriserős cellulózkönnnyű kupolákat
 csigalépcsőt a főveny lüktető horpaszáig
 súlyos kovácsvaskapu sűríti a vázlatot
 beletereli az ámulásba –
 benéz egy ablakán a nehézkontyú asszony
 elidőz a brokát súlyos titkán
 finom bokájú székeken
 a hajnalstrófát mutató kárpiton
 ahol szétszéled egy ujjérintéstől
 a dolgok falkája
 miként négyfelé szaladtak az égtájak

...a villogó szalontükörben felejtí arcát
 a nyeldeklő körülményt
 s a hozzászorított selyemgubót

...

...fölebred most a táj
 megered a szava
 madarakkal fején

hogy zsugorodik testembe a Herceg
 mérve bennem a hőit
 kifarcellázza a hőmérőt a hőtant
 az itatóspapír finom harapását
 amíg szerteromlanak bennem a betűrostok
 és elhalványlik a múlt tanúskodása
 – hiába nem megy érték veszedelembe
 a mandulakeserű borecetté válik
 lusta poharamban borostyánsárgán villog
 érésnek adják fejüket a bokrok
 a duinókert hars hónapjában
 a sziget szegletén miramare közelében
 az eperselyemgyárban
 hol végtelen folyik le a szövőszékről
 a diadalmas versanyag
 s nem több a teóréma a jelentésnél
 (belakta ezt is)
 de kevesebb sem jekatyerína lakomájánál
 – rálátni az aszpikos szendvicsekre
 a tuskéző helyzetre
 mert belém költözik a szabadbeszédübe
 a szédület és a tengeri sünök szimmetriája
 a helyszíni szárnycsapás-mennydörgés
 a szakítás a sekélymély hangzókkal
 és az etikával

...

*(itt az idő - mondotta volt a mesterem
 és hagyta hogy induljak a kóborlásnak
 magamban sodorjak külön szenvedélyeit
 az állításnak s a tagadásnak
 széthasgassam a helyszíneket
 amíg az égi jós(z)ágot keresem
 a bevagonírozásban és a mediterrán útjain
 – hajoljunk most vissza az indulástól
 a rajzszögbe dült szójóستól
 a maraschinóízű behatárolatlan szövegfoltoktól
 – itt az idő a kizárólagosság
 a kifakult-fáradt cselekvényben -
 mielőtt elhallgatott
 és följegyezte a mellérendelés hétasszonyát)*

– kilép a végtelenhez futó teraszra
óvatos lépdél a sakk-kőn a párkányszegélyhez
a házirilke
törökül a ringó hintakosárban

– a telített mozgás mozdítatlan
fekszik a márványkőn a hasát hűsítse
nedvbársony orrát a parázsszerű
árnytalán alakjához nyomja
foszforszemében megfogva a sziget
a selyemhernyó-sziget
és jekatyerína a selyemgubójával:
binnen a komor énbeszélő –
egymásban elvagyunk végre és mindig
– morzekopognak végig a magánhangzók –
belevegyülünk a virágzás oboadallamába
pedig nem így képzeltem a csendet
nem ilyenek a házirilkét
ahogy ott leng az adria
ciánkapszulájával szürkült ajkasarkában
nem ilyenek az egyet
amelyben kitekert fóliás a minden s nem
ilyenek a kutyaformát öltött mozgást
a terasz hintakosárja alatt
hisz oly angyalprózahejú
ahogy magává nézi
a néma házirilkét

Tar Sándor

Gyuri

A SZOLGÁLATI KÖNYV fedőlapja mindjárt a személyi adatokat tartalmazza, ez például Balogh György, anyja neve Rácz Ilona, beosztása: r.beo. Eü. alk. foka: A., az iskolai végzettsége: 3 ipari-szakmunkás, így van kitöltve, aztán a polgári szakképzettsége villanszerelő, osztályos fokozata nincs kitöltve (a többiben se), és a bevonulási éve: 1980. Van még a jobb felső sarokban egy 90-es szám, ceruzával, pirossal bekarikázva, és szintén ceruzával az, hogy 2/1. Semmi különös. A fedőlap belsejére tűzőgéppel odatűzve a fénykép, egy ijedt tekintetű, kicsit nagy fülű gyerek néz szembe, fekete szemű, pisze orrú, és mint akit az egyenruha tart össze. Vilma el tudja képzelni a kép alján, hogy nem lehetett egy szálas legény, míg élt, egy másik papíron ugyanis ott áll, hogy a halál oka: fulladásos agybénulás. Vilma tudja, hogy ez más helyeken önakasztásként is szerepel, attól függően, hogy ki végezte a boncolást, az egyik így írja, a másik úgy, mint ahogy a többi jel, szám karikával, szám karika nélkül, pirossal, feketével, tintával, ésatöbbi, ésatöbbi, mind mind jelent valamit, attól függetlenül, hogy neki ehhez, mint a Kieg pészág polgári alkalmazottjának, semmi köze nincsen. Neki az a dolga, hogy összeszedje ilyenkor az összes papírt, ami a delikvensre vonatkozik, ami nem kevés, és megsemmisítse. Ez úgy történik, hogy eltépi valamennyit, és megy a titkos szemétkosár. Ez egy normális szemétkosár, csak a tartalmát a katonák elviszik valahová, de hogy hová, fogalma sincs. Az biztos, hogy nem tüzelik el a kályhában, mert a továbbképzésen tanulták, hogy ilyen eltüzelt papírok egyben tudnak maradni, a huzat kirántja a levegőbe, valahol leesik, és még olvasható, hogy mi volt rajta. Lehet. Még nem próbálta. De hogy ez mi a francnak akasztotta fel magát!

Vilma nem csak halottakkal foglalkozik, hanem a változásokat vezeti át, elvégre ez is változás, itt van mindjárt, ez a másik, micsoda különbség, ez mosolyog a bevonuló képen, ez nem szarta össze magát, kékszemű, a nyakméret is emezzel összehasonlítva, na, szóval van különbség, meg az is, hogy ez nem meghalt, hanem megnősült. Hiába, van ilyen, van olyan. A halottakat mégis mindig ő kapja, így alakult, már magától tudja a keze, mit hol keressen. A terem belső sarkában ül a nagy gép mellett, mintha külön irodája lenne, a másik kettő meg elől, nem nagyon van már miről beszélgetni ennyi idő után, és azt is tudja, hogy a háta mögött úgy hívják, hogy Varjú. Erzsit Bocinak, vagy Boszinak, mikor, hogy, állítólag ezt az itteni katonák adták neki, merthogy, szóval, na. Ezek hamar nevet adnak itt mindenkinek, Judit a Lidérc nekik, olyan sovány, hiába fiatal, hajadon is, nem kell nekik, nekik csak Boszi kell. Vagy Boci. Ők tudják, miért.

Ennek a Balogh Gyurinak a SZEMÉLYI LAP oldalán még ott van, hogy 1960-ban született, Nyírfáson, na, az hol lehet, ja, Erzsit még Puszinak is mondják, de inkább a tiszték, jó lehet annak, akinek ennyi neve van. Meg fiatal. Azt mondja, hogy villanszerelő, utolsó munkahelye

HÁÉV, havi keresete 4000 forint, polgári szakképzettsége, alkalmassági foka. bevonulás előtti állandó lakhelye, és távolsága: 4021 Debrecen, Csorba utca 39. Csorba utca. 1/120, ez a távolság, na, hacsak nem légvonalban, párttagság kelte üres, KISZ-tagság kelte 1975. párt-, KISZ-iskolai végzettsége, bevonultató megyei hadkieg. és tv. pság időpont: HB-megyei hadkieg., kat. ig. száma, személyi igazolójegy száma nincs kitöltve, idegen nyelvismeret, volt-e büntetve, üres, üres, a többi is, akkor vagyoni helyzete: vagyontalan. Mindjárt ebéd. Legalább egy rádiót hozhatnának be, a tiszti nyilvántartóban lehet, ott állandóan szól, hát persze, ott tisztfeleségek dolgoznak. Ezek az oldalak majdnem mind üresek, jegyzőkönyv a tisztvizsgáról, dicséretetek, fenyítések, a szabadságolási kimutatás szokott tele lenni, már akinek, ez a szerencsétlen egyszer volt szabadságon. Na. Azt mondja, milyen szabadságon volt (jutalom, eü., stb.), alatta: eü. Két nap. Aha, hát persze, a Feljegyzés oldalon mindjárt az első bejegyzés: véradáson résztvett, és a bélyegző 1980. jan. 29. Aláírás. Ugye, bevonult 1980. január 5-én, és 29-én vért ad, és kap érte két nap szabadságot. Nem töltötte ki a századírnok, mert az se igaz, hogy valaki úgy szerel le, hogy egyszer engedik szabadságra, akkor meg minek ez a beírás? Na, ebéd után majd beül a gépbe, és kiszedi a tasakját, azzal kezdődik az egész.

Vilmának is van egy fia, Andris, az is összeszarta magát, mikor bevonult, pedig jó helyre ment, ő intézte, a fiú azt akarta, hogy ne vonuljon be, hogy tökítse el az összes papírját, mintha nem is lenne, na, hát olyan aztán nincs, hát ezek hülyék, ezek azt hiszik, hogy az csak úgy van, mondom neki, és a számítógép? És a népesség-nyilvántartó? Különbben is mit fosol, mit nem lehet abban kibírni? Még sírt is az első látogatáskor, hogy az apja nem jött. És? Mit akarsz apádtól? Nem elvált? Nem itt hagyott? Mindjárt seggbe rúglak! Mi bajod van? Azt mondja, nem is a tisztek, hanem az öregek, a többi, hogy ő nem bírja ki. Na, most már eredj, mondtam neki, ha más kibírja, neked is ki kell bírni, jövőre már te fogod őket baszogatni. Ne beszéljek ilyen csúnyán, meghallják. Na és? Valakinek férfinak is kell lenni a családban. Vilma bemehetett volna minden nap, ismerték, és? Az jobb? Tanulja meg, milyen az élet. Mert itt is olyan. Ugye, ez a Gyuri is bevonul azzal a kis törpész orrával, januárban, mint a csirkék, az öregek meg ott élvezkednek előttük, már előre készülnek rá, kijön ott az állat mindenkiből, hogy kínozhassa a másikat, alig várják, na, Január, elnevezik rögtön mindet, na, Január jöjjön csak ide, Január, nézze meg, hogy nem vagyok-e a véccében, Január, mi ez? Ez ágy? A legtöbb már akkor kijön a formájából, mikor levágják a haját, aztán le pucérra, gezarol előlről, hátulról, Gyuri még nemigen vetkőzött mások előtt pucérra, ha nem volt muszáj, és még ki is röhögik, húzza le a kotont, Január, vagy ez már a pucája, na, ez derék, csak el ne hagyja, kössön mellé valamit, ilyenek. És? Vilma, mikor átkerült ide a kantinból, három napig kézzel tekertették vele a kartontárolót, mintha nem lett volna áram. Ő el is hitte, hogy úgy kell, hülye liba volt. Majd elszakadt a dereka. Csak mikor bejött az őrnagy, és megkérdezte, mi van? Háború van? Mert csak olyankor kell kézzel kurblizni, ha kimennek vele a pusztába. Akkor ő odament hozzájuk, na, idefigyeljetek, kurvincák, ha velem akartok szórakozni, akkor jobb, ha már most kinyaljátok, mert tele van.

Gyuri meg csak áll, és pont úgy áll a szája, mint itt a képen. Meg a szemé. Ezt már ki is nézték maguknak. Persze, ha visszafofázik, akkor is, de az más. Ez olyan, hogy is mondják, riadt szemű zöld gyík. Ez még vicces is, ha neki mondják, ott, helyben elröhögi magát, akármi lesz is. Nem olyan, mint a Január, azt valami bunkó találhatta ki. Aki azt hiszi, hogy humora van. Az ilyen a legrosszabb, meg az, ha röhögni kell rajta. Géza, a férje is ilyen volt, Vilmuncsi, mért nem mondod nekem sose, hogy Gézuncsi? Éjjel. A paplan alatt. És hogy mért nem teszed

ide a kis kézuncsidat, Vilmuncsi, meg a kis szájuncsidat, az én kis Gézuncsikámra? Ezt hívta ő előjátéknak. De ezt aztán mindig. Minden áldott alkalommal. Közben ott kevergett azzal a plöttel hol fent, hol lent, egyszer aztán megúnta, na, idefigyelj, baszunk, vagy nem, a többit írd le, és majd holnap elolvasom. Erre, hogy még ő a frigid. Ezeknek, ha nem áll fel, akkor a nő a frigid, ezt már megtanulták. Talált egy másik Vilmuncsit magának, aki a szájuncsiját is odateszi. Esetleg egy Bocit. Na, ennek a Balognak nemigen tettek még oda semmit, ordít neki az arcán. Esetleg az anyja valamikor, meg most, a boncmester. Anyja. Önéletrajz, tizenegyedik oldal. Micsoda írás! Tiszta görcs. A tanteremben írják, húszan, negyvenen, százan? Mi van, Január, nem megy? Nem tudja a saját életrajzát? Lerajzoljam? Nincs tolla? Hová írja? Nem azt mondtam, hogy tizenegyedik oldal? Ez hanyadik, Január? Álljon fel, Január, magának beszéllek! Hogy mer maga itt ülni, mint az iszap? A foglalkozás végén jelentkezik nálam! Mit mondott? Semmiit? Értetem, nem? Leülni! Fogjon hozzá! Ez a szerencsétlen aztán hozzákezd. Kap valakitől egy tollat. Ez inkább egy tollbetét lehetett, alig tudja megfogni, és nem jut eszébe, mikor is született. Hát így. Három helyen javítva, na, majd elolvassa, most viszont ebéd.

Önéletrajz

Nevem Balogh György Születtem 1960. március 22. én Nyirfás-on Apám Balogh Géza víz gázvezeték szerelő kisiparos Anyám néhai Rác Ilona 1972. ben halt meg 1 fiú testvérem van Dezső. Általános iskolát a szülőfalumban, Nyirfás-on végeztem 1974. ben kezdtem és 1977. ben végeztem a szakmunkásképzőt. Debrecenben A szakmám villanszerelő. Ezután maradtam a vállalatnál. 1 hónapig Az utolsó munkahelyem a 3. volt. A Hajdu Megyei Állami Építőipari Vállalat. 1975 óta vagyok KISZ tag Külföldön még voltam, rokonaim nincsenek ott. Büntetlen előéletű vagyok.

Jászandrás. 1980. Jan. 5. Balogh György

Nyirfás-on. Jó. Mit is akar? Az anyja. Azt mondja, meghalt 1972-ben. Az apja meg Balogh Géza. Na. Ez is Géza. Csak úgy hemzsegnek a Gézák. Megint dögöt hoztak? Azt hát. Gondolhatta volna, hogy míg ebédel, valamit ide fognak csempészni az asztalára. Kisbogararak, ki a roppant isten hozta ezt ide desszertnek, így nekik, és mutatja. Boci rögtön há, há, így nevet, Lidérc meg csak nézi a paksamétát, biztos az iktatóból, nyekergi. Érdekes, mondja Vilma, érdekes, hogy idetalált, pedig ez az asztal van legmesszebb az ajtótól. Volt jártányi ereje. Már Lidérc is nevet, csak finoman, legalábbis ő ezt gondolja. Odateszi a kezét a szájához, mintha hányni akarna. Tudják, hogy te vagy a dögész, mondja Boci, és ő bezzeg nem takargatja a száját. Na, nézzük csak, született, na, ez ráér, ez már vén volt, mint a culáp. Akkor már inkább a kávé. Vilma otthonról hozza a kávé egy termoszban, mert a parancsnok betiltotta a főzést az irodákban. Igaza van. Sose jöttek ki a beadott pénzből, pedig, ha valaki, ő aztán tudja, hogy a kávé mennyit lehet keresni. Bociék ilyenkor elcsattognak a büfébe, és elcseverésznek úgy egy fél órát, lehetőleg órála. Le vannak szarva. Negyvennél nem lehetett több, mármint ennek az anyja. Mikor meghalt. De lehetett harminc is. Az anyja. És vajon miben? Számoljunk, tizenkét éves volt, mikor az anyja, hol az istenbe van megint az a rohadt zsebszámoló! Lidérc! Borjú!

Nincsenek itt, de akkor is jobb hangosan mondani, hát ha odaát vannak, és hallják. Egyébként mondja ő akkor is, ha itt vannak. Ringlók, hol a rotringom, szivikéim? Ki a roppant isten gyúrte el megint a lyukasztót, szűzeim? Kellett? Jólesett? Röhögik csak, a legénységi kantinban megnő az ember szókincse, Géza is mondogatta, te, úgy beszélsz, mint egy kocsis. Meg mint egy bakasári. Markotányosnő. Na, neki se kellett a szomszédba menni egy kis hízelgésért, ha nagyon akarta. Már mikor elégük lett egymásból. De jobb is, ha az ember kiacsarkodja magát, csak nem kell tőle beszarni. Ez itt rendesen berámolhatott.

Jászandrás, és nem Jászandrás, ahogy ez írta, egy régi laktanya, még tán a németek építették, nagy, hosszú barakkok, mint egy-egy juh-hodály, egy körletben vannak vagy százan. Száz egynemű. Rádásul hím. Hányszor végignézte az ilyen bevonulásokat, igaz, nem Jászandrásiban, ott csak valami gyakorlaton, vagy min voltak egyszer. Vagy anyagért? Hogy néznek ki, mikor beöltöznek! Mint egy csapat hadifogoly, úgy is kísérik őket, inkább terelik, vegye fel a lépést! Nem hall? Nem tudja, melyik a jobb lába? Maga! Álljon ki onnan, mert lelövöm! Szakasz állj! Álljon már meg! Nekimegy a falnak, nem hall? Imre, vedd át őket, mert én már nem bírok velük! Micsodaaa? Ki akarják csinálni a tizedes elvtársat? Tessék? Ki dumál ott a sorban? Ki volt az, jelentkezzen! Senki. Na jó, akkor a kerítés vonaláig az egészek futás! Vissza! Na meg a többi. Az öregek meg lezseren, zsebredugott kézzel gyönyörködnek az előadásban, nevetgélnek, heccelik a vezénylőt, nézd meg, direkt csinálja a Január! Atyaúrsten, hogy néznek ezek ki! Az meg ott forgolódik, nem hallotta mi volt a vezényszó? Mi maga? Nem mozog! Vigyázz volt, nem? Gyuri ott áll valahol a sorban, és majd behugyozik. Úgy érzi, most már nem bírja tovább, már a politikai tisztnél nagyon kellett, de nem mert szólni, azt se tudta kinek, és hogy, csak hallgatta a poltisztet, aki elbeszélgetett mindenkivel, kicsoda, micsoda, akkor a szülei, család, munkahely, menyasszony van-e, ilyesmik, már akkor szorította a térdét a faszéken, mellette a kövön a szerelvénye, most meg a hátán, vállán, kezében, és izzad, meg sápad, még egy pillanat, és elengedi. Pedig az még odébb lesz. Bemennek abba a hodályba, ahol temérdek emeletes vaságy, más szinte semmi, hátul fogasok, a bejáratnál vaskályha. Megáll! Nem hallotta? Nem mozog! Aztán névsor szerint. Aki a nevét hallja, jelen szóval jelentkezik! Világos? Balogh honvéd! Jelen! Nem hallom! Jelen!! Hozzám! Mit csinál? Menjen vissza! Ha azt mondom, hozzám, akl or azt mondja, értettem, világos? Igen. Nem igen, hanem értettem, maga szerencsétlen! Na. Balogh honvéd! Jelen! Hozzám! Értettem! Na tessék, hát jöjjön már akkor, a jóisten gyúrje magába mindenét! Most meg mit áll ott? Na végre! Ez lesz a maga ágya. Értette? Értettem. Most mit csinál? Mondtam, hogy csináljon valamit? Csak úgy zeng a körlet, az öregek szanaszét heverésznek az ágyakon, cigarettáznak, röhögnek, kommentálják az eseményeket, szórakoznak. Vilmának egyszer azt mondta a fia, hogy maga soha nem volt az anyám.

Úgy jött be az ajtón, hogy már félig leszedte magáról az egyenruhát, zubbony a kezében, már a cipőfűzőt rángatta, mikor ő kinyitotta neki az ajtót, ott guggolt előtte. Mi az istent csinálsz itt, kérdezte tőle, mert tényleg nem értette az egészet. Szedem le ezt a szart, mondja ő. Na, jó. Vilma már nem is tudja, hogy jött ki az egész, de a vége az lett, hogy ő elintézhette volna, hogy ne menjen katonának, ha egy kicsit akarja. Kérdezi tőle, hogy ugyan mi baja van ott, írnok, akkor jön ki amikor akar, jó helye van, pont ez a ruha bassza a csőrét? Hát ha elmegy majd valahová dolgozni, a munkásruha az nem egyenruha? És ott nem parancsolnak? Azt hiszi? Mert maga biztosan egyedül akart itt maradni a lakásban, hogy azt csinálja, amit akar, így a fiú. Az Andris. És ezt te mondod, így Vilma, anyádnak? Maga sose volt igazán az anyám, így ő. Vilma:

akkor figyeljen. Az, hogy őt megcsinálták, meg hogy hordta a hasában, meg szoptatta, satöbbi, arról ő, Andris nem tehet, az csak neki volt jó, meg az apjának, mert akkor szerette azt a férget, és azt akarták, hogy legyen. De az semmi, hogy felnevelte, ruházta, iskolába járatta? És hogy benne volt minden hülyeségében, még hazulról is elment, ha jöttek a csajok, pedig sokszor majd megfagyott az utcán, és háromszor látta az Apokalipszist, vagy mi a nyavalyát, mert az jó hosszú volt, az semmi? És hogy autót vesz a segge alá, mire leszerel, ha beledöglik is, az mi? Mit kéne még csinálni? Tán még feküdjön is le vele, hogy minden kényelme meglegyen? Jól van, nem úgy értette, így a fiú, az a baj, hogy maga nem érti az egészszet. Nem minden az, hogy ruhát vesz, meg cipőt, meg ilyesmi. Hát akkor? Tán nem szerette? Azt akarja mondani? Hát már a nyolcadikban nem engedte, hogy ő, az anyja megcsókolja, nem emlékszik? A ballagáson. Azt mondta neki, hogy ne csinálja itt a felhajtást, nem gyerek ő már, még kiröhögik. Még most is meggincsolná, meg összeharapdálná a pofáját, mint gyerekkorában, ha hagyóná, pedig már egy nagy kan. De hozzá se lehet érni az urasághoz. Most akkor mit kéne csinálni, hogy az anyja legyen? Mit tudom én, így ő, az Andris, és csak öltözik, keni, feni magát, nem is akar enni, az ő részéről be van fejezve. Mit tudja ő. És be van fejezve. Vilma részéről nincs, de ő se tudja. Ennek az anyja bezzeg tudta. Meghalt. Így, a főnyképről olyan legkisebb-gyerek pofája van, biztosan ő volt a fiatalabb, az a Dezső meg a bátyja. Hogy mit tud itt szarakodni ezzel az anyaggal! Már rég el kellett volna felejtetni. Na és? Ki hajtja? A fiókjában van egy pár csepp vodka, ha ez a két virágszál kitámolyogna valahogy, most meghúzná. A kölyköt meg biztosan az apja hergeli. Hogy ő egyedül akar maradni a lakásban, hogy azt csinálhassa, amit akar. Miért, vajon mi az istent akarna csinálni, egyedül egy lakásban, negyvenhat évesen? De azért jó a szöveg, gyerekeknél még bejön, pláne ebben a korban, mikor minden akörül forog náluk. Tizenhatodik oldal, Feljegyzés. – De most ti kisvirágaiam, nem akartok egy kicsit levegőzni, míg leiszom itt magam? Tudjátok, ez a rengeteg halott, kijön az ember szeméből a könnyű.

Feljegyzés

Véradáson résztvett. 1980. JAN. 29.

1980. jan. 29. Aláírás, szpk.

Az alapkiképzést jó szinten sajátította el.

Lógyakorlat megfelelő.

Politikailag közepesen képzett.

A raj kollektívájában jól illeszkedett.

1980. 03. 20. Aláírás, szpk.

A gyak.i szakkik. Feladatait mint laktanya időbéres TMK-s végzi, főnökei szerint jó szinten. Szakmai probléma nem volt.

Hozzáállását az igyekezet, tenniakarás jellemzi.

Fegyelmi probléma nem volt vele.

Parancsnokaival szemben tisztelettudó, megfelelően alakias.

Társaihoz való viszonya jó.

Jászandrás. 1981. 06. 12. Aláírás, szpk.

Ez nem lehetett valami nagy penge a katonaságnál, éppen, hogy csak átsúszhatott a lécsalatt, jó szinten. Az egy fasza dolog, hogy rögtön a bevonulás után vért ad, elvégre sorakozó van, irány a gyengélkedő, lépés indulj. Ott aztán egyes oszlop állj. Balogh honvéd orvoshoz. Zubbonyt, inget le. Szorítsa ökölbe a kezét. Mit csinál? Ökölbe! Haragudjon! Gondoljon rám! Na ugye. Fogja meg ezt a csövet, vérbaj, kankó a családban, májgyulladás, fertőző betegség, maradjon így. Ne nézzon ide, forduljon el, úgy. Volt már véradáson? Na, így marad, szóljon, ha elájult. Következő. Látszik ezen a fényképen is, hogy tudhatott félni ez a fiú, de főleg az orvostól. Elrontja a gyomrát a hatodszor főzött főttkolbásztól, leszédül az ágyról, bele az ablakba, üvöltene rá, mit csinál már megint, Balogh?! Részeg? Álljon fel! Nem hallja!? Felállni! Aztán mégsem lesz parancsmegtágadás, hadbíróság, leviszik a gyengélkedőre. Ma nincs orvos. Az ügyeletes felcser is lelket akar verni bele, hunyja be a szemét! A kezét nyújtsa előre! Egyenesen álljon! A feje fáj? Egyáltalán mi fáj magának? A hasa fáj? Na, fekdődjön ide. Telczabálta magát. Álljon fel. Szerelvényt igazíts! Maga szimulál. Gyuri két befőttes üveget lát az asztalon, az egyikben fehér, a másikban sárga tableta, kap két fehéret. Aztán felmossa a gyengélkedőt, a folyósót is, a mindenféle beteg- meg orvosságzagtól megint felkavarodik a gyomra, kihány mindent, amit csak lehet, és jobban lesz. Na ugye! Két hét laktanya, jelentse, ha visszamegy. A fogorvos azt mondja neki, hogy pici még ez a lyuk, nem kell ennek injekció, ha fáj, emelje fel a jobb kezét. Emeli. Fúrják tovább. Egyem meg. Mért bántja ezt a kis ártatlant mindenki? Mért kell ennek mindent kétszer csinálni, háromszor, tízszer, az ilyen ügyse lesz katona. Andris is idétlen volt, de ennyire azért nem, ő inkább lusta, tohonya volt, szenvedett attól is, ha két kézzel kellett enni, mikor egyfel is lehet. Lassan harmincéves, és semmit nem akar. Nem akar dolgozni. Azt aztán nem. Valami raktárban van most is, ahol szinte semmit nem keres, de nem is kell dolgozni. És hogy ő, Vilma, menjen ki a lakásból, mert az apai rész meg az anyai rész. Az anyai rész mehet a picsába. Még a nője üzenget, hogy mikor költözik már. Ott már a gyerekkel nem férnek, azért ezt igazán felérhetné ésszel. Ó. Ott is csak úgy ott van, annál. Ha kérdezi tőle, te, mit akarsz azzal a nővel, azt mondja, használom. Na, kimossa ezt a bilit, beleszáradt a kávé. Aztán hajrá. Jónapot. Ica, kedves, ezt most mért ide hozza kiskegyed, ha megmondja, hármat kívánhat. De hát ezeket te szoktad csinálni, ez meghalt. És? Annál a másik két asztalnál nem halhatnak meg? Nem látod, hogy tele van az asztalom? Már hullahegyek vannak itt... Nahát, Vilma, azt azért nem mondhatod, hogy mi nem csináljuk. Bocinak pont olyan a formája, mint annak a Charlie angyalának a tévében, a haja is, főleg, és most fel van háborodva. Különbén is ma még szinte semmit se csináltál, csak nézed az asztalt! Már ne haragudj! Direkt figyeltük! Hadd mondják. Persze, így ő, mert ő a dögész. Meg Varjú. Tedd le, és credj innen. Lidérc kapkodja a fejét Boci, meg öközötte. Igazán nem kellene mindig megsértődnöd, ha mond az ember valamit! – Mondott ő egy szót is? Mondta, hogy meg van sértődve, mert dögésznek, meg Varjúnak hívják? Így hívják már tíz éve, pontosan azóta, mióta az a buszbaleset történt, és negyven halottat neki kellett lerendezni. És? A varjú meg hát ugye, az is egy állat. Csak ennek a bájsomónak szerette volna elmondani, hogy van itt még két másik asztal is, mert gyenge egy kicsit földrajzból. Ők nem tehetnek róla, hogy neki mostanában rosszkedve van, mondja Boci, máskor meg halálra röhögik magukat rajta, mért nem tud mindig olyan lenni? Vilma csak arra kíváncsi, hogy ez, akit most hoztak, miben halt meg, vagy mi a fene lett vele, elégett? Felrobbant? Hát ezek hülyék, ez lehet, hogy nem is halt meg, eltűnt. Ez új. Eltűnt, mondja hangosan, de nincs kinek, a másik kettő végre kiment, végre megsértődtek, vagy röhögnek odakint, mindegy, az a lényeg, hogy most aztán belenyúlhat a fiókjába. De bele ám.

Egyéni vállalás

Alulírott...Balogh György... vállalom... MN KIK F 29 UTASÍTÁS...alapján szervezett szocialista versenymozgalomban, a kiképzés és egyéb követelmények... JO...illetve... FEGYVER-TECHNIKAI KARBANTARTÁS JO...teljesítését.

Kelt: J. andrási, 1980 feb. 4.

Név, rendfokozat: Balogh György honvéd.

Elfogadom: Alírás, hdgy. alegységparancsnok.

Azért csak rendes srác volt ez a Gyuri gyerek, nemhiába írják róla a tizenhatodik oldalon, hogy "hozzállását az igyekezet, tenniakarás jellemzi". Hát itt áll fehéren, feketén, hogy egyénileg is vállalt. Vajon mit vállalt még ezen kívül, és vajon akkor sejtette-e már, hogy mit akar majd tenni? Vilma először is az üveget helyezi vissza megfelelő szinten, jó eredménnyel. Aztán azért is szeretni kezdi Gyurit. Ha bele pusztul is. A fiúk általában az anyjukhoz hasonlítanak, az övét kivéve. De ez a fiú egészen biztos, hogy az anyjára ütött. Aki meghalt 1972-ben. Egy olyan közepesen csúnya, de lelkiekben gazdag parasztlány, ott Nyírfás-on, és aki csupa igyekezet, csak azt nem tudja, hogy akkor aláfeküdjön ennek a Gézának, vagy ne? Mert Géza azt mondja neki, hogy úgyis a felesége lesz, akkor meg minek itt tőkölni addig, az esküvő úgyis csak egy füst, neki nincs ideje itt szarakodni, vagy, vagy. Ő iparos ember, dolga van. Rácz Ilona addig nem alszik, míg el nem dönti, kibírja ő is, ha az anyja, meg a többi kibírta, pedig már attól is ideges, ha Géza megfogja, aztán mikor esetté válik a dolog, úgy érzi magát, mint akin átment a hatnegyvenes teher, százharminc vagonnal, elindul az orra vére, de ez még semmi, az anyja látleletet akar véltetni róla az orvossal, pedig csak annyit tud, hogy a diszkóban belökték a sűgőlyukba. Ezt Géza mondja, mert ő is ott volt, látta is, ő kísérte haza utána. Nem kell ezzel foglalkozni, egy buliban megesik az ilyen dolog, neki is a lábára léptek. Az apja odavan a kendert vágni, az anyja mindenesetre megfojt egy csirkét, mert Géza mintha nem akarna hazamenni, és ez jó előjel. A csirkénél az a jó, hogy hamar megvan, egy óra múlva tudni lehet, hogy Géza a combját, a mellehúsát szereti a legjobban, de a szárnyát, meg a püspökfalatját ne is lássa. Ilonka meg pont azt szereti. Bor már nincs itthon, Géza ennek ellenére elvonné feleségül Ilonkát, ezért is jött tulajdonképpen, nem kerülgeti ő a dolgokat, ő iparos ember, és szereti is Ilonkát, itt mondja meg a szemébe, mindenki előtt. Kint dolgozik a Téesz-majorban, ha úgy gondolják, Ilonka kihozhatna holnap egy kis főtt ételt ebédre, mert a száraz koszt csak nem olyan. Hát ezt még meg kell beszélni az apjával, így az anyja. Na, majd én megbeszélésem, hol van? Itt és itt. Akkor most odamegyek a kocsival, jössz, Ilonka? Megy. Útközben csatlakozásuk van egy másik tehervonattal is, de az már nem fáj annyira, és az apja még befér a hegesztő trafó mellé a kocsiba, mert ezt meg kell ünnepelni, otthon, ital mellett, és a végén az emésztő gödörben, csúszik ez az agyag. Vilma csak kitalálja ezt az egészséget, de tudja, hogy hajszára így kellett lenni, itt van a fiú arcán, a fényképen, ettől a kis vodkától meg aztán pláne.

És ha még hoz valaki ma valamit az asztalára, annak eltöri a kezét, két helyen. Vállban, meg derékban. Hallottátok? Boci megint há, há, há, na látod, te varjú, így már mindjárt más vagy. Lidérc meg ad neki egy banánt. Most volt a büfében. Vilma úgy fogja meg a gyümölcsöt, hogy nem lehet félreérteni, pont a méretem, mondja, az anyátok istenit, csak ne szeretnék annyira

benneteket. A nyakába esnek, nyúzzák, verik, Lidérc meg is csókolja, most majd mehet tisztálkodni. Röhögnek, megszólal a hangszóró a falon, szombaton nem sportfoglalkozás, hanem politikai tájékoztató lesz a HEMO nagytermében, tiszta öröm. Ki ez a hapsi, kérdezi Boci, ő, de kis furi, ez is meghalt? Naná, mondja Vilma, ha élne, személyesen jött volna, hogy megerőszkoljon itt, az asztalon, a szemetek láttára. Ez? Na ez valahogy nem úgy néz ki. Ne piszkáljatok, mondja Vilma, mert lapozgatják a szolgálati könyvet, és amúgy se szereti, ha az asztalán turkálnak. Jó nektek, mondja aztán, és kihúzza a fiókot, most már mindegy. A születésnapomra kaptam, mondja, húzzátok meg. Szülinapod van? Tényleg? Persze, minden évben. De tényleg, most van? Dehogy. Azt hazudja, hogy a múlt hónapban volt, akkor kapta a fiától, de ez se igaz, a fiától ő még nem kapott az égvilágon semmit. Persze, ezt amazok is tudják, és azt hazudják, hogy elhiszik. Már rég tudják, hogy piál nagy titokban, azt is, hogy hol tartja. Megnézték. Boci belülre veszi a kulcsot, bezárja az ajtót, és kóstolgatják az üveget. Lidérc piciket kortyol, Boci nagyobbakat, te, Varjú, most őszintén, de nehogy megharagudj érte, nagyon szar neked? Na hess innen. Ezt Vilma mondja, nehogy csend legyen a szobában, ha meg akartok ríkatni, erőspaprikát hozzatok a szemem sarkába. Tűnés. Dologra. Tizenegyedik oldal, itt hagyták ezek nyitva, szabadságolási kimutatás.

Szabadságolási kimutatás

Szabadság -tól -ig nap: 180. 02.08 2 nap. Hol tartózkodik szabadságának ideje alatt (község, utca, házszám): Áll. lakh. Milyen szabadságon volt (jutalom, eü., stb.): Eü. Ki engedélyezte (bco.): Pcs. száma: üres.

Vilma már csak azt szeretné tudni, hogy az időszámítás előtt vagy után volt 180-ban ez a katona szabadságon, de nem is ez a lényeg, hogy ezt elírta az ímök, hanem mi van a többivel? Az órát meghagyta a parancsnok a falon, pedig az is áramot fogyaszt, meg húzza le a falat, kopik, na de majd eszébe jut, és akkor majd nem látja, hogy nem sok van már hátra a munkaidőből. Most még igen. Ez a leghosszabb időszak, a vége előtt. A katonák is ilyenkor vesznek meg. Andris például sorra vette az összes belgyógyászati kórleírást, egyszerre fájt neki lent is, fent is, az oldala meg nyilallott. Az ő pofája meg égett. Tudta, hogy tudják, és csak őmiatta nem cirkuszolnak, majdhogy nem a kórházból szerelt le. Pedig van az ilyesmire is orvosság. Először mondjuk kiveszik a manduláját, aztán a vakbelét, ha kell, ha nem. Abból nem lehet baj. A vesetükrözést már kevesen várják meg, jobban lesznek. Nagy már az orvostudomány. De ez a katona bírja. Férfiasan, keményen. Nem kér szabadságot, hanem különvállal, és annyit, hogy már restellik beírni. Önként csinál a tisztek lakásában mindent, ami elromlik, és mégis. Már csecsemő korában, a bölcsődében a másik ráfekszik az arcára, az iskolában meg úgy fejen rúgják a labdával, hogy egy félévig bevizel, mert nem áll be játszani, csak ott őgyeleg. Az apja se tud vele mit kezdeni, neki már ott van a nagyobbik, a bátyja, az életrevalóbb is, ügyesebb is. Különben is lányt vártak, a konyhaasztalnál is csak három szék van, ő a mosogatón eszik. Nem tanul jól, ha könyv van a kezében, rögtön szemet szúr, nem lel dolgot? Ott a tyúkól, az udvar, a kocsit ne mossa, isten őrizz, a múltkor is összekarcolta. Az anyja temetésén olyan

hangosan sír, hogy az apja többször rászól, aztán ott, a ravatalozóban pofonygúri, hát hagyja már abba, az úristenit neki, meg lehet tőle zavarodni, hát nincs itt elég baj? Aztán otthon: anyád meghalt, meghalt, érted? Annyi gyógyszert vett be, hogy belehalt, annyira fáj a feje, nem akart kiállni. Ezen már nem tud változtatni senki, érted? Eredj, feküdj le. Elküldik villanyszerelőnek, mert a víz-gáz az nehéz neki, nem bírná. Ott megrázza az áram egy párszor, mint a többit, aki ezt választotta, de őt valahogy lépten-nyomon, még akkor is, ha a kábelárkot ássa. Azért nem hülye gyerek, a kapcsolószekrények, műszerek javítását mindenki átengedi a tanulónak, babrás is, neki meg kicsi a keze, odafér, még akkor is, ha áram alatt kell csinálni. És mégis felszabadul, pedig közben még szerelmes is a konyhán, a szakácsnéba, de a két hentesfiú még idejében meggyapálja úgy, hogy egy darabig nem is mer ebédelni. Vegeta-leves, tarhonyáshús, mint ma itt az ebédlőben, Vilmáéknál. Ma velük ebédelt, nem szokott pedig mindig hozzájuk ülni. Jó, most barátnék, de azt azért nem felejtí el nekik soha, azt a telefont.

Azt találták ki, hogy Géza, a volt férje telefonált, hogy találkozni akar vele itt és itt, ekkor és ekkor, de nagyon fontos, és nagyon szépen kéri, hogy menjen el, okvetlen. Akkor még nem váltak el, akár igaz is lehetett volna, de nem volt. Ő meg majd maga alá nyúlt a repeséstől, de azért csak úgy, félvállról flegmát mutatott ezeknek, majd meglátom, mondta. Na, kirittyenti magát, csipke, meg fodor, dzsivencsi mindenhová, ahová fér, és gyerünk. Az Omniában sokan voltak, de Géza nem, csak ez a két bányarém vihog a hátsó sarokban. Egy null, mondja nekik rögtön, mit isztok? Ne haragudj, Vilma, ne, ügye nem, hozzák a piát, és jól berúgnak, végig röhögik az utcát. Majd elmúlik. Ez a katona bezzeg odavágott volna, amilyen harcias. Főleg, mikor már leszerel, és ott áll egy árva fityinggel a zsebében, a legjobb ruhájában. Haza nem megy, mert Nyírfás-on még mindig három szék van a konyhaasztalnál, és mind foglalt, egy szeretnivaló nagysága ül az anyja helyén, és már kezdte volna őt is szeretni, mikor szabadságra hazament, az apja meg nem volt otthon. Vilma megint az órára néz, de most nem látja. A kurva életbe, hát ez tényleg csak egyszer volt szabadságon! Egész idő alatt! Itt nem az írrok trehány, nincs hová! Most valami ismerősnél meghál vagy két napig, míg albérletet talál, meg munkát, megy is minden, mint a karikacsapás, olyan szobát vesz ki, ahol egyedül lakhat, egy darab időre elege van a társaságból. Ez egy jól felszerelt nyárikonyha, van minden, ami nagyon kell, és a háziasszony csak vasárnap főz ott, mert akkor ő ügyis hazamegy. Alakulnak is a dolgok, meglátszik a hadsereg nevelése, bírja a hideget is, inkább este borotválkozik, melegvízben csak jobb, tud tűzfát is pótolni a telepről, ahol dolgozik, ami csak fér a táskába, mert a háziaknak is kevés, ami van. Társasága most még nincs, új fiú a munkahelyen, de jobb is így. Szórakozni nem jár, nem iszik, nem dohányzik, majd megint kell egy kis pénzt kérni attól az ismerős embertől, mert a múltkor vendéglőben evett, hogy valami meleg is legyen a gyomrában, a telepen, kint, ahol most dolgozik, nincs étkezés, csak a központban. Most végre arra gondol, amire akar, azt tesz, amit akar, nem zavarja senki, semmi. Az se baj, hogy a keze odaragad a kilincshez egy reggel, mikor a madzagot ráköti, a másik végét meg a nyakára, matrözgörcsre, ahogy tanulta. Na, itt a vége, Vilma az órát nézi, még húsz perc, lehet pakolni. Aranka azért még bejön, csak nem valami anyagot hozott megint? Nem. Azt mondja, elvtársak, meghalt Brezsnjev elvtárs. Na még ez is. Megint egy halott. Fel kell állni, a hangszórót bekapcsolják. Felveszi a szolgálati könyvét ennek a katonának, és eltépi, cssss, néznek rá ijedten a többiek. Valami gyászzené szól.

Tímár Máté

Amikor a szerelem véget ér...

(Jani János zeneszerző naplójából)

Jani János zeneszerző és előadóművész, akit 1949-ben, a Népi Kollégiumok felszámolásával egyidőben, s a Mindszenty-ügy sűréjében templomi bérorgonálásért, meg édesapja néhánnyal több holdjéért kiakolbólítottak a Zeneakadémiáról, hogy utána zongorahangolással és kocsmai klimpírozással keresse a kenyerét, a reszketéses korszak elmúltával is minden hajnalban tudat-tapogatózással ébredt. Úgy lebegett felfelé a néha gerincmengető álmokkal színesített, máskor hadifogoly emlékekkel verejtékeztető tudatalattiság mélytengeréből, ahogy a valóságos világ bűvárai cselekszik. És mégis másképpen. Gondolat és emlékkép töredékek halcsodái, cápaszörnyetegei, százarú polipjai, virág és korállkölteményei között, hogy azután nyújtózkodva ropogtassa enyhén meszesedő csontjait s boldogan állapíthassa meg: Nem vagy te már esztendő óta zongorahangoló. Jani Jani, se “fehér more”, akinek a “Nyár este volt, pacsirta szólt a fán”-ért jó sűrű, francstadti köpettel százast ragasztanak a homlokára. Évtizedek óta díjakkal babékoszorúzott, félvilágot bejáró “személyiség” vagy, olykor “pozitív példa”, “népéhez hű Kodály-tanítvány”, azaz kispolgáru “kodikodály-kakaska”, két negyvenötös cipőben járó “eleven anakronizmus”, de így is, úgy is valaki. Vinné már az ördög gychennára azt a lidércnyomásos tegnapelőttöket (persze az izléstelen és veszélytelen hátraköpködések nélkül), s nyitna teret végre az álmainkban is ennek az emberszabású létezésnek, melyben még azok az oktalan ártalmak is a hasznunkra váltak. Némi lábszaga, ha nem mosta minden este, Mona Lisa-nak is lehetett, testi gázait az isteni Lolo se a Kent füstjével elegy eregeti ki az orrán, Transbihariában még mindig önmaguk-istene Nérócskák csaholnak; tapsikoljunk tehát a fenekünkkel, hogy szinte-szabadon surranhat ki rajta a huzat...

Csakhogy ilyenkor más tövű, eleven keserűség foglalja el a döglött kimérák helyét, és hogy előlök meneküljön, bosszúsan tesz-vesz a megürült lakásban, hogy belső gyötrelmeit a testi tevékenység helyi érzéstelenítésével zsongítsa el röpke öt-tíz percre legalább. Gondosan megágyal, feltekint a heverője fölötti képekre, tiborcábrázatú édesapjára, fejkendő édesanyjára, “válaszott fejedelmére”, Tamási Áronra, Márton Áron székely-püspökre, akihez “követségében” járt, s végezetül a Ferencesek-templomában lencsevégre kapott Kodály Zoltánra, a “tanár úrra”, s máris könnyebb a nehéz. Megelőzve a reggeli feredőzést, röpke kézmosás után megreggelizik, ne éhgyomorra gyűjtsa meg a legelső búzrudacskát. Aprólékos gonddal beretválkozik, fogat mos, sokáig áztatja hatvanasan is “kaszabíró” testét a habfürdős, langyos vízben s még a rádiót is üzembe helyezi, mondikáljon a beidegződött állomás-sorrend szerint. Budapest, Moszkva, London, Washington, München. Együttesen sem rángatják ki verten is szilárd alapállásából...

Ez a körülnyírt, istentenyérmeyi földdarab az én Hazám. Az adott körülmények között tisztességes, honszerető emberek vezetik, s ha én, a sorsa-ellenzőjével behatárolt látású átlagpolgár olykor másképpen is nézem a dolgok folyását – például a balkezes lakáspolitikát, a lógást, az ilf-petrovi újmilliomosokat, a torzonborz koravén ifjoncok kékdunás, szamizdatos ficánkolását, az emberi eszmények vaginamutogatással való helyettesítését a televízióban, és százegegy más, nem is bocsánatos bűnök eltűrését -, a lehetséges valóság mérlegén mérve, ha az, ami van, nem is tölti színültig aszúborral ábrándjaim kelyhét, már elfogadhatónak minősíthető, mert nem égi angyalok, olykor a kutyaszarba is belehágó emberek vagyunk.

Így áztatja magát és dúdol. Rendszerint székely, csángó és alföldi pentaton népdalokat, hogy a fájdmát oldja velük. Majd lakásrendet kerekít, felöltözik, átlapozza a határidő-naplót s rangsorba sorakoztatja soros tennivalóit...

Postaadósságom nincsen. Nem várnak sehová. Az "Este a székelyeknél"-t - amivel holnapután a TV-ben szerepelek már annyira az ujjbegyeimben érzem, hogy a gyakorlás inkább ártana, mintsem a hasznomra lenne. Az ujj és fültorna pedig nélkülözhetetlen, és kihagyhatatlan s ebből következik, hogy komponálni kell. Hoppra venni valami témát...

De mit?

A belső zúrzavarból nehezen születik harmónia, sőt rapszódia sem. A langyos fájdmacs-kából sem, ha nem égbekiáltó fájdalom. Ordítató golgotajárás...

Jani János pedig, ez a hatvannégy éves, Szibériát-járt, börtönlakott, nagyranőtt muzsikuszíncsupa fájdalom...

Saskörmű vágyakozás elorzott fiai után, az elfarolt asszony bevallatlan hiánya, az öregségtől, a másodszori agyvérzéstől való félelem fonódnak kötelékké benne – melyre azonban élethite miatt még sem tudja felakasztani magát –, s felteheti a kávé, törülgethet, teremthet akkora rendet, amelyet a jutasi őrmesterek keze alatt, meg a börtönben ösztönébe parancsoltak, a zenei aláfestés mindezekhez mégis csak az üres lakás dobozában visszhangzó Emese nevének kimondatlan, belső csendülése. Mert az agya, a szíve habosra izzadva is munkanélküli marad. Vándorolhat a tekintete a képek, a könyvek, a tárgyi világ összegürcölt szívárványdarabkái között, gondolatai mindig ebbe a kikötőbe érnek...

Kiolvashatja édesapja, a bölcs, öreg Tiborc pipás portréjának mosolyából - melyet egy gyapotot természetien kitelepített festőművész festett -, hogy: "Kancarúgásba még nem pusztult belé senki, fiam!" Az orra alá moroghatja édesanyja fényképére tekintve: "legalább Ő élhetne, a Lelkem, hogy jól meggyónhatnék neki!" Portalanítás közben előlapozhatja az Anna Karenina Németh László magyarította kötetéből: "S ahol a szeretet végetér, ott kezdődik a gyűlölet..." Ez sem orvosság, tízperces Demalgon csupán. Ahogy Aszpirin az ismeretlen forrású - talán Tagore-től származó - aforizma is: "Az ember akkor érzi, hogy él, ha valamije nagyon fáj." Néki a teljes létezés, de az levezethetetlenül! A szeretete nem kell, gyűlölni képtelen s ezen még a keményen büntetett zongorabillentyűk sem segítenek:

Kit virágot rózsám adott, alig nyitot elhervadott, jaj,

Ennek csak egy asszony oka, verje meg az eget ura,

Jaj-ja-ja-ja-ja-jaj!

De ne verje mégsem! Büntesse inkább hiányérzettel, önemészto magánnyal, kísértő hímek alávalóságával (azzal talán még sem!), s az elárult emlékekkel...

Haszontalan zongora, úgy látszik te sem leszel a patikaszerem máma...

Végigdül a heverőn, tekintetével a mennyezetet fúrja, s időmulatásból, ahogy a börtönben

is, számol egytől-százig, hátha elszenderedne újra. Ez se megy. Ötezemél abba is hagyja...

S jön a legkegyetlenebb, a másnak kívánt kiméra. Az emlékezés...

Hatvankettőben Kodály tanár úr – aki kiiktatása alatt sem zárta ki kedvenc tanítványainak lelki hadrendjéből –, Erdélybe küldte. Kapcsolatteremtő megbizatással néhány zeneszerzőhöz, népdalgyűjtőhöz, egyetlen kérésért száz lehetőséggel fizetve ezzel. S amikor az indulás előtt búcsúisztelegését tette nála, az ajtóból ezzel szólította vissza:

– Ha szabadon mozoghat, menjen el Gyulafehérvárra, Márton Áron püspök atyához is, ezzel a néhány soros névjeggyemmel. Ő majd eligazítja, a gyűjtőútjához biztosítja a falusi tisztelendők segítségét is. Felszaladhat, itt, Budapesten, a jóbarátjához, Tamási Áron íróhoz is, hátha tőle is üzenetet vihet. Csak azt ne mondja neki, hogy én küldtem – s itt elmosolyintotta magát –, mert akkor megorrint. Minden találkozásunkkor megkérdem tőle, hányadik feleségét fogyasztja, amire azonnal sürgős teendője akad...

A tanár úr szükséztelenségéhez viszonyítva ez már bőbeszédűségként hatott, de bőséges aranyfedezet állott mögötte. A Kodály és Tamási névjegy megnyitott előtte minden ajtót és szívet. A hosszú börtönbüntetés után háziőrizetes egyházi papjai, hites helyei sok-magnó-szalagnyi felgyűjtetlen balladával, penteton-csodával gazdagították, az Írástudó barátai, tisztelői pedig már nevének említésére tárták az ajtót, terítették az asztalt. Zenészekét, írókét, festőket, a székelység minden rendű-rangú kinevezetlen minisztereit. Nem csoda hát, ha úgy odakapott arra a száz-baj-látogatta földre, mintha félszívével ideszülte volna a viharsarki táj. S ezután már hívta-küldte a honvágy, hazulról – haza! Megbízásokkal vagy nélkülük, de mindenkor szolgálatban térült-fordult s végezetül a legbarnább bőrű oltyán vasutas, granicsér is "szalut"-tal köszöntötte már. És az onnan való kottás utipoggyász fellabdázta képességének zenitjére. Nevet szerzett, "felírták a táblára", és a kibontakozás letörölte homlokáról a ráncokat, sőt olykor reméltette is...

És ekkor, talán tizedik zárandokútján festőbarátja, Szucsugán Szavér marosvári lakásán megismerkedett Emesével, a szinte-kész énektanárral, hogy végső férfi-menedékének érezhesse a sok alkalmi kalózzrejtekhely után. Természetes volt ez a nádkarcsú leány, harmonikus, akár a szálfenyők zúgása, tiszta, mint a pisztrángtermő patakok, nem magamutogató ösztönсалétek – pestimódra.

Jani János hazaérkezése után Ő jelentkezett először, s át is lépte a számukra tilalmas gránicot, hogy esztendőre húszra kerekedjen annak a viszonzásaképp, esztendőre-másfélre pedig hites asszonyaként telepedjen által. Eleven bölcsőjeként a legelső – talán a sok hivatalos herce-hurca következtében –, holtan született gyermeküknek...

Semmit sem ad ingyen a sors, de azt, amit jogtalan elvesz visszapótolja később. Az esztendő két fiúcska követte egymást. Ábel és Mózes, eleven aranybilincsek, s ki tehet arról, hogy megtartani az arany is puhafémnek bizonyul?! Hogy a harcosszékely ősök fiú-leány-jogú ivadéka, kitépve a mostoha hazai földből a talmi fényű világváros lelki csapdájába esik? Hány tönkrement életű nőismerős, valódi, vagy álbarátnő, mindenki csordajárásának fülbesugdosása, dolláros butikok szívárványlása, kívülről Lord, derékon alul ember-bika izgató bókokat bömbölése csáboskodhatta körül addig, míg megkevesellette azt, akiért a hivatalos tilalmak, a szülői lebeszélések, és a józan ész több évtizedes karkülönbségének máglyarakását, a szentiván-napi száz tú hosszát ugrotta át?

Egyik napról a másikra kicsi lett, szürke, és méltatlan a verejtékkel szerzett fecskéfészek. Kakofónia a hiestárs azelőtt észre sem vett horkolása. Undorító lumpság a legtöbbször barát-

ságból, vagy munkaszerzésből lekortyintott pohár ser, s krajcáros smucigság a háromszor hét szűk esztendő alatt párjába ivódott ésszerű takarékoság. S mire a szerelmében valósággra-vak Jani János "dalos pacsirtájából" sikeres népdalénekest, kórusvezetőt sugalmazott, csángóföldi gyűjtőutakra kísérte – s titokban útnak indította a népművészség felé is –, már többre becsülte a Trabantját, titokzatos bandákba keveredett, akik a dinamittal játszanak. Egy akna: Dunakiliti! Ha nincs más, hát drága a petrezselyem! "S ezeknek dolgozni?!" "S Te, aki éppen 56-ban...?" S az ámenjüket a tizenegyesztendős Ábelkával mondatta ki. "A te őseid meztlábos parasztek voltak, míg az én nemzetségem két falut birtokolt!

S jöttek az elmaradások, a fiúcskákval való kirándulások s a gyermekszájvisszhang: "Azt mondta édesanyám, hogy Daruszörű Cula Matyi bácsi olyan, mint egy bölömbikahangú táltos..." "Madarász Péter bácsi, a kötőfékfonó sajnál, mert eladtad magad..." "Balgha Misa bácsi, a mocsárvédő, árulónak mondott..." "Bodori Andris bácsi szerint kiestél az irodalomból!" S jött a kákán csomótkeresés, a "vén meszes állat", a "rohadt, büdös paraszt", s ő a valaha dózsai hitvallású Tiborc túrte, meginogva olykor a pohár fenekére nézve, hátha onnan csillan elő a remény.

Míg a szépelemlekezetű anyósa élt, minden szétficánkoláskor "összebeszélte" őket, hanem amikor a könnyezett emlékek birodalmába költözött (a Requiemjével még adós vagy, Jani Jani!) menten gólyalábra magosodott a gonosz.

Úgy jött, a kertek alól, mint a tyűkbetyár róka. Céltartó szívóssággal munkálkodott, akár fában a szú. A "függetlenségvágy" ábrándjába kábult asszony elveszített minden féket. Előbb agyvérzéssel a kórházba úzte, gyógyulása után a tettelegesséig vadította, hogy azután kijátsz-hassa utolsó aduját, az orvosi látletet: "Ha nem egyezel bele a kölcsönös elhidegülés alapján, közös megegyezéssel elhatározott válásba, az okok feltárása nélkül – lám, egész jogtudorrá bölesítették a jóakarói –, akkor lerántom az asztalról az abroszt! Elveszem a fiaidat, kiűzlek a lakásból, s még a gatyát is lehúrom rólad!"

A zöldszalugáteres hamistanúk, az ilyen etikájú tanácsadók: "Odatartom, azután kimosom, és kész, mibe kerül az nekem? – elől menekülni kell Odüsszeusz!" "Legyen! – mondta ki végül –, ha legalább hetente láthatom a Fiúcskakat!" – S lón! De utána sem kopogtatott a béke. Majd másféléves pokoljárás a lakáscsere gychennatüzében, lökupecalkudozás. Másfél évig egy kot-tafejet sem vetett papírra, a haloványuló előadórutinjából élt. Majd odadobta egyetlen vagyon-káját, a tündérvölgyi kertjét, melyet fiai, unokái alá otthonná szánt, oda az első kínálkozóznak: Vegyen az ára jelentékeny hányadából magának lakást a függetlenséget akaró. Ő pedig marad-hasson békében. Önmaga Szaharájának csősze. Hétvégi atya, 40 százalékos férfi, aki a sors rozsdás símpárján újraindítani kényszerül hatévtizedes, kazánkőves életmozdonyát, hátha a belső békesség oázisára lelne...

Kollégiumos diákvárosának prédikátora, a méltóbb megemlékezésre érdemes Tildy Zoltán gyakran idézte negyvennél is több esztendőknél előtte:

"Tudjuk pedig, hogy azoknak, akik Istent szeretik, minden javokra van, mint akik az ő végzése szerint hivatalosak." (Pál: Rómaiaknak: 1.8,28.)

S mintha az ő janijánosi jelene is a mondottakat igazolná...

Három hónapja vágta ketté a kenyeret. Azóta újrendezte a viharcibálta fészket, szívében harmóniává fájdul a magány, a közelebbhez távolság pedig a Fiaival való együttlét pirosbetűs ünnepeivel ajándékozza meg, melybe úgy belésűrűsödnek a várakozás ádventjének böjtősnap-jai, ahogy az oldatba lógatott cérnaszálra reákrisztályosodik a cukor, vagy a só. Az apró kis női

csukamarásokat már számba sem veszi. Mert a nősténybosszúvágó - kibékíthetetlen. Karmai között a közösvérű gyermekek is faltörő kosokká lehetnek: – *Ha öt percet késsel velük, a jövő héten el sem viheted őket. Velem ne vitázz, nem vagyok én Népfront, kidoblak, mint a macskát szarni!* – S elúzheti a saját tehetetlensége, búcsúvétlen, legközelebb a "nagyfia" cirógatja meg állítólagos "kormánypártiságáért". Bár azon eltöpreng, hogy: "Ne köpjünk abba a tálba Gyermekem, amelyikből eszünk!"

Nicsevó! – legyint a csendreparancsoló szóra, ahogy négy esztendeig Szibéria mezsgyéjén tanulta. – Nem leszek most már Doktor Zsivágó, aki vétlen pusztul el a két front között!

Sőt, Tolsztoj sem igazolódhat: "S ahol a szeretet véget ér, ott kezdődik a gyűlölet." – Nem szabad igazolódnia!

A lepergett esztendőknél legalább az első felét, a beteljesedésért való küzdelem nemességét a két Fiú-utód aranyfedezetét becsüljük meg egymásban. Azt, ami szép volt, csúnyává a gyűlölet sem teheti. Belénk ivódott az, akár a gyümölcsbe az anyaföld sója, a nap fénye, az áldásos eső éltető csodanedve...

Így gyözködte esetségét s érezte, amint zsondul dallammá. – Csak az az indító akkord belső visszhangzása hiányzott még, hogy áradására találhasson...

Felnyúlt a feje fölötti könyvespolcra, kedvencei közé, találomra leemelte Juhász Gyula Összes verseit, mely magától tárult a 775. oldalon s mindjárt tudta, hogy énekesére talált a dal:

Mert benne élsz te minden félrecsúszott
Nyakkendőmben és elvétett szavamban
És minden eltévesztett köszönésben
És minden összetépett levelemben
És egész elhibázott életemben
Élsz és uralkodol örökkön, Amen.

Felkelt, szesszel frissítette arcát, tarkóját, Sophiane-t puhított, reágyújtott, odasétált a zongorához, és szinte véglegessé rögtönözte a feledhetetlen búcsúszavak melódiáját, hogy a szív-facsaró válás koporsójává s a tovatúnt szerelem anyagszámaivá nemesüljön...

[Faint handwritten signature or text]

[Faint handwritten text]

[Faint title or header text]

[Faint main body text, possibly a letter or article introduction]

[Faint text on the left side of the page]

[Faint text on the right side of the page]

[Faint text in the left column of the main body]

[Faint text in the right column of the main body]

Földi Péter

az elvégzett dolgok hiteles bizonyossága^{*}

A képi igazság, a kép igazsága... ezek a kifejezések motoszkálnak a fejemben, mióta a Morganról szóló írásról gondolkodom. (Azt, hogy írok, írunk a kiállításról, még a kórházban megígértük neki Brunda Gusztival.) "Fejben" már többször – mióta meghalt, naponta – végiggondoltam miről is beszélhetnék. Az érzések szinte mindig hitelesek voltak, de a megfogalmazások – a szavak áttétele révén – folyamatosan félrecsúsztak. (Új, tiszta szavak kellenének, miket nem mocskoltak tévében, rádióban, újságban, politikában, boltban... amit nem ejtett ki X és nem bőfögött Y.) Hogy Morgan mit várt volna, nem tudom, hogy a mű, amit hátrahagyott mit követelne, azt érzem. (Minimum egy olyan léptékű író, amilyen festő Ő volt...)

Mégis...

Szóval egy történet, mindenekelőtt a kép igazságához, a mítosz építéséhez, mert lesznek, már vannak, szólnak róla. Az utolsó igazi festőművész volt a fogalom minden képzelt és valódi romantikájával együtt. Van aki úgy születik, hogy dolga van, "nem felvállalja", "magára veszi", vele együtt születik, múlik, végezve, végezetlenül.

Szóval a történet: Egerbe készültünk az akvarell biennálé beadására, meg bort inni, barátokat látogatni... megbeszéltük, ittunk rá, a reggeli busznál mégsem volt ott. Bosszantott, mert megígérte. (Tudod kit vágjál át!) A várban leadtam a képeket, elintéztem az adminisztrációt, ekkorra megjelent Morgan taxival Tarjánból. – Megbeszéltük nem? – ennyit fűzött hozzá. Ismerve anyagi helyzetét, Salgótarján-Eger távolságát, a taxi-árakat, ezt fölvetve huncut mosollyal mondta: – Nem téma!

Mit iszunk? - Aztán tényleg ittunk, jó kedvünk volt, május. Ettünk csülkös babot, megfegyelmelte egy kedves kollégánk feleségét, aki túlzottnak ítélte a jókedvünket.

A buszon visszafelé német fajerron visszanyerte a taxi árát. Tarjánba érve a Nemzetiben még ebből a pénzből söröztünk.

Nehezen bocsátott, bocsáthatott nieg. Indulata féktelen és igazságtalan volt (magához, mindenhez, de nem mindenkihez), igazságtalan, mint minden féktelen indulat, mely pusztít és pusztul, húst-szaggatóan önfeltáró, hiteles.

Ha a kép igazsága pontos, akkor egy pilantással felmérhető. A részletek gazdagsága végtelen, összességében mégis egylényegű: emberi. (Anyagból tapasztottan széteső ha lelkét veszi, vagy ha sosem leheltek belé.) A gesztus megismételhetetlen, a nyomvonal vagy tévedhetetlenül igaz, mint az egy metesszéssel lerántott nyúl bőr után takaratlanul

^{*} Elhangzott a művészről készült videofilm bemutatóján a Nógrádi Történeti Múzeumban (Salgótarján, 1991-ben a művész halálának I. évfordulója alkalmán)

hagyott gőzölgő hús-vér valóság, vagy tragi-komikusan száználmas, groteszk nyalakodás. (Hasonlat nélkül.)

Az önuralom, az önfegyelem, az ösztönök feletti (utáni) szakmai ráció, a vulkán lefojtása, Csernobil betemetése, a visszanyelt hányás... Az eleven lélek formává merevszik, az akarat műgondja cizellál – Kép? – vagy csak annak látszik? az elvégzett "dolog" bizonyossága hitelesíti (és csak ez!) a formai álca zavartalan szemérmetlen kitárulkozása viszolygatóan izgató, a gerjedelem földi, az átlényegülés kozmikus, vagy? (szóval felelhető materiális volta). A mérce pedig? Már mérték vele: Van Goghot, Rembrandtot, Michelangelot, Csontváryt... a massa ma is ugyanaz, a lélek lelkesíti – a Kép? – most már végleges.

Vörös-zöld parkrészt, talán köralakú szökökúttal vastagon, vangoghosan festve. Fojtógató a komplementer hatás, súlyos és fortyogó, lávalavina.

Szakkörös portrék "síkra bontva", a szín formát keres. Okos és tudatosan elszánt önarc képek, a feladat embert választott.

Kokasos zöldek, morganos indulatok, energiák, egy eszement madár szaggatott röpte, panelházak blokkjainak sziluettje, Salgótarján fagyos romantikája. ("Sárkányölő")

Aztán a térből felület lett, nem azért mert divat, hanem mert nézi a falat, egy figura "nekünk" hátat fordít és nézi a falat, a kopott, salétromtól rágottat, a jelmondatok hordozóit, szabványbetűk szabványszokásait. A szó elveszti fogalmi jellegét, "vizuális" jellé válik, plakátfecniktől takartan, tépetten, a napi információk történelmi rétegeiként.

**"Vásártér, HEGEDŰS MORGAN ITTEN
ÉL,
(a hugyozás a fal tövétől a járda széléig
ér)"**

Utelzárók piros-fehéren, festő állvánnyá tákoltan, nincs tovább, szemben a Kép: "Hó-

dolat mademoiselle Ineznek", hódolat a festészetnek. Kép a képben, a világ és annak mása helyet cserél.

A megtalált hang, a megtalált eszközök tobzódása: "Szarvasének", "Rózsakert", "Torzó akváriumban". A rusztikus alap lazúros derengése, a pöttyök vibrálása, a felcsillanó tiszta kékek távlata, a kompozíció feszes szigora, az alaphól (a "falból") eldívított figurák látomásossága. A kép már lefordíthatatlan rejtelmek, előérzetek tudója. Keze tévedhetetlen. "Torzó"-jának szorongató fájdalmas féltésen alapuló figyelmeztetése, "Rózsakert"-jének harsogó véres drámája, a "Szarvasének" felszabadítóan hívogató kozmikus távlata, az érett festő teljessége. A fokozás már csak túlcizellálná a lényegét, hiszen: "Eszőisten siratja..." (a mítosz emelkedettsége mindennapi valóságot takar). A kép mitológiája nem válik esztétizálóan képzőművészeti, a való élet lüktet mögötte, frivolan, dölyfösen, méltósággal, daccal, szeretettel, szerelemmel – ahogyan élt –, keményen, elengedetten, szabadon.

Kiss Gyuri mondja tegnap: – Elgondolkodtam, milyen kemény gyerek is volt Morgan. Kőkemény.

Már kórházba járt besugárzásra, hétvégére hazaengedték. Az udvarunkon a meleg betonjárdára (augusztus vége felé volt) teregette ki döbbenetes rajzait. Akkor már tudta mi baja van. Az erő, az akarat szinte fölsistergett benne. A képről (pasztell) minden fölösleges sallang, külső artisztikum lehullt, maradt a döbbenetes gesztus, a madárfejű emberlányek tétova színjátéka a festett perspektívájú kulisszák előtt. Görcei, gesztusai, "jajongásai" megőrizték a képzőművészet feszes méltóságát, miként Ő is a sajátját ("Van Gogh hajnali jajongása"). A legutolsó óráig dolgozott. "Úgy is megtalálom" volt utolsó, számomra ismert rajzának címe. (Egy konok, kis madárszerű lény lépked az útján, ha jól emlékszem csokornyakkendőben...)

Brunda Gusztáv

“Belépő a pikk dámához” – emlékezés a sárkányölő légtornászra – *

Jó, hogy életében semmi érdemit nem írt róla senki. Végre nincs elrontva valami. Végre nincsen benyálazva, gennyezve. Jó, hogy ez az egyszer volt lávafortyogás nincsen felturkálva otromba ércmerev hantokká. Így talán azt tudjuk látni, ami a szemünk elé tárul. Bátorság, most már nincs helye, nincs értelme csak a szembesülésnek.

Elszomorító, s mégis csak kegyetlen igazságtalanság, hogy életében semmi érdemit nem írt róla senki. Érthetetlen, hogy a nagy foncsorfelhozatalban nem akadt számára egy tükör. S tényleg nem akadt. Igaz, nem csupán Morgannal volt ez így, hanem más, szem elől tévesztett tarjáni művészekkel is, de hát rájuk majd más esteken emlékezünk.

Morgan első kiállítását a salgótarjáni szakmunkásképző intézet ifjúsági klubjában rendeztem és nyitottam, ha jól emlékszem 1970-ben. Akkor mind a ketten inasok voltunk. Az utolsó kiállítását Földi Péter avatta szertartással igen nagy lelki emelkedettséggel 1990-ben. Nagy idő, kis idő húsz év? Az ő ideje volt.

Igen vágyott a L'École des Beaux-Arts-ra, a Monmartre és a Montparnasse színes, állandó szellemi-művészi izgalmat tartogató világába. Párizsfény tropizmussal élt a szívében, rejtegetve egy titkos reményt.

Morgan életrajzának íve mindig feszült mint a húr, ha megérintették rezonált. Voltak akik csak egy nézetből tudták látni ezt a pá-

lyát, s lemondóan konstatálták az önmagukba futó köröket. Mások – s talán nem kevesen vagyunk így –, felfelé törő, önmagából építkező spirálként látták szüntelen emelkedését. Mi hajtotta a sokszor iszonyatos erőfeszítések árán belobbanó, izzásában önmagát újrafoglaló és tisztázó periódusai felé?

Kifogyhatatlan szerelemtüze, amelynek mindig volt táplálója? Bocsássanak meg a kedves, szép szeretők, de ha valakinél, akkor nála igaz volt Balázs Béla mondása: nem gyújtó láng az asszony, csak táplálója az örök tűznek. Ezt persze ŐK, nem tudhatták. Egy kódot hordozott génjeiben, amelyet ősei – anyai ágon Itália szülőitől – finomítottak szüntelen, hogy éppen benne teljesüljön művészetté? Netán mérhetetlen teljességvágya? Gondoljunk csak bele, hányszor akarta egy képben átfogni az anyag belső végtelenjét és a világegyetem végtelenségét!

Morgan darabos volt. Önfejű, néha kezelhetetlen, de azért befolyásolható. Soha nem tudta mit kellett volna tennie saját maga érde-

* Elhangzott a művészről készült riportfilm bemutatóján a Nógrádi Történelmi Múzeumban (Salgótarján, 1991-ben a művész halálának I. évfordulóján.)

Hegedüs Morgan *Környezet (pasztell)* - 1987

Hegedüs Morgan *Születések (vegyes)* - 1989

Hegedűs Morgan *Van Gogh virágai* (pasztell) - 1990

Hegedűs Morgan *Mit nekem* (pasztell) - 1990

kében. Nem értett a praktikákhoz, igen távol állt tőle a sikeres cselekvésekhez elengedhetetlen diplomáciai érzék. Az orrával érezte, ki számára a simlis, s onnan angolosan távozott.

Kiss Gyurinak igaza van, Morgan tényleg kőkemény fickó volt. Döbbenetesen kemény, ezért abszurd ami vele történt. Mert a kemény fickók nem szoktak a csúcson elsomfordálni az életből. Abszurd maga a halál, a végkifejlet nélküli végesség és abszurd a buta anyag maradandósága. A hülye cserépé, az alumínium kanálé, a bamba műanyagpoháré. Ebből a szellem számára elfogadhatatlan kényszerből csupán egyféle kiút kínálkozik: az anyagot üzenethordozóvá, a szellem szolgálojává avatni, művé szervezni. Morgan ezt az alaptételt az egész lényével értette: pontosan tudta mi a dolga.

Akik ismerték életét, tudták, hogy gyorsan élt. Láthatták boldognak az ő szerelmében: több nap, több éjszaka pihenés, lazítás, felengedtség nélkül, eufórikus állapotban festeni, teljes átéltségben létezni. Láthatták boldognak, mert nem egyszer megrendültségig megajándékozták. Láthatták boldognak kötegni pénzzel a zsebében: mágnásoknak adhatott volna kiképzést nagyvonalúságból.

S persze láhatták kétségbeesetten, megriadt szemekkel a hajnalok nedves padjain üldögdélni, ökölbe szorított kezekkel tépelődni. Dehát a morgán-csodákra mindez nem elég magyarázat, a titkokat meg nem kell meglesnünk. De mégis valami ez, ami lényege szerint ő volt.

Egyszer azt üzenté a kórházból vásárolni akar, siessek, ne várossam sokáig. Amikor fölértem a gégezet hetedik emeleti szektorába, először Halmos főorvoshoz, a nagy protektorhoz surrantam be. – Ne haragudj, hogy utánad telefonáltam – mondta két műtét között –, de most nincs aki el tudná kíséni Morgant, ő pedig menne mindenáron a városba. Gondolom a vásárlás csak ürügy számára. – Hát persze. Órjító lehetett a kórtermi magány.

Elláttattam tanácsokkal, pontos utasításokat kaptam, mikor mit kell tennem, ha szükség lenne rá.

Morgan türelmetlenül várt. Szemrehányó tekintete elől nem tudtam kitérni. Már jól tudtunk beszélgetni a szemünkkel is, volt alkalmunk elég a begyakorlására, egy-egy mimika, kézmozdulat pedig árnyalta a gondolatátvitelt. Hülyéskedtem egy kicsit és segítettem készülnie.

A postán kezdtük. Postafiók, bérlemény megújítás, újságok. Itt figyeltem fel először a kezére. Noha ilyennek eddig még nem láttam, rá kellett jönnöm, mindez mégis ismerős évek óta. Az egész alkar, a kézfej, az ujjak, valósággal úsztak a levegőben, mintha valami folyadék felhajtóereje tette volna lebegővé a mozgását. Az ujjai, mint hínárok a vízáramban, átgördültek az egyik érintésből a másikba. A mozdulatsorok mindig az ujjak végén fejeződtek be, akár a karmestereknél.

S ez így folytatódott órákon keresztül: sorra vettünk néhány üzletet, s Morgan a tárgyakat a kezeivel vette birtokba, mint a vakok. Hosszú percekre teljesen megfedkezett rólam, dobozokkal szöszmötölt. Tenyerébe fektetett egy-egy szépen megtervezett műanyagot, fémdarabot. Forgatta, s nyugtázta formáját, színét, súlyát, hasznát. Úgy tűnt, mintha újra akarta volna minősíteni a világot maga körül. S a kezei! A kezei fáradhatatlanul járták mohó táncukat.

Akik isméték Morgant, nem értették. Mégis, akik ismerték, azok tudták szeretni. Ha nem is született táltosnak, akadt aki sejtette, hogy elhivatottsága volt. Különben onnan, a bányászcsaládból ide érkeznie hogyan lehetett volna? Emberfogolyként, a teljes kiszolgáltatottságban vált bizonyossá számára: az életbe a festészetten keresztül vezet az út. S aztán a megtalált ösvényt már soha többé nem engedte el magától. Útközben lehetett fizikai és szellemi küzdelmet folytatni a kifogyhatatlan kihívásokkal, saját személyiségével, az

anyaggal, s mindezt új viszonyrendszerekké, képekké transzponálni.

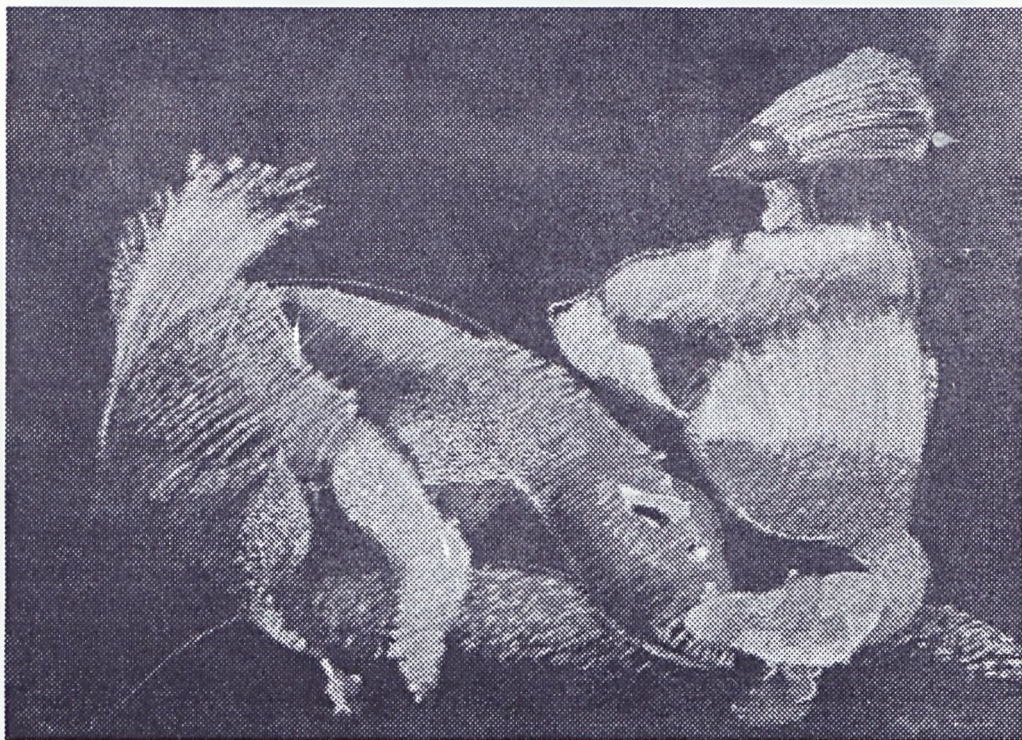
Soha eszébe sem jutott megváltoztatni maga körül a világot, művész volt.

Verbalításban tobzódó barátai, olykor sajnáltuk szegényes szókincséért. Úgy tűnt, ez nem bántotta őt. Miként akkor sem érzett elégtételt, amikor ugyanazok megszágyenülten álltunk – egy táblaképe, pasztellje előtt, mert előttünk volt a bizonyosság: sokkal mélyebben lát, érzékel létezés történetünkből, mint sejtettük. Rá kellett jönnünk nemegyszer, hogy Morgan fogalmi gondolkodásának egyetlen objektíválási módja a vizualitás.

Ezen a síkon a hozzá méltó kíméletlenséggel tört a lényeg, az alapkérdések megragadása, értelmezése felé. E nyelv alkotóelemei számára kimeríthetetlennek tetszettek. Nem tudott megmaradni a sztereotípiák langy testmelegében, újabb és újabb határokat hódított meg maga számára.

Itt vannak a képek, itt a bizonyosság, a megkérdőjelezhetetlen művészi megvalósultság. És a megkerülhetetlen készítés, hogy a művészetbe vetett hitünk megmaradjon, helyreálljon.

Egyébként pedig kezdődhet a legenda gyártás. A közönségnek erre is szüksége van.

Hegedűs Morgan: Rágcsáló, 1988 (passztell)

Halászné Szilasi Ágota

Hegedűs Morganról

“Eső Isten siratja” a tükörtojássá merevedett életet. - Önmagába fulladt élete és műve is immár, s itt az ideje a felvázoltatásnak. Elhatározásom, hogy mindazt, amit festett vagy rajzolt egyszer összegyűjtöm, hogy látható legyen, mennyit alkotott. Mindezt tennem azért, mert hiszem, hogy a célt, amit kitűzött maga elé – megvalósította. Még akkor is ez a véleményem, ha önmagának ezt – Hegedűs Morgan – nem vallotta be, s még az utolsó pillanatban is bizonyítanai akart. Önmagának.

A vele kapcsolatos emlékképek, most, hogy írni készülök pályafutásáról, gyakran átvillannak agyamon. Először Mátraalmáson találkoztunk a grafikai művésztelepen. Zsíroskenyeret evett, s a csorba tartóból a piros paprika mind kenyereére borult; majd néhány nap múlva gombákat szárított a napon, melyek modellként is használhatóvá lettek. Mikor elem rakta pasztellképeit, könnyedséget véltem felfedezni bennük. Pedig ő más volt.

Amíg élt, nem is tűnt fel, hogy milyen ritkán találkozunk. Mindketten tettük a dolgunkat. Leggyakrabban valamilyen készülő tárlat képbeadásakor jött el a múzeumba s hozta óriási méretű olajképeit s pasztelljeit, vagy előfordult, hogy kölcsönkérte a múzeum gyűjteményében lévő alkotásait önálló kiállításához.

Egy napon örömmel újságolta, hogy Párizsba utazik és előtte ráér egy kicsit, és megcsinálhatjuk az oly régóta tervezett riportot-interjút. Persze nem volt a műtermében, ami-kerestem.

Párizsban megtelt élménnyel, látvánnyal, gondolatokkal, és hazatérve még többet festett. Aztán jött 1990 tavasza s betegségének híre. Ahányszor csak találkoztunk mindig ő biztatott, hogy nincs semmi baj; de ahogyan a munkának nekirentott, az már jelzett valamit. Minden pillanatot ki akart használni, s az egy-

re csak gyöngülő szervezetét szinte zsarnokként hajszoalta újabb alkotások elkészítésére.

Mikor portréfilmjét forgattuk, nagy örömmel fogadtott mindnyájunkat, de a vidám beszélgetésben már ott bújkált a gondolat, hogy talán ez lesz az utolsó. Mindig emlékezni fogok arra a pillanatra, amikor Iványi Ödönről beszélve elérzékenyülten félbehagyta a mondatot. Emlékezni fogok arra is, hogy milyen energiával kezdett hozzá akkor egy olajkép felvázolásához: nem csak ezen a portréfilmen maradtak meg jellegzetes, ruganyos mozdulatai. Ha rágondolok az a kép jelenik meg előttem, mikor 1990 őszén összefutottunk az utcán, s örömmel újságolta, hogy ismét díjat nyert Rómában az akvarell biennálén. (Már nem tudott elmenni érte.)

Együtt utaztam vele a hajnali vonaton, mikor Szegedre ment egy orvos-professzorhoz, de két nap múlva már ismét Salgótarjánban

volt. Járkált az utcán, nem sokkal ezután még elnyalogattunk a téren egy fagyaltot, mert az kellemesen hűsítette szétrobbant torkát, de pár nap múlva csupán a híreket hallottam, hogy kórházban fekszik, s hogy már csak kezének vonalaival beszél: felváltva aludt és rajzolt - döbbenetes képeken ábrázolva utolsó gondolatait. A novemberi kiállításra összegyűjtött alkotásai helyette beszéltek s kozmikus világként ölelték körül a kis termet, ahová nagyon sokan eljöttek: barátok, tisztelők, a művészetét szeretők, mi több a megenyhült ellenségek is.

Ott voltak a falon korai munkái, érett korszakának jellegzetes darbjai, de ott volt a "Van Gogh virágai", a "Mit nekem" konokul feltartott fejű, gúzsba kötött, csőrös figurája, s ugyanez a madárfejű, ruganyos mozgású lény, miként belépked a pikk Dámához. Így járta ő is végig a szakma lépcsőfokait. A könnyedség csak külsőség volt, hiszen szó szerint vette mestere – Iványi Ödön – tanácsát: harcolj meg érte!

Hogyan kezdődött? Mindezt tőle szerettem volna megtudni, ezért 1989-ben megpróbáltam kifaggatni. Először nehezen ment, hiszen nem szeretett magáról beszélni. Mindazt, amit gondolt és érzett belehelte képeibe. Amíg csak hírből ismertem a "vagány betyárok" közé soroltam magamban, sajátos, kemény erkölccsel felruházva. Ez a megérsés azt hiszem a későbbiekben is igaznak bizonyult, de a keret megtelt karakterrel.

1953. február 6-án született Budapesten. Öt éves volt, mikor szülei a fejdésnek induló Salgótarjánba költöztek. A cigány-utcai iskola telefirkált padjai között nyiladozott elméje, majd épületlakatosként szerzett szakmát.

Valószínűleg, mint minden, önmagát kifejezni kívánó ember, ő is gyermekkorában kezdett el rajzolni, de benne megmaradt az a vágy, hogy a látható világ fokozottabban jelen legyen életében. Félt a gátaktól, az erőszakolt irányítástól, így tudatosan maradt távol a kép-

zőművészeti főiskolától. Szakavatott tanácsokra azonban szüksége volt, hiszen "akik beleszeretnek a gyakorlatba tudomány nélkül, olyanok, mint a hajósok, ha kormány és irányító nélkül szállnak hajóra; sohasem lehetnek biztosak abban, hogy hová vetődnek." (Leonárdó)

Talán a gondviselés műve, hogy éppen akkor, mikor tizenhat évesen kíváncsisága kielégítésre várt, Salgótarjánban élt egy művész, aki pedagógusként nehezen volt felülmúlható - Iványi Ödön. Így egyszer csak Hegedűs Morgan "Dönci bácsi" szakkörében találta magát – egyesek csodálkozására. Persze itt is az alapokkal kellett kezdeni: drapéria tanulmányok, kockológia, esendélet, tájképek, majd később jöhetnek az enteriőrök s a portrék. Először szénrel, ceruzával, akvarellal s végül (végre) olajjal. Sokat dolgozott ezekben az években. Stílusa még kialakulatlan volt, de jó arányérzéről, kompozíciós készségről, finom színkezelésről tanúskodnak korai munkái. Iványi önállóságra biztatta.

"– Azt hittem, hogy haragszik. Másoknak korrigált, nekem nem. – Mi a probléma? – kérdeztem.

– Ebbe nem lehet belenyúlni, harcolj meg érte. Most már háborúznod kell önmagaddal – felelte a mester."

Ez a mondat útmutatás volt. Meghatározó a későbbi években is.

Aztán persze jött a honvédség. Két év, mely alatt "nem embert akartak faragni a gyerekből, hanem gépet – miért? – Értelmetlen semmiért." A szellemi leépülést meg kellett úszni: jöttek a könyvek. Persze albumokból megismerkedni a művészetekkel torz képet szülhet, de ha nincs más lehetőség, kezdetnek ez is megfelel. Nem az utánpótlás volt a cél, hanem a tanulás mások tapasztalatai nyomán. Így vált kiindulóponttá számára Csontváry és Van Gogh. Igyekezett a képek mögött felfedezni az embert, akiből mindaz a látvány fakadt, amit a festmények elraktároztak. Próbált

az ecsethez és a festékhez ugyanolyan tisztelettel nyúlni, mint ők. Alkotási módjában Michelangelót tekintette példaképnek: – Ha festett, ha faragott, kipakolta legbensőjét. Szétfeszítette az indulatokat szorító bordázatot, s ráfröcskölte a vászonra mindazt, ami nyomasztotta. – Így alkotott Hegedűs Morgan is. A művészi rang sohasem volt számára hajszolt öncél. Lételemévé vált lassan az alkotás; a külső és a belső problémáktól való megszabadulást jelentette számára.

A leszerelés után abba akarta hagyni a festést, mert volt benne valami bizonytalanság, idegesítette azonban, hogy az emberek érzéketlenek, hogy nem figyelnek fel fontos problémákra. Úgy gondolta, festményeivel képes őket figyelmeztetni erre. Nem jóval vagy rosszal, széppel vagy rúttal, hanem mondjuk az undorítóval, a visszataszítóval, ami felrázza őket s kikényszerít belőlük valamit.

A cél megvolt. A téma, a forma adódott. Technikailag azonban bizonytalan volt még. Aztán egyszer csak a gyerekszobából egy felnőtt műterme lett. Megvásárolta a festéket. Természetesen olajat, mert az nemes anyag. Olyan, mint kövek között a márvány, a fémek között az arany. Az olykor görcsös akarással terhes tizenégy évi kísérletezgetés után eljutott odáig, hogy kielégítette technikai felkészültsége. Ez idő alatt stílusa, szín- és formavilága egyedi karaktert öltött. Egy ideig hatott rá Kokas Ignác képeinek színzése és hangulatvilága, de 1984 óta kiforrott saját stílusról beszélhetünk olajképein.

Táblaképei nagy méretűek, melyek felületei elegendő teret biztosítanak mindazon energia és indulat kifutására, mely egy-egy festmény megalkotása előtt felhalmozódott benne. Volt, hogy napokig ült a fehér tábla előtt, mert az nem engedte magához. Míg bordái között elegendő feszültség fel nem gyülemlett, s képzeletében a kép körvonalai ki nem bontakoztak, csak farkasszemet nézett a fehér felülettel. Aztán elkezdődött. Széles, tudatos,

erőtéljes mozdulataival szinte átölelte művét. Rövid idő alatt felvázolta a képet. Ezt a szakaszt mindketten megszenvedték. Aztán később csillapodott dühe – szerető féltéssé szelődött – s az alapul szolgáló nagy formák aprólékosan kidolgozottá váltak.

Az ellentét – ez képeinek lényege. Munkáin együtt van jelen a jó és a rossz. Az ég összeolvad a földdel és a vízzel; a borzalom, a kegyetlenség feloldódik a meleg szeretetben, a félelem bátorításában, az elutasítás a féltésben, a gyűlölet a szerelemben, a halál az életben (*az élet a halálban*). Képeinek hatása alól nehéz szabadulni: a nagy méret, s a színek mélysége miatt, szinte ránk omlanak.

A kékek, a vörösek, a zöldek, a lilák, a sárgák és a fehérek a nyugodt kompozícióban is feszültséget keltenek. Ez volt a célja, így képei felhívó jelek, felkiáltó-, felszólító- és kérdőjelek. A felvillanó tiszta színek és a mélybe húzódó tompák ritkán alkalmazkodnak a formák valódi színéhez. Hol gondolati jelentést hordoznak – kontrasztokat hangsúlyoznak, feszültséget keltenek –, hol térhatást indukálnak.

Miközben torz állatfigurákat fröcsköl a vászonra – a tisztaság felé vonzódik. – "Ilyen állatfigurákat csak emberekről lehet festeni. Sajnálom az embereket, látom hiványságukat. Kár, hogy csak ritkán lehet jóságot tapasztalni. Kár, hogy hideg szemű a környezetem" – mondta egyszer Hegedűs Morgan.

Hideg, háborzongató lilák között zöld fejű állat, vértől csöpögő szájjal. A koncon rágódik. Kivillannak ölésre szolgáló fehér fogai. Gyomrában vergődnek áldozatai. - Miért teszi? - Mert rózsaszín burokból feltéve óvja méhének gyümölcsét - kiből ugyanilyen vérengző vad lesz; hogy az élet folytathassék. (Születések, 1989)

Nemzetközi sikereket akvarelljeivel ért el. Finoman egymásba mosódó meleg barnák és zöldek, kellemes dombos tájak...

A római akvarell biennálék zsűrijének pár-

tatlansága elismeréssel töltötte el. Ide szívesen adott be festményeket. Így 1984-től két évente egy-egy lappal mindig szerepelt a kiállításon és háromszor díjat nyert.

Hazai és külföldi sikerei juttatták oda, hogy főiskolai végzettség nélkül is 1983-tól a Fiala Művészek Stúdiójának és 1986-tól a Képzőművészeti Alapnak lett a tagja. Az ember legbelső, legrejtettebb gondolatait, ösztönei foglalkoztatták, melyeket térben és időben univerzálissá tágított.

Formái absztraktak és konkrétak, expresszív, szürrealisak és mértanilag kiszámítottak egyszerre. Festményeit nem lehet kategóriákba sorolni.

Egyenes sorompóval lezárt terület: "Behajtani tilos". A sorompó mögött feltárat-

lan, gomolygó, ismeretlen világ. A piros és a fehér konkrét, geometrikus formáival szemben a háttér elmosódott színei és formái. Egy másfajta, megoldhatatlan problémával terhes világ. (Kék állvány, 1986)

Őspetére emlékeztető körök – a természet által leginkább kedvelt, a legtökéletesebb formák (Alberti) – melyekből egyszer majd kialakul valami. Egy ember (Élvált hangulat, 1988), de lehet, hogy egy egész világgá szélesedő "Környezet", (1987).

Ilyen volt Hegedűs Morgan.

Ilyen lett volna Hegedűs Morgan? Ez volt az egyik arca, s ezek képeinek egyfajta megfejtései.

Hegedűs Morgan: Behajtani tilos I. (vegyes)

Kolozsvári Grandpierre Emil

(1907. jan. 15 – 1992. máj. 11)

A próza küzdelem a gondolattal

Kiagyalni valamely szerkezetet, elég az iskolázott elme. A művészet: életet lehelni bele.

*

Nálunk humorral főleg azok foglalkoznak, kiknek nincsen humora. Logikus.

*

Mikes Kelemen a gondolat, a francia gondolkodók iskolája tette nagy prózaíróvá. Teljes nyelvi elszigeteltségben élt Törökországban, mégis kitűnő prózaíróvá nevelődött. Az ő példája, csakúgy, mint a Pázmányé, mint a Széchenyié, azt bizonyítja, hogy a próza küzdelem a gondolattal.

*

Pázmány Péter és Bethlen Gábor két reneszánsz figura, de csak a politikában azok, egyébként mélyen vallásosak. Íme egyik kulcsa a magyar szeméremnek.

*

Tersánszky hősei gyakran mocskosak, ő mégis azonosul velük. Kakuk Marcival például, de ennek ellenére nem piszkolódik be. Művészetének egyik varázsa a sok mocskon átde-rengő anyagi tisztaság.

*

Sok más mellett az élet utáni szemérmetlen sóvárgást, az elsikkadt évek utáni nosztal-

gikus vágyódást Ady hozta be költészetünkbe, előtte költőink, ha szeretőjük elhagyta őket, a feleségük hűtlen lett, vagy gyomorcsikarás kínoztatta őket, a "hazát" siratták.

*

Sipulusz (Rákosi Viktor) felületes, de könnyed, Mikszáth súlyos, de nem mély.

*

Ady azt írta, fusson, akinek nincs bora, ez a fekete zongora. Én azt írom, fusson, akinek esze van, aki gondolkozik, mert ez a fekete ugar.

*

Németh Lászlóban a bőség zavarát kiegyensúlyozza a zavar bősége.

*

Vannak írók, akik oly szenvedélyes szeretettel forgatják saját műveiket, hogy pályatársaik műveinek elolvasására nem marad idejük.

*

Ady valóságos érzéseit írta meg szerelmi költeményeiben. Petőfi a konvenciót, másként írt, mint ahogyan élt, innen a szkizoid jelleg szerelmi költészetében.

*

"Ember az embertelenségben" – ez Ady költészetének végső magva, ez ad magyará-

zatot szenvedélyes polémiaíra, politikai állásfoglalására, vallásos lírájára, halálféltmeire, a sorokból ki-kibomló meghasonlottságára.

*

A Bovarynéban összehasonlíthatatlanul több az apró, jelentős tény, mint Truman Capote dokumentumregényében, aminek a címe: Hidegvérrel. Flaubert regénye alapjában határozottabb, árnyaltabb, tehát igazabb képet kapunk a roueni polgárságról, mint Truman Capote-tól a kansasi viszonyokról.

*

A párhuzamok ugyan szükségképpen tökéletlenek, mégis egyedül ezek segítségével vihetjük közelebb irodalmunkat a külföldi olvasókhoz, a párhuzamok segítségével beszélhetünk például angol fogalmakkal magyar irodalmi jelenségekről.

*

Nagy költőnk szoros rokonságban van a focistákkal. A fejét ő is csak akkor használja, ha labda közeledik a levegőben.

*

A Mester kitartóan kereste önmagát. Egyszer Szabó Dezsőben találta meg, aztán Ortégában, aztán Pirandellóban, végül Klebelsberg Kunóban. Színes egyéniség volt.

*

Ha Tolsztoj úgy élt volna, mint ahogyan prédikált, aligha lett volna Tolszty belőle.

*

A puritán szemlélet elriaszt az élettől. Az élet viszont elriaszt a puritán szemlélettől.

*

A kiváló költő felesége amilyen rossz volt feleségnek, olyan jó volt özvegynek.

*

A próza küzdelem a gondolattal. A mi prózaíróink nem nagyon verekedősek.

*

A bonyolult mondat annak a nyilvánvaló jele, hogy a szerző birtokába vette a tárgyat, uralkodik rajta. A körmondatnak az a feltétele, hogy amikor kimondjuk az első tagmondatot, már akkor tudjuk, hova akarunk kilyukadni.

*

Háromféle író van. Támogatott, túrt és tiltott. Az utóbbiak nyugodt lelkiismerettel mártírnak érezhetik magukat, sőt mindenki másnál nagyobbak. A támogatottakat dicsérik, mert muszáj. Legszerencsétlenebbek a túrt írók, mert a kritikusok őrajtuk verik el a port, amit a támogatott írókon nem memek elverni, A túrt írók gyöngye írásai gyöngébbek mások rossz írásainál, a sikerültebbek kevésbé sikerültek, mint amennyire sikerültek.

*

A regényírók sommásan ábrázolják a nagy karriereket. Ilyenformán: először tányért mosott, aztán kiszolgált a vendéglőben, majd maga nyitott egy kis kifőzdét, a kifőzdéből vendéglő lett, végül vendéglők sora. A tányérmosástól a pincérségig vezető út világos, csak úgy, mint a kifőzdéből a vendéglőbe vezető. A kérdés, hogyan lesz a pincérből tulajdonos?

*

Minek lerántani a leplet erről vagy amarról a nagyságról, megzavarni a megállapodott ítéleteket? Ezek voltak Schöpflin érvei, ezért nem írta meg visszaemlékezéseit. Bölcsen tudta, hogy minálunk a szemtanú sem hiteles, ha másról tanúskodik, mint amit elvárnak tőle.

Onagy Zoltán

A profosz előszava (12 mondat Peer Krisztián versei elé)

1. A fiatal költő azt reméli, a könnyebb utat választotta, amikor megérintették az első belső rímektől ringatózó verssorok és társakat kívánt melléjük igazítani.
2. A tehetséges esztergályos is így reméli, amikor odalopózik apja gépéhez, s titokban születésnap ajándékot metsz anyjának a kiválasztott vasbunkóból.
3. Senki meg nem rajzolhatja a határszakaszt: belül extremitás, extravagancia, exhibicionizmus; átlépve költészet.
4. Tizenhétéves költő nem tudhatja amit, a tizenhétéves esztergályos igen: a személyes ajándék házon belül marad, apróbb-nagyobb hibáit lefedi az anyai szem; a versek szétfutnak a költő kezéből, mint a gyöngyök, függetlenednek, többé nem nyúlhat utánuk.
5. Nem ért semmit, csak érez.
6. Holnap sincs neki, ma van, mindig ma – és mit képzelünk magunkról mi, akik már ennyi meg ennyi évet megéltünk!
7. *“Mit magyarkodtok ennyire?”* – húzza fel a szemöldökét –. *“Hát magyarok vagyunk, nem?”*
8. *“Szabadság? Mi az, hogy szabadság?”* – vonja meg a vállát. – *“Szegénység van, gazdagság.”* – Tizenhét éves.
9. Tizenhét éves.
10. Mást ért a következő mondaton: *“Hogy Űbü uraságék kedvébe járjak, a fegyencbanda szájába a hagyományos pecek helyett nádsípöt illesztettem.”*
11. Szerencsére.
12. Olvassák figyelemmel. Jegyezzék meg a nevet.

Peer Krisztián

Oratórium két kitartott hangra

A saját súlya szakította el a földtől, a gravitáció,
mint a zuhanó test, vagy a testre zuhanó téglá.
S a téglá is régi, mint a házakat díszítő kő-madarak,
kemény vályog, benne elszáradt, halott növények nedvei.
Isméné a szerelmem, a gyávának lenni bátor.

A tengerparton állunk, ketten. S még sok egyformán
idegen, zsúfolt ez a nyár is: Kavicsokat gyűjtünk
reménytelen halomba, csak a gömbölyűeket, esélyünk sincs
keresztüldobni tányérformájú kövekkel a számunkra-végtelen
vizet. Ne is keressünk magunknak lelketlen lehetőségeket!
Ahogy megpattannak s lelassulnak a pillanatra-fagyott
hullámokon, mintha a film sok majdnem-egyforma
fényképpé esne szét.

Csigák gömbölyű házából, és a
látható víz láthatatlan kristályaiból tömörülnek közetté,
s a felszín alatti mozgás le-letör egy-egy darabot
a mederből, mélyíti az útját. Aztán újra
gömbölyűvé csiszolja őket, kavicsokká. S a
halott csiga már rég a halak élete lett.

Meztelenül cigarettázunk a homokban. A parton
nyüzsögnek és kóstolgatják egymást a tenger holnapra
már kiszáradt állatai. Örökké barnára sült
férfiak kaparják ki őket, s fogukkal a körmük alól.
Céltalanul festett vázaikat eladják, hogy megéljen
a család, és legyen tető a fejük felett, burok.
Emlékszem, azt mondtad, nem mersz messzire

beúszni a vízbe, nem ismered az erődöt, s nem tudhatod
 a felét sem, hogy visszaérj. Mint a kisodródott férgek.
 Kilométernyire lent a part. A víz sósízű, mint a vizelet,
 vagy a vér; arcod, ágyékod alatt élnek,
 s türelmesek az állatok.

Mikor szerelmünkről kérdezzük egymást, mint ismeretlenek
 az ismeretlen, egymásnak feszülnek szavaink, a
 súrlódás keltette fény megtölti, s a fényben látszik,
 hogy újra üres, mint éjjel a barlangok, mikor
 a világ is sötét. Permanens és spermamentes - mondom én.
 Felhőtlen és felelőtlen - mondod. Ma sem tudom még,
 hogy magától kék-e a tenger, vagy mert feltükröződik
 belőle az ég.

A parton szökőkutak a pálmák, s gyermekké
 zsugorodott, vad öregasszonyok a bokrok. Valaki
 a nyakához kötözött kosárból édességet
 árul, és magyar cigarettáinktól keserű még
 a szánk. A leterített pokrócon lassan
 átszivárog a fényes, karcoló homok.

S én nem láttam még zuhanó testet, vagy téglától
 meglékelte embert. Nem voltam a tengemél soha:
 szegény család. De a bányatóba is fulladnak emberek,
 zuhanva mélyül a medre. Már nem félek a sínek felett,
 a metróalagútban, mióta tudom, mindenki fél, mind
 vár és szeretné. De semmi több és semmi kevesebb.
 Ez sem a tulajdonom. És eszünkbe sem jut, hogy fölülről
 a föld is ránk romolhat. Iszméné pedig nem él már,
 és nem élt sohasem.

Sirató

Tavasz van.
 Ütemesen símak
 a jégcsapok.
 Lázás homlokú lányokat siratnak,
 harminchét kilójukat most
 csonttá fagyasztja a tél. Anyjukat
 siratják, összefagyott szájú anyjukat:
 néma, akár a sebhelyes
 fűzfák - elrútult arcukat figyelve
 néznek a vízbe, néznek egyre.
 Megöregedett a bánatuk is,
 már olyan, mint a jéghideg
 iszap. Nekik nem lesz
 haláluk, belőlük koporsó lesz.
 Tűzfakoporsó: nekik nem lesz hála.
 Csak a jégcsapok símak:
 a tél ujjbegyéből csöpögő
 vér. Beissza mohón
 a tavalyi avar. Kortyonként hal
 a fehérség. Varjúcsapat
 a szántón:
 eltűnnek - a ködben pókháló.
 A nehéz földben csórnyomok.
 Ez megmarad nekik, utánuk.
 Olvad a hó, tűnnek,
 tollaikhoz feketül a föld.
 A jégcsap sír.
 Pontosak, mint a metronóm
 a könnyek. Könnyörtelenül.
 Félholt magokból zuhan
 ég felé a fű.
 Hiábavalóság az örökkévalóságig.
 Hónapok ribanca, március,
 a kísértésbe ne vígy, ne szabadíts meg!
 Még apránként rámkeményedik
 a halál: üvegesedő pocsolyszemekre
 a jég.

A költő éneke szé hajú szerelméhez

elrendelten egyelemű halmaz:
 szerelmeim halmaza
 tükör: véges létem végtelenbe hajlító
 tükörbe fulladó tükörkép
 hogy mi leszel, mi vagy
 és mire vagy hajlandó
 és ha lennél
 csónak (végülis lehetnél)
 kazánforró szerelmünk sivatagában ha tevé
 lennél én hajcsár
 púp a hasadon
 de te mindig és te hajthatatlan
 ittlétem - egyedül - mint egynapos
 borosta
 államon karcolja éjszakánk bőrét
 légy bor
 otva
 hisz kezdenek kiürülni a metaforák
 légy egyszerű és örök
 és egyszer használatos - létezésem
 a világba hajító
 tükör
 elrendelten n-elemű halmaz
 te

Látni szeretnélek

Látni szeretnélek,
elmegyek hát a kellő messzeségbe,
csendben, miként vizihulla
utolsó, párás lélegzete
a szájból.
Elosonok lopva, puhán:
bérházakból a macskák,
feketék.
Mint a meleg.
Távolságod közelsége
magábaszív.
És hülyén nézem itt, hogy
fázik mosolyod.

Tarján Tamás

Szemmagasságban V.

E jegyzetsorozat jelentkezésekor elmondtam: íróasztalomtól karnyújtásnyira, éppen szem előtt van azoknak a könyveknek a polca, amelyek arra várnak – és én is arra –, hogy végre kézbe vehessem őket. Utaltam rá: természetesen mindig nagyon vegyes összetételű ez a “csapat”. Antikváriumi szerzeménytől lexikonon át regényig van itt minden. Ez magyarázza, hogy e mostani olvasónapló – az eddigiekkel ellentétben - igencsak vegyes színezetű. S mert éppen április 1-én, a tréfa világnapján kezdtem a cédulázgató olvasást, és április 11-én, a költészet napján fejeztem be, az ezúttal elég rövid reflexiók a líra méltóságától indulnak, de az írás szerkezete a vége felé “léhább” köteteknek is teret ad.

(A konok szív versei)
Anyai nagyapám inkább bé-
kült derével, mintsem zakla-
tott mélabúval szokta volt
mondogatni nyolcvanadik
életéve után: Nem könnyű
így a második félidő vége
felé... Nyolcvannyolc eszten-
dőt élt. Néha azt gondolom: a
nagy meccset idő (a kilencve-
nedik “perc”) előtt lefújta a
kérlelhetetlen Bíró; talán kód
miatt...

A profán hétköznapi ha-
sonlattel mint költői fordulat-
tal találkozunk RÁKOS
SÁNDOR legutóbbi verses-
kötetében. Természetesen itt
már a cím is megemelt, hi-
szen a *Szépirodalminál* meg-
jelent CSÖRTE című gyűjte-
mény egyik verse, a *Végjáték*
a XX. század abszurd író-

it. drámaszerzőit juttatja
eszünkbe, s velük együtt a lé-
tezés, illetve a halál abszurditá-
sát. “Vesztésre állok, a lelátó /
fütytel bünteti vereségem.
/ Már a második félidő / legu-
tolsó perceit élem...” – kezdi
a három strófás költemény,
amely a befejezésen “meg
egy percnyi enyhületet, bé-
két” áhít.

A sporthasonlat elvontabb
jelentésben, bajvívás értelem-
mel van jelen a *Csörte* (kötet)
címben. Csörte a közelgő el-
múlás, a fenyegető halál ellen.
“Kényszerít bajnokká
gyötörve / páston maradni a
csörte/ vívóállásban dobogó-
ra / kardot rántani vezényszó-
ra...” – pattognak, villognak a
költő meg-megtört, mégis rí-
mekkel suhogó sorai. Termé-

szetes, hogy az uralkodó
megszólalásmódok egyike az
ima, akár a *hitetlen imája*, hi-
szen az úgynevezett “ősz-
kék” korszaka mindenkor
vagy a visszatekintésé (elégi-
ára vagy megbékélésre, nosz-
talgiaira vagy keserűsége
hangszerelve), illetve a más-
fajta költőalkat esetében a jö-
vő kutatásáé, a holnapra-gon-
dolásé, diófa-ültetésé. Ez
utóbbi világképben mindig
megjelenik az Ítéletosztó,
megjelenik az – akár *vitázni is
hajlandó* – Isten. Rákos Sán-
dor könyörgései: párbeszéd a
Hatalmassal, és – mint a
Négy apokrif utolsó tételében
- legalább a mives költői for-
ma által ellene szegül a le-
győzhetetlennek. Itt a bibliai,
őszövetségi versekre emlé-

keztető és-es sorkezdetekkel ír le végpillanatot, de az ésb en a folytonosság, a megmaradás szólal. Így uralja a világot a rengeteg rideg *nomen* és gyalázatos *verbum* helyett a szívós, a lélet őrző költőszó.

Ugyancsak érthető, szép gesztus a holtak megidézése, erőt adó szólítása. Füst Milánra, Szabó Lőrincre, Rónay Györgyre gondol vissza a poéta. Velük, az eltávozottakkal a mélyebb és véglegesebb tudás nyeri el jogait.

A gazdag összkép újabb színeként a játékoságot említhetjük: a szilveszteri versek bizarr sor- és rím-elmetszéseit, Babits Mihály *Fekete országának* "átfestését" a *Fehér ország*-ciklusban, meg a Kancsalrímek fejezetében. Ebben már zabolázatlanabban vágtat a kötet, *Az elragadtatásról* záró ciklusa felé, feledtetve egy-két korábbi fáradtabb, halványabb művet.

Fekete-fehér a kötet borítója, az elmúlás a versek fő tárgya - de a színdúsan villódzó és vitéző csatázó költemények uralják Rákos Sándor időskori líráját. Időskori? Kanyarodjunk vissza ahhoz a *végjáték*-, ahhoz a "második félidő"-képzethez. E poézisben még sokféle fordulatra számíthatunk – hiszen a költő csak hetven éves volt tavaly.

*

(Transzcendens posta)

Egyre jelentősebb és hatékonyabb könyves műhellyé válik a *Jelenkor Irodalmi és Művészeti Kiadó*. A tollszemlélmás *Jelenkor Könyvek* – én így oldom föl a címlap JK-ját - nemrég többek között KÁROLYI AMY kötetét adta közre, MINDENÉRT MINDENT címmel. A költőnő bizonyára nem örvend annak, ha líráját unos-untalan örökévalóságba távozott társa, Weöres Sándor poéziséhez hasonlítják. Tagadhatatlan azonban, hogy a feleség a testvériesülés gesztusával viszonyul a férj költészetéhez, és ebben a könyvben is számtalanszor megidézi – keleties bölcsességgel is, emlékezőhumorra is – a felejthetetlen fenomént. Nem lehet nevetés nélkül végigszántani az *Utazás* két lapján: "Ha S.-nek utazhatnékja volt, kivert a verejték. Kezslábasban és kerti cipőben is nekivágott volna a világnak..." Igen, ez a *Vándordal* Weöres Sándora, bár az ottani szürreális képek igazán konszolidált látomások egy kezslábasban repülőgépező, kerti cipőben Amerikát járó zsenihez képest. "Az égen aranyos székláb csavarodik, / dombok során ülök kelettől nyugatig, / csizmám fölraokom a hegykúp asztalára, / felém hajlítom a levegő lombjait, / harangkongást szedek az ágról vacsorára."

Annyiban is rokon Károlyi Amy szüreti költészete

*

W.S. kései lírájával, hogy ő is fragmentumokat szedeget: nem az egész fűrtöt metszi le a Mindenség szőlőtökéjéről, csak egy-egy világegész-szemet. Sok-sok számozott, csilaggal elválsztott, medáliaszzerű kis "al-vers" alkotja s még így is kicsinyke, hiátusos versstruktúrákat, vagy eleve kurta, aforisztikus a megszólalás.

Kulcsszavak? *Misztikum* és *matéria*. A nyolc cikluscím közül három (*Címzett ismeretlen; Címzett ismert; Címzett még mindig ismeretlen*) felesel a többi öt puritán tárgyyszerűségével, "tapinthatóságával". A költőnő sajátos levelezésben áll egyrészt a számára nyilván – és föl-emelő módon – ma is élő Weöressel, de társalkodik az életen túlival is. Versbeszéde egyértelműen a prózaiság, az egyszerűség felé tolódott, nemegyszer csak a sorokba tördelés (valamint a mindig éles elmére valló okosság) sugall vers-benyomást. Sajnálunk kell, hogy a komponált, cizellált költemény manapság nem vonzza Károlyi Amyt. Inkább rögtönöz, tömören summaráz, ötletet jegyez le. Még így is szakrális könyv ez. Füstölög a tömjén (a matéria), és a szelíden gomolygó *mindenért minden-fehérség* mögött misztikusan sejkik föl az egyszerre ismerős és ismeretlen "Címzett".

(Bozótmélyben) Mozinézóként vagy a televízió jóvótáblól nagyon sokan látták A VIHAR KAPUJÁBAN című japán filmet, Kurosava Akira alkotását. Ezt a címet viseli most az Európa Kiadó újdonsága is, amely - születésének centenáriumán - AKUTAGAVA RJUNOSZUKE novelláiból ad válogatást. A fordító és utószóíró Gergely Ágnes azt is tudatja velünk, azt az érdekes filológiai apróságot, amivel eddig aligha voltunk tisztában: a Kurosava-film forgatókönyve valójában A bozótmélyben című elbeszélés alapján készült, s csak a keretjáték kötődik "az esőverte kiotói kaputoronyhoz, a Rasómonhoz", a vihar kapujához – "amelynek tövében minden etikai törvény bizonytalan."

Akutagava – édesanyjától örökölt idegbaja, családi gondjai, és részint morális és esztétikai nézeteinek radikálissága miatt – harmincöt éves korában öngyilkos lett. Az előttünk fekvő gyűjtemény is csupán néhány írást tartalmaz – hajlamosak lennénk tehát a rövid életű férfit kevés szavú írónak gondolni. De nem: jól gazdálkodott idejével. Fiatalon, s mint mondani szokás, teljes fegyverzetben toppant be a századelő japán irodalmába, s úgy csatározott minden ellen, ami régi, idejétmúlt, csúf, hogy eközben nem tudott, nem mert,

nem akart a születő új elkötelezett hívévé szegődni. Talán az újban is a későbbi avittal látta már, s ezért abban sem bízott sokkal jobban?

Maradt az elvont szépség, mint mentsvár. Az az idea, amely végül talán minden másnál döntőbben motiválta a korai suicidiumot...

A novellák különös, lengeteg hangulatot árasztanak, pedig szinte tapinthatóan anyagszerűek, leírásaikban szinte színszerűek (vagyis megint: misztikus és matéria együtt. Íme, egy közvetett érv Károlyi Amy - és még inkább Weöres Sándor - "keleti bölcsességének" alátámasztására). Elég a mondatok első szárnycsapása, hogy máris a verdeső lélek majdhogynem mozdulalan háborgását kövessük tekintetünkkel. Jellegzetes, metaforikus helyzet a *lekötözöttség* – amelyben például A borféreg című elbeszélés rengeteget védelő, de sohasem részeg Liujának kellene megszabadulnia bajától. Szörnyű verejtékezés, öklendezés közepette meg is szabadul: egy szalamandra formájú, élénkcínóber színű valami távozik belőle. Három hüvelyknyi hosszú, szeme is van, szája is van, és ahogy kikerül a gyomorból, máris vígan tölti a maga gyomrába egy boroskorsó tartalmát. Liu, a pirosposzgás, kicsattanó, sohasem részeg Liu meggyógyul. Meggyógyul: le-

fogy, bőre sárgába vált, vagyona elúszik, életét egyik napról a másikra tengeti.

Létezik-e a borféreg vagy sem? Miért romlik meg a gyógyult Liu állapota? Erre az író nem válaszol. Azaz de-hogynem, háromféleképp is. Talán a harmadik felelet jár legközelebb az igazsághoz – de ez meg fölszámolja a novellát, a megszólalás komolyságát. A novella öngyilkosságot követ el ezekben a zárószavakban; és ez a legtöbb, amit tehet. Idézzük Akutagavát, minden további kommentár nélkül: "A borféreg sem sorscsapás, sem áldás nem volt Liu életében. Liu erősen italos ember volt. Mikor a bort elvették tőle, semmi más nem maradt. Vagyis Liu önmaga volt a borféreg, és a borféreg volt Liu. Ezért mikor megszabadult a féregtől, voltaképpen önmagát ölte meg. Rövidre fogva a dolgot, azon a napon, mikor abbahagyta a borivást, Liu nem volt többé Liu. Ha pedig Liu meghalt, természetes, hogy az egykori Liuval egészsége és vagyona is távozott.

...Csak azért írtam a történet végére ezeket az erkölcsi tanulságokat, hogy bemutassam: én is tudok úgy moralizálni, mint a kínai regényírók."

*

(Egy jeles fércmű) ANGYALOKRÓL, DÉMO-

NOKRÓL, SZELLEMEKRŐL, VALAMINT A MAGYAR-, CSEH- MORVAORSZÁGI ÉS SZILÉZIAI VÁMPÍROKRÓL ÉS KÍSÉRTETEKRŐL – ezt a rettenetes hosszú címet egy vékonyka, kisalakú könyvecske viseli, mely rövidsége ellenére is – jelképes értelemben – két részre oszlik. Az egyik, a láthatóbb és nyilvánvalóbb rész a természetfölötti jelenségek tárgyszerű, mégis vérfagyasztó taglalása. Zárándokútra kelt halott, járványos vaklárma által előidézett vámpírkór, három esztendeje eltemetett és Szent Szaniszló által föltámasztott ember, a *Magia Posthuma* című munka, álhalál egyaránt említődik a szemelvénygyűjteményben. Ezek a rettenetes mirákulumok nagyönis egybevágnak a harmadik típusú, a nulladik típusú, és egyéb, sorszámozhatatlan típusú “földöntúli” találkozások iránt erősen (és nem is ok nélkül) érdeklődő mai közönség kíváncsiságával. A *Vízöntő Könyvek*, illetve a *Holnap Kiadó* szakemberei tehát jól tudták, hogy felerészti sikerkönyvet, jellegzetesen mai könyvpiari terméket publikálnak. Jelen viszonyaink közt nem olcsón, ám nem is drágán, 139 forintért. Fölmérések, vizsgálódások bizonyítják: napjaink könyvvásárlója számára az az elfogadható összeg, amely nagyjából egy forintra

taksál egy könyvoldalt.

Persze akik ismerik a Holnap műhelyét, tudják, hogy onnan sikervadász fércmű nem kerül ki. Az angyalos-démonos-szellemes könyvecske – *Ferenczi László* válogatásában, *Lőrinszky Ildikó* fordításában – DOM AUGUSZTIN CALMET tisztelendő atyát, Benedek-rendi szerzetest, a lotharingiai Sens egykori apátját ismerteti meg a hazai olvasóval. A jeles tudós a XVII. század utolsó harmadától a XVIII. század közepéig élt. Termékeny, fordulatokban nem szűkölködő, és enyhe grafomániára valló pályája, illetve munkássága során – mint a felvilágosodás jellegzetes “máskéntgondolkodója” – a vámpírkérdéssel is farkasszemet (pontosabban *fordult farkas-szemet*) nézett. Magyarországon, vagy a közép-európai térségben sohasem járt, földrajzi és etnikai műveltsége csak arra volt elegendő, hogy valamiféle ázsiai szörnyeket képzeljen ide népességként. De bármilyen ostobaságokat hordott is össze, tárgyát komolyan vette, a képtelenségek és a rejtélyek között általában különbséget tudott tenni. A halottfeltámasztást az emberi régióban nem, csakis isteni csodaként fogta föl, és historizáló odavetéseiben – például a halott mellé temetett, a végső nyugalmat biztosító szentostyáról szólva – rengeteg érdekes

tudnivalót, tanulságos régi hiedelmet közöl (s hivatásának szószólójaként azt is: a szentelt ostya illetén elhantolását az egyház tiltja).

A könyv persze végülis nem válik szét az emlegetett két részre (bár érdekes, hogy “misztikum” és “matéria” harmadszor is föltolult ebben az írásban). Mindenesetre türelmet kérek a tudományosság iránt mindazoktól, akik csak az “esetekre”, a démoni hangokra, az előufokra kíváncsiak - és türelmet azoktól is, akik bűvárkodni szeretnének, és a kísérteteket a pokolra küldenék.

Szegények, azok már úgyszólván a pokolra jutottak.

*

(**Tisztelet a fegyvereknek!**) E három szóval nem kívánok többet mondani, csupán megismétlem CLAIR VILMOS furcsa művének, a PÁRBAJ-CODEX című szakmunkának a mottóját. A *Móra Kiadó* valószínűleg úgy ítélte meg, hogy Magyarországon hamarosan ismét aktuális lehet egy duellmetikai eligazítás, egészen pontosan: “A kard- vitéz és pisztolypárbaj különböző neveinek”, valamint a világtörténelem leghíresebb párbajainak a leírása. Ha abból indulunk ki, amit az előszó is tartalmaz: hogy “fajunk ősi harcias jellege következtében” ezer év

során többet párbajoztunk, mint a köztudottan heves vérű olaszok és franciák együttvéve – s ha ugancsak elfogadjuk, hogy "igazságszolgáltatásunk hiányos berendezése" a *kard ki kard!*, az *első vérig* veszedelmes vitézkedésére készíthet, akkor a kiadó helyesen és előrelátóan döntött.

Kitalálható, újbóli megjelentetés, hasonmás-kiadás ez. Kultúrtörténeti becse is amellett szólt: érdemes újra az olvasó kezébe adni egy elfeledett bestsellert. Clair Vilmos műve az 1897-es első edíciótól 1944-ig huszonkilenc(!) kiadást ért meg. A mostani faksimile a hetedik, 1914-es, bővített példány nyomán készült. Minden tekintetben legértékesebb és legérdekesebb fejezete a párbajozás történetét taglalja, az úgynevezett ítéleti párbajoktól *Puskin Sándor* nevezetes halálos viadalán, *Heine Henrik* 1841-ben szerzett csipősebesülésén át "a XX. század véres beköszöntőjéig", amelyben két újságszerkesztő vagdalta össze alaposan egymást. A szerző mindig kitér arra, hogyan ítélte meg egy-egy történelmi periódus a párbajokat, a kihívást, a kihívás elfogadását vagy visszautasítását, a fegyverneket, és a különböző társadalmi állású férfiaknak a duellumhoz való jogát.

Ki volt Clair Vilmos, aki műve révén "a párbajok korlátozásához" óhajtott hozzá-

járulni, ám érezhető kéjes izgalmossal sorolja a híres eseteket? Nos, egy milánói születésű, francia származású, Pestre vetődött gárdatiszt – utóbb a magyar testnevelés történetében is úttörő szerepet játszó korai *sportsman*, Clair Ignác fia. Újságíróként és párbajszakértőként kereste kenyerét, de tevékenykedett a közművelődés és az egészségügy terén is. Kár, hogy a mostani kiadás fülszövege róla semmit nem mond, inkább az olyan kuriózumokat emeli ki, mint a nők párbajai, vagy a házasfelek szabályszerű bajvívásai. Pedig a fordulatok kiséletrajz keretén belül egy megnyugtató adalékkal is szolgálhattak volna. Clair Vilmos, a párbajszakértő nemcsak számos párbajt élt túl, de saját kódexének tartós sikerében, valamint a *Magyar párbajok Attila hun király idejétől az 1923. év végéig* című összefoglalásának szép visszhangjában is volt ideje örömet lelteni. Mivelhogy százhat nap híján összesen kilencvenhárom esztendő volt.

*

(**Malic-zia**) "Nem tudnál ajánlani valami eredeti halál-nemet hősömnnek, ki a legújabb tragédiámban szerepel?" – kérdezi az író. "Ki a hősöd?" – kérdez vissza a barátja. Kiderül: "egy minta anyós". "Akkor engedd neki -

így a felelet – a darabodat elolvasni, hadd nevesse magát halálra rajta".

"Ha az élet hasonlít az utazáshoz, akkor az anyósok a vasúti szerencsétlenségek."

"Milyen jó dolga van a töröknek, aki annyiszor nőszülhet, ahányszor akar, és nincs neki egyetlenegy igazi anyósa sem!"

Gondolom, ennyiből már ki is derülhetett, hogy anyósvicc-gyűjtemény van a kezében. Az ANYÓSOK KÖNYVE, amely Pécselt nyomtatott Taizs József könyvnyomdájában, 1900-ban, s alcíme szerint "Humorisztikus, szatirikus anyósta tárgyú apróságok mulatságos és tanulságos gyűjteménye, temérdek képpel, százannyi élccel". Aki *Írta, nyírta és a t.közönség mulattatására kiadta: Sirisaka Andor* úr számomra eddig csak annyiban volt ismeretes, hogy *Gulyás Pál Magyar írói alnévlexikona* szerint *S-a A-r* rövidítéssel, vezeték- és keresztnéve első és utolsó betűinek összevonásával szerette aláírni cikkeit. Ha Baranya megyei lennék, nyilván többet tudnék bajszos, elegáns személyéről (délceg fényképével és lendületes szignójával mindjárt az első oldalon találkozhatunk), s nyilván tudták a reprint kiadást gondozó *Baranya Megyei Könyvtár* illetékesei is, miért éppen ezt a "népkönyvecs-

két” bányászták elő újramegjelentetés céljára. Talán még azt is tudják, hogy Sirisaka 1900-ban nyögte-e már a házasság igáját, tehát vő volt-e már maga is, avagy egész életét napa nélküli könnyűségben pergette. Mivel a rendelkezésemre álló lexikonok, kézikönyvek hallgatnak róla, e kis adatnak sem tudtam utána nyomozni. De azt hiszem kompillátorunknak nem ártott volna egy házastárs anyós. Akkor érződne, hogy valami tétje is volt a munkának. Akkor nem a szolid derű és a dilettantizmussal határos igyekezet szóné be a kötetét. Akkor a csattanók mögött szitkok csattannának, és minden emberi kapcsolat – nemcsak az ironia tárgyául régesrég és nem is mindig indokoltan kiszemelt – anyós-vej viszony abszurditása is ott vibrálna.

Ám ha nem, hát nem. A hasonmás kiadás régies viccrajzai, száz éve is már legalább száz éve nyikorgatott, néha szeretetteli, néha gaz poénjai, az egész könyv szécessziós formáltsága nyilván vonzani fogja a tárgykörben így vagy úgy érdekelt vásárlókat, no meg a könyvritkaságok, – érdekességek gyűjtőit. S némi *malláciával* olvashatják – a kultúrtörténeti becsú, már 1900-ban is bőséges hirdetésoldalak mellett – az arra vonatkozó *célzásokat*, hogy

mily nehéz egy *piczit* szeretni...

*

(*Írva, fújva, festve*) Már mint a falra. A falra – házfalra, véccéfalra, nem-fal falakra – írt, fújt, festett föliratok gyűjteménye (számos *graffiti*-kötet egyik legújabbika) a FALRA ÍRNI MUSZÁJ. Nigel Rees 1979 és 1986 között öt kötet publikálásával gondoskodott arról Londonban, hogy a falfirkák ne maradjanak falra hányt borsó. Ebből a tárházból – vagyis a tárház faláról – leste el és le *Salamon Gábor, Zalotay Melinda, és a Pátria Könyvek* újdonságát tervező *Erdély Dániel* ezt a pár tucatnyi üzenetet.

Közöttük a legtanulságosabbak azok, amelyek olvasván csak egy-két másodperc telével esik le a tantusz, a firkáló ugyanis éppen abban vétkes, amiben valaki mást, másokat elmarasztal. *Rasszisták, menjetek haza!* – ezt csak egy rasszista írhatta. *Az Akasszuk föl a szélsőségeseket!* más szélsőség szélsőségeinek taszító szélsősége.

A falfirkát nem érdeklí más, csupán politika és szerelem. Gazdag tapasztalatokról tanúskodik az az epigrammatikus remek, hogy “Ha a szavazástól bármi megváltozna, betiltanák”. *Nincs olyan, aki nálam jobban csinálja!* – kérkedik szerelmi tudo-

mányával egy szexvitéz. *Hol találkozhatnék Ninccsel?* – karistolja alája egy bizonyára nőnemű érdeklődő, aki a Nincs-et is tulajdonnévnek nézi.

Különben az égvilágon mindenről lehet firkálni, de valahogy a falak nyilvánosságától minden egy kicsit politikus, más falak magánjellegétől minden egy kicsit szerelemközeli lesz. Nemcsak az a lényeges, mennyire látható, és egyszerre hány ember számára látható az éppen szemlélt fal, hanem az is, hogy a fali író, fali költő maga mennyire látható, amikor a városrendészet és a köztisztasági hivatal által kevésbé támogatott művét létrehozza. A graffitíért szerzője nem kap egy fillért sem, mégis ez a műfaj zsebeli be a legnagyobb honoráriumot. Ezer vereseskötet és száz regénytrilógia sem kerül annyiba, amennyit főleg a nagyvárosok fizetnek aluljárók mosásáért, szobortalapzatok csiszolásáért, mellékhelyiségek újrameszmeléséért. Már ha fizetnek.

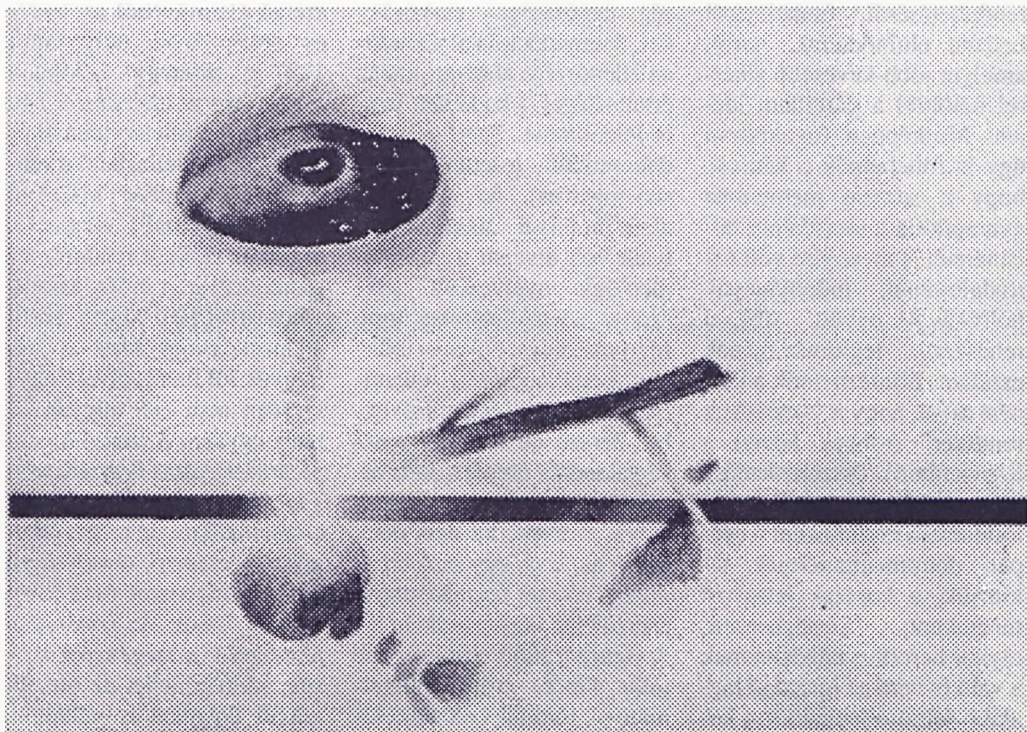
A falfirkát nem támogatják ma sem, ímmel-ámmal tiltják, s leginkább túrik. A firkáló, mázoló láttán általában fölmérgesedünk, de ha a megszokott helyeken pompázó “falkönyveinket” a tatarozás, renoválás, városszépítés “beúzza”, eltávolítja, a poénpattogató vakolatdarabok

eltűnte miatt mérgeledünk.
Legjobb lenne különféle szí-
nű, cseréhető rajzlapokkal
burkolni az épületek alsó

szintjét. A házak kapuki-
lincsein pedig kréták, ceru-
zák, spray-k, ácsszögek lóg-
hatnának a jövő század

társadalmában.

De minek irkállok ennyit,
mikor vár a munka?
Megyek firkálni.

Hegedűs Morgan: Ózláb, 1988 (pasztell)

Horpácsi Sándor

Márkus István: Az ismeretlen főszereplő

Mindenek előtt a Magyarország felfedezése sorsáról, rendeltetéséről, funkciójáról kellene eltűnődnünk. Arról, amelyet több-kevesebb sikerrel betöltött a pártállam idején. Másképpen fogalmazva úgy is föltehetnők a kérdést, hogy a sorozat mennyiben gyarapította a társadalom önismeretét, s mennyire volt (az irodalommal, tudománnyal, politikával együtt, stb) a rendszer legitimitációjának eszköze. Elintézhetnők a kérdést azzal, hogy a "szocialista rendszer" (többek között a Szovjetunió) összeroskadása után ezeket a köteteket – a történelem részleteként – csupán dokumentumoknak tekintsük, a korszak jellemző tüneteként, kétségbeesett, olykor heroikus küzdelemnek a való (s nem az igazság) legalább felszíni jegyeinek a bemutatására. Azért csak a való, mert éppen a bukás fényében vált nyilvánvalóvá – az említett rendszer – noha állandóan azt deklarálta – valójában nem akart szembesülni a ténnyel, ha úgy tetszik az

igazsággal. Mi több ideológiai, jogi, hatalmi – rendőrség, ügyészség – eszközökkel, manipulációkkal állandóan ellenőrzése alatt tartotta az értelmiséget, s ha kellett meg is félemlítette. Ezért a társadalomtudós (esetünkben a szociográfus), ha mégis el akart mondani valamit, kénytelen volt átvenni a politika-ideológia nyelvezetét, sokszor a szemléletét is, hogy így, bekódolva, bújtatva mintegy becsempésszen valamilyen valóságmagot a szövegbe. Persze ne legyünk igazságtalanok – ennek a sorozatnak mégiscsak volt valami súlya, szerepe, ha más nem, akkor az, hogy egy szűk értelmiségi réteget foglalkoztatott szerzőként is, olvasóként is, de igazán átütő erejűvé sose tudta kinőni magát. Tanulmányok sorának kell majd kideríteni ennek okát.

Igazságtalanságnak tűnhet, hogy mindezt éppen Márkus István, a szociográfiai irodalom nagy öregjének könyvét recenzálva, annak előljáróbeszédéként írom

most, 1992 tavaszán. De a könyv – amely válogatás a szerző életművéből az 1937-es önképzőkori dolgozattól 1987-ig mintegy felkínálja magát erre az elemzésre. Ebben a keresztmetszetben áttekinthető, modellezhető a magyar szociográfiai irodalom útja a (baloldali) ellenzéki-ségtől az említett rendszer legitimitációig, a műfaj kiszolgáltatottságáig és kényszerű ellaposodásáig. Mert a mai (tegyük föl fiatal) olvasó egyszerűen nem érti hogyan írhatta ugyanaz a szerző *Az agrárproletáriátus helyzete Magyarországon* (1937) című kicsit sematikus, de mégis elkötelezett, elemző, a valóságot feltáró dolgozatot és a kötet címadó írását: *Az ismeretlen főszereplő: a szegényparasztság*. Mert jóllehet az önképzőkori dolgozat is vállaltan, bevallottan baloldali, de még mentes minden kívülről bevitt, ráerőltetett ideológiától. Ez a mohó valóságismeret és igazságszomj jellemzi a szerzőt, a negyvenes, ötvenes években írott tanulmányait is.

Beszámítva, s elfogadva a már említett korlátozó tényezőket is (hatalom, ideológia), amelyeket vállalnia kellett a szerzőnek, különben nem publikálhatott volna. Példaként (pozitív) az 1956-ban írott *Somogyi összegzést* emelem ki az ötvenes évek tszervezésének tragikus hatásáról. Emiatt az írása miatt marasztalják el a szerzőt Kádárék. S ez mintegy fordulópontot is jelent a szerző pályáján. Mert az, amit addig írt *Erdei Ferenc, Bibó István, Illyés Gyula, Veres Péter*, stb. nyomdokain valóban valóságfeltárás, azaz a tények ismerete alapján von le következtetéseket, illetve hagyja a valóságot megszólalni. Hogy egy később fellángoló, és nem csituló vitára utaljak (a népszaporulatról van szó) 1939-ben kimutatja, hogy az egykének, a családok felbomlásának, a társadalom atomizálódásának az oka a nyomor, amely megaláz, demoralizál, frusztrál, a társadalom peremére, sőt a társadalom alá szorít tömegeket. Nem értjük később, hogy ez az érzékenység, elemzőkészség, intellektus hogyan nem vette észre ezeket a jelenségeket “a létező szocializmusban”? Sőt! Éppen a címadó tanulmányban erényként, pozitívumként tünteti föl azt, amit 1939-ben még jól látott és elmarasztalt. Nem csupán arról van szó, hogy Márkus egyér-

telműen igenli a kolhoz mintájú termelőszövetkezetet, de elfogadja a falu, az általa is pozitívnak tekintett paraszti értékek szétverését, lejáratását is pozitívumként említi, amint az “individualizációt” is, a Kádár-korszak önpusztító, önkizsákmányoló hajszáját, amelybe generációk rokkantak bele, csupán azért, hogy lemondva a reprodukcióról, azaz a gyerekről, fönn tartásuk magukat, bevigyék a faluba a civilizáció és urbanizáció néhány vívmányát! Nem látja (nem akarja látni?) a szerző, hogy a szocializmus Lenin óta éppen a megnyomorított, kiszolgáltatott, szegényparasztok (muzsikok) tömegét használta föl arra, hogy megtörje vele a munkások ellenállását, föllázítva, lehetetlenné téve azoknak a munkakultúráját, szolidaritását, kollektív öntudatát? Ezek nélkül a városba szorított (menekülő) paraszt tömegek nélkül nem lehetett volna megvalósítani a megalomán “iparosítási” terveket, a technológiai fegyelmet, józan ész semmibe vevő “munkaverseny-sztahanovista” és egyéb mozgalmakat. Csak most látjuk, a rendszer romjairól széttekintve, hogy mekkora árat fizettünk ezért, egy lerobbant mezőgazdasággal és egy “ipari múzeummal”, azaz drágán, eladhatatlan árút (alapanyagot előállító) iparszerkezettel. Azt sem mond-

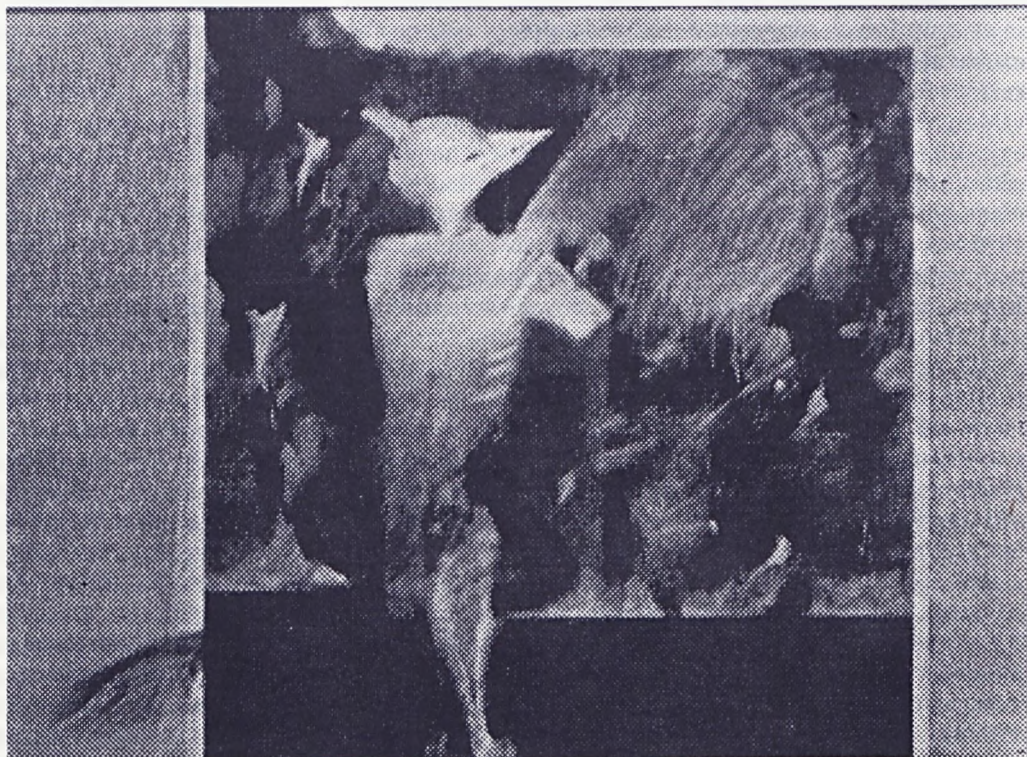
hatjuk, hogy senki se látta ezt, senki se szólt, mert a reformkommunisták – már az ötvenes években! – figyelmeztettek, hogy ez az út katasztrófához vezet. Szerzőnk azonban örömmel konstatálja – a hatvanas években – a téveszek megerősödését, holott éppen ő fedezi föl, hogy a tulajdon eltörlése, az érdekeltség hiánya hűnösen pocskékoló gazdálkodáshoz vezet a mezőgazdaságban is. (*Gebe másodszer: A nyírkátai szövevény, 1966*) Látja a csőd jeleit, de következtetésében átveszi a hivatalos politika szlogenjét: az eszme jó, (“vannak még hibák elvtársak”), csak jól kell kivitelezni. Pedig, ha valaki értően olvassa ezt a könyvet, választ kap arra is, hogyan gyűlt össze a 22 milliárdos államadósság. Ezt a képtelenséget, hogy az állam dotálja a termelést, miközben szinte mindenki lop, csal, hazudik, haza “spájzol” a világtörténelemben a szocializmus produkálta – úgy, hogy az állandóan pocskondiázott, le-sajnál, “rothadó”, “végnapja-ít élő” kapitalizmus kölcsönökkel tölte a “létező és virágzó” sikert sikerre halmozó szocializmust. A dologban az a legszörnyűbb, hogy a felvett kölcsönökből szinte semmit nem tudunk felmutatni, illetve túl nagy ár azért, amit a szerző oly lelkesen pozitívumként emleget: a szegényparasztság – úgymond – fel-

emelkedését. Most pedig itt a - lerobbant gazdaság, erkölcs és munkakultúra, s a hatalmas, alulképzett, átképezhetetlen munkanélküliségre kárhoztatott tömeg. Amely – kell ehhez is egy két generáció - mégiscsak akkor remélhet valamit a jövőtől, ha magántulajdont szerez, azaz az egyéni érdek felelősséggel is társul. Látja a szerző ennek a jeleit is, de a szocialista ideológia torzító szemüvegén (*Gerne-lyapáti magnószalagok: Az utóparasztság arcképe*hez,

1971), amikor megrója az inaszakadtáig dolgozó parasztokat, mert megtanultak piacozni, egyáltalán már értik a piac törvényeit. Akkor (1971-ben) csak megtűri a hatalom, mint "vadhajtást" (a meggyagos per ideje ez) a téész mellett, annak gyámkodása alatt, ami a szocializmus győzelme" után magától megszűnik. Nos, a szocializmus szűnt meg, nem váratlanul, de meglepően gyorsan.

Amikor azt mondtam a bevezetőben, hogy ez a

szociográfia irodalom (is) dokumentumértékű jóindulatúan, jóhiszeműen fogalmaztam. Mert – valljuk be – kicsit nyögvenyelős, száraz olvasmány. Nagy-nagy türelem és önfegyelem kell hozzá. Elvárhatjuk-e ezt az utókortól, amely nem élte meg és -át ezeket az éveket, folyamatokat, történéseket? Legfeljebb, ha okulásként, riasztásként olvasná, mint mondhatnánk ma mi az inkvizíció történetét. (Magyarország felfedezése, Szépirodalmi Kiadó, Bp. 1991.)

Hegedűs Morgan: Várok valakit, 1990 (pasztell)

szomszédság
és
közösség

Tóth László

Üres szívvel, megrabolt eszményekkel

*Metszet Peéry Rezső életéből
1945 áprilisától 1946 márciusáig*

“PALKÓ 35 éves volt, amikor a második világháború végén az új hatalom összeomlott és a várost a tegnapi vesztesek szállták meg újból. Palkó ismét elvesztette állását. Ez eleinte meglepte, hiszen azok közé tartozott, akik igyekeztek ellenállni a Legyőzött Rosznak, s akiket hét éven keresztül kergettek, zaklattak azért, mert ellenfelei az uralkodó állameszmének. Később azonban minden kiderült. Az új hatalom ismét rokonszenves elveket hirdetett, ezúttal a szocializmus törvényeit, de ugyanakkor nagy garral kiáltotta világgá, hogy jóváteszi mindazt, amit – Árpád fejedelem vétett, amikor leigázta a szocializmus választott népének őseit: Szvatopluk fejedelmet.”

Peéry Rezső: *P. Palkó számvetése*¹

Bevezetőül: korszakok és mítoszok

A második világháború utáni csehszlovákiai magyar irodalom történetének kezdeteit egészen a legutóbbi időkig sűrű homály borította. Írók, irodalomtörténészek egybehangzó véleménye volt, s a köztudatban is így rögződött, hogy annak újbóli indulását, harmadik szakaszát, lényegében – tulajdonképpen *Fábry Zoltán* nevezetes korszakolása nyomán² – 1948. december 15-től, a pozsonyi Új Szó megjelenésének napjától lehet számítani. E felfogással azonban – több hiányossága és következetlensége mellett – azért is baj volt, mert átsiklott egy egész, történelmileg/történetileg hallatlanul bonyolult szakasz, az 1945-1948 közötti esztendőkre, s azok irodalomtörténeti besorolásának, értékelésének kérdése fölött, kö-

vetkezésképp hosszú évekre megkönnyítette e korszak elhallgatását, tüzetesebb irodalom- és művelődéstörténeti szempontú vizsgálatának megkerülését. Különböző, magukat többé-kevésbé máig is makacsul tartó koncepciók és prekoncepciók születtek arra vonatkozóan, hogy ezek az esztendők a “hallgatás évei”, illetve “néma évek”, “zárójeles évek” voltak, a tárgyilagos tényfeltárás és elemzés helyébe a legendák és a mítoszok léptek. Mindössze *Fábry Zoltán* nevezetes memoranduma, *A vádolt megszólal* volt a kivétel: az ezeket az esztendőket (is) érintő írások, történelmi és irodalomtörténeti összefoglalók egyöntetűen ezt az emlékiratot nevezik meg, mint a korszak egyedüli (jelentős) irodalmi dokumentumát. *Fónod Zoltán* 1981-ben keltezett iroda-

* Dolgozatom részlet egy hosszabb, Peéry éltét és tevékenységét 1945–1948 között figyelemmel kíséző tanulmányból.

lomtörténeti vázlata (*A csehszlovákiai magyar irodalom 1945 után – gyorsmérleg*) még kiegészítésének évében, 1989-ben is megfellebbezhetetlen határozottsággal szögezi le: "Arra a kérdésre, hogy mi volt a felszabadulás után a csehszlovákiai magyar irodalom első alkotása, egyértelműen Fábry Zoltán *A vádlott megszólal* című írását kell említenünk."³ Pedig ő is azok között volt, akik elsőként fogadták el *Koncsol László* 1976-os javaslatát a Fábry-féle korszakolás célszerűnek látszó kiigazításáról, azt tudniillik, hogy a második világháború utáni csehszlovákiai magyar irodalom történetét 1945-től, nem pedig 1948-tól kell számítani, s ily módon abba *A vádlott megszólal*on kívül egyéb (többségükben szükségképpen kéziratban maradt) alkotásokat is bele kell számítani.⁴

Fónod Zoltánnál árnyaltabban fogalmaz – Koncsol példáira hivatkozva – *Szeberényi Zoltán* irodalomtörténeti összefoglalója, az *Arcok és művek* 1988-ban: "A második világháború vége, a felszabadulás új korszakot jelent a csehszlovákiai magyar irodalom történetében, melynek kezdetét éppen a magyarságra nehezdedő megpróbáltatások, a nemzeti-ségi lét súlyos körülményei jellemezték. Irodalmunk létének, folytonosságának látható jelei nem voltak, szünetelt a magyar sajtó és könyvkiadás, mely az irodalmi élet megindulásának döntő feltétele. Irodalmi élet nem volt ugyan, de lappangva, magányos alkotók tevékenységére töredezve mégis élt a csehszlovákiai magyar irodalom. (...) Ha gyéren is, de mégis születtek művek tehát, melyek irodalmunk folytonosságát biztosították. S ez még akkor is érvényes, ha ezek a művek csak jóval később kerültek közlésre. Megnyugodhatunk abban, hogy a csehszlovákiai magyar irodalom legújabb korszaka 1945-ben kezdődött, s első szakasza 1948-ig (...) tartott."⁵

Azóta már tudjuk, hogy a korszak írásbelisége, irodalma jóval gazdagabb, mintsem azt Koncsol László vagy Szeberényi Zoltán felté-

telezhette/ismerhette, hogy a "magányos alkotók tevékenységén" kívül bizonyos fajta tudatosság és szervezethezesség jegyei is fölfedezhetők benne. Szép számmal akadnak olyan művek is, melyek – igaz, jobbára nem az első nyilvánosságban, netán nem is (Cseh)Szlovákiában – késelem nélkül, még a szóbanforgó években, az eseményekkel egyidőben, közvetlenül világra jöttük után mejejen(het)tek. (S – természetesen – lapok, könyvek megjelenéséről is van tudomásunk ebből az időből.) Az említett művek felfedezéséhez, illetve sok esetben csak – miután eddig sem hozzáférhetetlen, javarészt közgyűjteményekben megtalálható opuszokról van szó – egyszerű észrevételéhez azonban bizonyos fokú szemléletváltásra, egy másult irodalomfelfogásra volt szükség, mely nem kizárólag csak egy-egy író lakóhelye vagy állampolgársága, egy-egy irodalmi mű megírásának nyelve vagy mejejenésének helye, hanem az ennél mélyebb rétegeket érintő önazonosság- és hovatarozás-tudat alapján tekint egyes írókat, műveket valamely irodalom, ez esetben a csehszlovákiai magyar részének vagy sem. E szemléletváltás, e másult irodalomfelfogás fényében tehát *A vádlott megszólal* a második világháború utáni csehszlovákiai magyar irodalom kezdeti szakaszának nemcsak hogy nem az egyetlen, hanem nem is az első, sőt, megkockáztatom: nem is a legjelentősebb (inkább csupán *egyik* legjelentősebb) alkotása.⁶ Ugyanezen megfontolás, valamint az újabb kutatások alapján elmondható, hogy a második világháború utáni csehszlovákiai magyar irodalom sem Fábry Zoltánnal, hanem főleg az ekkoriban még ugyancsak Szlovákiában (Pozsonyban) élő és (cseh)szlovákiai magyarnak számító *Szalatnai Rezsővel* és *Peéry Rezsővel* kezdődik.

Kettőjük közül – jóllehet vele kapcsolatban is meglehetősen hiányosak az ismereteink – *Szalatnai Rezső* sorsa, tevékenysége, életműve az ismertebb.⁷ *Peéry Rezső*é egyelőre

hozzáférhetetlen, sőt, túlnyomórészt feltáratlan, illetve ismeretlen.⁸

Peéry Rezső, az ismeretlen

Különösen Peéry életének, életművének az 1945 utáni fejezeteiről tudunk keveset. Míg az első Csehszlovák Köztársaság-beli ténykedése – ám ez is csak főként Sarlós múltja okán – viszonylag ismert, s a második világháború (fasiszta) Szlovák Köztársaságában kifejtett, Szalatnai Rezsőével párhuzamos tevékenységével is kiérdemelt az utókor részéről – főleg az utóbbi években⁹ – egy-két elismerő szót, addig a magyar vallomások irodalom, esszé és publicisztika legjobb teljesítményeihez mérhető munkásságának későbbi szakaszai – még akkor is, midőn már újból lehetett szólni róla – szinte teljes egészében kívül maradtak a csehszlovákiai magyar írók, irodalomtörténészek figyelmén, érdeklődésén. (A magyarországiakén is.) Pedig igazán lett volna miért emlegetniük őt. Különösen az 1945-1949 között írt publicisztikájával, s az ezen időszakban kifejtett tevékenységével kötődik szoroson Peéry a csehszlovákiai magyarság sorsához, de később is, élete végéig meleg szeretettel és odaadó figyelemmel fordul egykori hazája, ezen belül pedig szülővárosa, szülőföldje, szűkebb értelemben vett népközössége felé.

Hogy milyen keveset tudunk róla, arra jellemző példát szolgáltatott az a meg nem élt nyolcvanadik születésnapjára készült, róla szóló vázlatos pályakép, mely életének, tevékenységének 1938-ig terjedő szakaszáról részletesebb, 1938 és 1945 közötti szakaszáról szűkszavúbb, ám a célnak még mindig megfelelő áttekintést ad, míg az ezt követő évtizedről már csak ennyit olvashatunk benne: "Peéry 1945-ben, közel negyedszázados szlovákiai irodalmi tevékenysége után a kitelepítés sorsára jutott. Magyarországon irodalmilag kevéssé volt tevékeny,¹⁰ s egy ideig a szociáldemokrata párt apparátusában dolgozott, majd –

magyar-francia szakos tanár lévén – a soproni gimnázium tanáraként és igazgatójaként működött."¹¹ Az ezt követő sorok már Peérynek az 1956-os magyar forradalomban vállalt szerepéről, s a forradalom bukása utáni (második, majd harmadik) emigrációjáról adnak hírt. Mi több, még ebben a néhány sorban is számos bosszantó pontatlanság és tárgyi tévedés található, aminek okát elsősorban elfelejtett írónk életének, életművének feltáratlanságában kell keresnünk/látnunk.¹² Mindent egybevetve, rá is teljes mértékben ráillik, amit Szalatnai Rezsővel kapcsolatban mondtam egy helyütt,¹³ azaz hogy ő is a folyamatosságot, az első (1918 és 1938 közötti) korszakból a másodikba, továbbá az 1938 és 1945 közötti másodikból a harmadikba történő átmenetet jelenti a csehszlovákiai magyar irodalomban.

Kétségtelen ugyanis, hogy az 1945-1949 közötti esztendőket Peéry Rezső életének, személyes sorsának és közéleti (írói) publicisztikai tevékenységének legfontosabb szakaszát jelentik, melyek mélyen rányomták bélyegüket egész későbbi életére, s gondolkodásának alakulására is kimutathatóan döntő hatással voltak. Tudvalevő, hogy a második világháborút Peéry a fasiszta Szlovák Köztársaságban, szülővárosában, Pozsonyban vészelte át: előbb az Esti Újságnál, majd Esterházy János Magyar Hírlapjánál újságíróskodott.¹⁴ Antifasiszta szellemiségű, mélységes humánumtól átitatott, valamint a keresztény és polgári értékrend mellett hitet tevő írásai – Szalatnai Rezsőével egyetemben – a korszak legjobb magyar publicisztikai teljesítményei közé tartoznak.

A "felszabadulás": a tiltakozás első hangjai

A második világháború vége Peéryt ugyancsak Pozsonyban érte.¹⁵ Harmincöt éves ekkor; férfikora és alkotói energiái teljében van (lehetne) éppen. Keserű iróniával, történelmi tapasztalatai alapján szerzett bölcseséggel emlékezik meg erről – ezekről a napok-

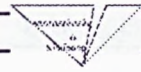
ról – egy későbbi keletű vallomásában: “Nem haltam bele a második világháborúba, mint illett, s életem kompozíciója szempontjából stílszerű lett volna, s 1945 áprilisában megértem az eddigi világtörténelem egyik legsajátosabb felszabadítását, az orosz seregek fantasztikus arányú közép-európai győzelmét. Ama csatások reggel néhány órára valóban úgy éreztük, hogy szabadok lettünk ismét, amíg aztán a katonákkal való eszmecsere és sajtóságos érintkezés nyomán nem derült ki, hogy egy társadalmi forradalommal együtt számunkra egy új szolgátság kora kezdődik, másfajta megszállásé, megaláztatásé, kiszolgáltatottságé.”¹⁶

Életén, egész addigi útján, tevékenységén végignézve, mi sem természetesebb, hogy Peéry is az elsők között vállalkozik cselekvésre, és sógorával, a Magyar Párt gazdasági ügyeinek intézőjével, *Garzuly Ferenc*cel együtt ő is ott van annak az 1945. április 19-én keltezett *Emlékiratnak* az aláírói között, melyet *Molnár Imre* – az eddigi ismereteink szerint – “a csehszlovákiai magyarság II. világháború után kimondott első szavának”¹⁷ minősít. A második világháború alatti időszak szlovákiai, pontosabban pozsonyi magyarságának kilenc vezető képviselője – nevezetesen – *Stelczer Lajos*, a Magyar Párt igazgatója, *dr. Neumann Tibor* ügyvéd, *Garzuly Ferenc* agrónómus, *dr. Czibók János* ügyvéd, *Mayer Imre* tanár, továbbá *Nyárai-Nemecz Miklós* és *Lukovich József* szerkesztők, valamint Szalatnai Rezső és Peéry Rezső – által aláírt tiltakozás keltezésének ideje: 1945. április 19-e, vagyis mindössze két hetes késéssel követi a csehszlovákiai magyarság sorsát megpecsételő, s arra sok tekintetben lényegében még ma is befolyással lévő, április 5-én kihirdetett, híres/hírhedt kassai kormányprogramot. Maga az *Emlékirat*, de már megszületésének pusztán ténye is egy olyan (kisebbségi) értelmiségi magatartásformára irányítja rá a figyelmet, melyről a kommunista rezsim négy, négy és

fél évtizedének elvű diktátorai idején nem sok szó es(het)ett.

Árnyaltan ír erről a magatartásformáról Molnár Imre, amit azért is érdemes e helyen kicsit hosszabban idéznünk, mert éles szemmel és a valóságnak megfelelően, az elsők között mutatott rá a csehszlovákiai magyarság diszkriminálásával szembeesülő kisebbségi magyar értelmiség magatartásának erkölcsi indítékaira, társadalmi gyökereire: “A szlovenszlovákiai magyar értelmiségi réteg önépítkező tudata az I. Csehszlovák Köztársaság demokratikus viszonyai között alakult ki, melynek maradéka minden tiszteletet megérdemlően ragaszkodni tudott az elsajátított humanista értékekhez a Szlovák Köztársaság közismet viszonyai között is. Ez az értelmiség az embertelenség és a magyarellenesség politikájának állami szintre emelt folytatásakor sem hallgató el.”¹⁸ Az egyre fogyatkozó létszámú csehszlovákiai magyar értelmiség 1945–49 közötti történelme mindenkor példája lehet az emberi kitartásnak és a hűségnek. Ez az értelmiség ui. szűkre szabott lehetőségeit a végsőkig kihasználva hatalmas szervező munkát végzett. Információkat gyűjtött és adott tovább, titokban iskolákat vezetett, illegális sajtót adott ki, jogvédelmet nyújtott és segélyszolgálatot teljesített, egyszóval tette, amire épp szükség volt. Tette mindezt azzal együtt, hogy tudatában volt annak, mindezzel milyen kockázatot vállal magára. Tisztában volt azonban azzal is, hogy az adott esetben a csehszlovákiai magyar kisebbség léte vagy nemléte volt a kérdés.”¹⁹

Peéry Rezső élete és írói munkássága minden mozdulatában, minden mondatában ezt a magatartásformát példázza. Azt, így utólag, több mint négy és fél évtized távlatából nehéz eldönteni, hogy mekkora része lehetett Peérynek az *Emlékirat* megszövegezésében. Molnár Imre szerint ez Szalatnai Rezső munkája volt,²⁰ de a Szalatnai és Peéry közt ez időben (is) meglévő rendkívül szoros baráti, valamint

eszmé- és munkatársi kapcsolat, továbbá Peéry e tárgyban ismert egykorú írásainak és későbbi keletű visszaemlékezéseinek gondolat- és érvrendszere, vonalvezetése és erkölcsisége azt sejtetik, hogy az *Emlékirat* szövege aligha nyerhette volna el végső formáját az ő közreműködése nélkül.

Az *Emlékirat*, melynek címzettje a csehszlovák kormány és a Szlovák Nemzeti Tanács (a parlament), már legelső soraiban is a szlovákiai magyarság ártatlanságával, a szlovák fasizmus elleni szembefordulásával és bátor kiállásával igyekszik bizonyítani az ellene fogantatosított intézkedések jogtalanságát és igazságtalanságát: "mi, azok a magyarok, akik ma ezen a területen élünk, öntudatosan és tiszta lelkiismerettel jelentjük ki, hogy 1939. március 14-től²¹ napjainkig sem gondolatban, sem tettben nem vétettünk a demokrácia és a humanizmus gondolata ellen. Ezek a magyarok nyugodt lelkiismerettel állíthatják, hogy még a legnehezebb körülmények közepette is, a legszélesebb körben is meg tudták őrizni ezeket az elveket, amelyek az embert méltóvá teszik arra, hogy megbecsüljék őt."²² A továbbiakban az *Emlékirat* egymás után sorolja a példákat a (cseh)szlovákiai magyarság büntetlensége, ártatlansága mellett, ami már csak azért is figyelmet érdemel a részünkről, mert ezen igazolási eljárásnak a logikája és érvrendszere további – ismert szerzők nevéhez fűződő – memorandumokból köszön vissza ránk. Így például a legismertebből, az éppen egy évvel későbbi keletű *A vádlott megszólal*-ból. Sokáig, évtizedekig sűrű homály fedte azt az ugyancsak mostanság napvilágra kerülő tényt is, hogy Fábry mellett a két másik fegyvertárs, Szalatnai Rezső és Peéry Rezső is megírta a maga memorandumát. Míg Szalatnaiét, mely közel négy és fél évtizedig várt jobb sorsára, mint már volt róla szó, Molnár Imre közzétette nemrégiben,²³ Peéry Rezsőé, jóllehet hármuké közül egyedül az övé jelent meg – igaz, Posoniensis álnév alatt – a törté-

nésekkel egyidőben,²⁴ azóta is a feledés homálya fedi. Igazolási eljárásuk logikájának és érvrendszerüknek említett rokonságán kívül az is közös vonása hármuk memorandumának, hogy a törvényerőre emelt törvénytelen-ségek, a (cseh)szlovákiai magyarság kegyetlen megalázása és üldöztetése mind Fábryt, mind Peéryt, mind pedig Szalatnait arra készíteti, hogy szembenézzenek kisebbségi sorsukkal, s valamiképpen megpróbálják levonni több mint két és fél kisebbségben eltöltött évtized általánosítható tanulságait, és elgondolkodjanak azon, vannak-e/lehetnek-e sajátosan kisebbségi magatartásformák, s ha igen, melyek ezek.²⁵ Peéry pazar tanulmányáról még lesz szó, itt csupán a (cseh)szlovákiai magyarság második világháború utáni egyik legelső megnyilvánulásához való közvetlen kapcsolódására szerettem volna utalni.

Az *Emlékirat* mellékanyaga az a néhány héttel későbbi, 1945. június 5-i keltezésű *Helyzetkép a szlovákiai magyarokról* című dokumentum,²⁶ melynek szerzőjét Molnár Imre azonosnak véli az előbbivel.²⁷ Amennyiben ez így van, tehát amennyiben az azonos Szalatnai Rezsővel, akárcsak az előbb, most sem zárható ki, hogy annak megfogalmazásában valamilyen formában Peéry Rezsőnek is része volt.

Folyamodvány állampolgárságért

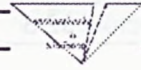
A kassai kormánypogram alapján az ellenállási mozgalomban közvetlenül résztvettek kivételével a csehszlovákiai magyarságot – a kollektív háborús bűnösség vádjával – egyöntetűen megfosztották állampolgárságától. Erre a sorsra jutott Peéry is. A Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára őrzi Peérynek azt a sajátkezűleg írt, alább közzétett fogalmazványát, melyet egy, az állampolgársága meghagyásáért folyamodó kérelemhez készített.²⁸ A kérvénynek egyelőre sem a címzettjét – a pizskozatban nevének helyét Peéry kipontozta –, sem a keltezését nem ismerjük. Ez

utóbbi illetően azonban – a levélnek az 1945. augusztus 2-án megjelent állampolgársági dekrétumra való hivatkozása alapján – feltételezhetjük, hogy az valamikor 1945 augusztusában készülhetett. A szóban forgó két és fél oldalas dokumentumban írónk részletesen ismerteti a maga baloldali és demokrata múltját, valamint a második világháború alatti következetes antifasiszta magatartását és tevékenységét, amiért börtönnel is sújtották. Hivatkozik a "szláv-magyar kultúrközeledésért és politikai megértésért" végzett munkájára is. Végezetül pedig felsorolja azokat az ismert pozsonyi személyiségeket, akik az általa leírt évek igazságtartalmát tanúsíthatják; e célból többek között *Laco Novomensky* és *Ján Smrek*, a kitűnő szlovák költők nevét – az előbbi egyúttal a kor egyik tekintélyes szavú politikusa is – említi.

A felsorolást *dr. Imrich Kunosfk*, pozsonyi ügyvéd zárja, akinek nevét az teszi számunkra érdekessé, hogy Peéry egy korábbi hosszú, több mint tizenkét oldalas, magyar nyelvű levelének is ő a címzettje.²⁹ Az 1945. április 27-én kelt levél, amellel, hogy néhány igen fontos (ill. kevésbé ismert) életrajzi adalékot is tartalmaz, Peéry gondolkodásának és életének egyik-másik alapvető vonatkozásának megértéséhez (és/vagy értelmezéséhez) is hozzásegít(het) bennünket. Ugyanekkor az imént említett fogalmazvány és ez a levél az első hiteles dokumentum arra nézvést, hogy írónk miként reagált arra a "féktelen és igazságtalan büntetésre",³⁰ melyet a csehszlovákiai magyarság oly ártatlanul szenvedett el, s miként élte meg az egyre fenyegetőbb, egyre tragikusabb helyzetet.

A levél címzettje – aki Kunosiról szlovákosította Kunosíkra a nevét – a kérdéses időszakban a pozsonyi magisztrátus munkatársa volt.³¹ Peéry indítékáról, ami levele megírására készítette, az első sorokban olvashatunk: néhány nappal korábban a nevezett ügyvédnél egy magyar küldöttség járt, mely előtt Kuno-

sík dr. bizonyos vonatkozásban – a levélből, sajnos, nem derül ki, milyenben – rosszállólag említette Szalatnai és Peéry nevét. Írónkat érzékenyen érintette az eset, és megbántva, a bírálatot igazságtalannak tartva reagált rá. Mondandóját azzal kezdte, hogy kiállt Szalatnai mellett: "A párosítást helyesnek és indokoltnak tartom, mert évek hosszú sora óta körülbelül azonos vonalon küzdünk bizonyos minimális jogokért, melyeket a jelek szerint a »történelem istennője« végleg megvont tőlünk."³² Levele mögött, írja, az a szándék áll, hogy az ügyvéd róla alkotott képét "néhány életrajzi adattal helyesbítse", s hogy az 1939-1945 közötti szerepét előtte jobban megvilágítsa. Ez utóbbi, szerinte annál is inkább indokolt, mivel: "Az 1939-es államfordulat után annyiszor kínoztak analfabéták a »szocialista és demokrata, szabadkőműves és zsidóbarát« előéletem miatt, hogy most, mintegy óvintézkedésként szeretném egy értelmes és jóakarátú akadémikus ismerősöm kezébe életem néhány adatát letenni, mely életem most úgy látszik azért marasztalnak majd el, mert egy jogaitól megfosztott és 6 éven keresztül megrugdalt, jelentéktelen kisebbség szellemi szolgálata is volt egyben."³³ Mi több, úgy látja, "fennáll a veszély, hogy egyszerű tudatlanságból vagy informátlanságból ugyanazok fognak előhúzni vackomból, mint magyart, akik 1940-ben, 1941-ben mint demokratát és sarlóst gyötörték meg".³⁴ S miután sorra számba vette élete legutóbbi hat esztendejének egyes mozzanatait, mintegy végső konklúzióként arra kellett ráébrednie, hogy most, a háború végén ugyanazzal a légszomjjal küzd, mint a háború elején.³⁵ S miként 1938-39-ben előtte is fölmerült az emigráció lehetősége, most újból szembe kell néznie a kérdéssel: "...ismét azzal az érzéssel ülök otthon – jelenleg betegen a vörös hadseregnek teljesített munkaszolgálat után³⁶ –, hogy itt talán nem lehetséges tovább az életem."³⁷ Eddigi ismereteink szerint a második világháború

után ez az első nyoma annak, hogy Peéryben (is) újból fölvetődött a távozás gondolata. Úgy dönt azonban – legalábbis egyelőre –, hogy marad, hogy azok közt a helye. “akik 6 esztendő óta várják a szabad lélekzet óráját, akik biztatták környezetüket bízván az emberi értelemben, az igazság erejében, a józan ész hatalmában”, akikkel együtt “ismét a történelem hemyótalpa alá került” – függetlenül attól, hogy “6 éve nem a gázlókhoz, hanem az elgázoltakhoz tartozik” –, akikkel “üres szívvel és megrabolt eszményekkel” ül együtt “ebben az órában”.³⁸

Májustól szeptemberig

1945 nyaráról egyelőre nincsenek közelebbi és közvetlen adataink Peéry napjainak folyásáról. Annyi azonban bizonyosra vehető, hogy az első csapások ájulatóból való eszmélkedésnek, a helyzet és e helyzetből reá háruuló szerep tudatosításának, egy széleskörű segítségnyújtás és – nevezhetnénk így – ellenállási mozgalom megszervezésének kezdeti időszaka ez. Ezzel kapcsolatos feltételezéseink és következtetéseink Peéry későbbi visszaemlékezéseinek egy-egy (olykor csak fél) mondatán, Szalatnai Rezső ez időben (is) az övével párhuzamos pályájának, tevékenységének vizsgálatán, valamint a korszak oly gazdag memorandum-irodalmának a szemrevételezésén és elemzésén alapulnak.

A csehszlovák hatóságok május 3-án kezdtek meg – “egészen váratlanul” – a pozsonyi magyarok internálását. A tragikus és botrányos eseményekről “a pozsonyi magyarság egyik állhatatos demokratája, a csehszlovák-magyar együttműködés őszinte, érdemes híve”, *Isteriensis* számolt be *Pozsonyi levelében* az 1945. július 3-ától megjelenő Új Magyarországnak már a második számában.³⁹ Hogy Peéry (illetve családja) miként kerülte el (elkerülte-e egyáltalán) az internálást, azt egyelőre nem tudjuk, ám ennek – amennyiben így volt – valószínűsíthetően írónk második világ-

háború alatti magatarásának, publicisztikai tevékenységének méltánylása, esetleg vezető pozíciókba került szlovák barátainak, írótársainak közbenjárása lehet magyarázata. Helyzetét azonban Peéry egyáltalán nem véletlenül érez(het)te mégis ideiglenesnek és bizonytalanoknak, ami rendkívüli lelki megterhelést jelentett számára. Amikor például írónk alteregójának, Peéry *P. Palkó számvetése* című remekbeszabott tárcája címszereplőjének a háborút követően felkínálták, hogy “sürgősen változtassa meg” nemzetiségét, Palkónak “nemcsak hogy nem volt gyomra és kedve ehhez, hanem minden lehető és lehetlent megkísérelt, hogy sostársai feje felől e szokatlan és érthetetlen vést elhárítsa. Ez persze meddő törekvés maradt s azonkívül felettébb veszélyes. Így kellett Palkónak harminchat éves korában sürgősen hazát változtatni, mielőtt börtönbe került volna.”⁴⁰

Fizikailag sem lehetett a legjobb állapotban. A dr. Kunosíknak írt, fentebb részletezett levelében maga is említi, hogy az általa egyhelyütt ironikusan a “Vörös Hadsereg érdekében kifejtett önkéntelen segédmunkási ügyködésnek” nevezett, rá is rákényszerített “málenkij robot” egészségileg mennyire megviselte.⁴¹ Egy másik vallomásából arról értesülhetünk, hogy a szóban forgó “komor és rettentés hónapokban” egy “svájci intézmény alkalmazottjaként” a “Nemzetközi Vöröskereszt szolgálatába szegődött”, s néhány (volt baloldali) barátjával együtt igyekezett elviselhetőbbé tenni “az üldözöttek hétköznapjait”, miközben az elhurcolástól, írja, őt magát csak a vakvéletlen mentette meg.⁴²

Demokrata érzelmű, a magyarokkal rokonszenvező, a magyar kultúrát nagyra értékelő szlovák barátaitól, ismerőseitől is segítséget remél. A párizsi Irodalmi Újságban 1962-ben közölt visszaemlékezésében ír például arról, hogy az általa olyannyira tisztelt és szeretett, ez idő tájt magas beosztásban lévő, a Szlovák Nemzeti Tanács (a parlament)

alelnökeként és iskolaügyi miniszterként tevékenykedő, Budapesten született költőnél, Laco Novomskynél is többször kilincselte a segítség reményében.⁴³ De csupán részeredményt sikerült olykor-olykor Peéryéknek elérniük,⁴⁴ a nagy dolgokat illetően eredménytelenek maradtak próbálkozásai: "...a tárgyalások szünetében egymást kergették a jogfosztó rendelkezések."⁴⁵

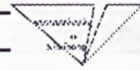
Jószolgálati úton Budapesten

Szeptember 14-e és 18-a között Peéry Szalainai Rezsővel jószolgálati úton volt Budapesten, ahol a magyar politikai és szellemi élet számos vezető képviselőjével találkoztak. Céljuk az volt, hogy tájékoztassák őket a csehszlovákiai magyarság helyzetéről, "a közel háromnegyed-milliónyi magyar nemzeti-ségű felvidéki embert fenyegető rabszolgasorsról"⁴⁶ és velük együtt keressék az ellenlépések lehetőségét a csehszlovákiai magyarokat ért "elháríthatatlan s egyetemes katasztrófa"⁴⁷ méreteinek csökkenése, következményeinek enyhítése érdekében. Úticéljuk az volt, emlékezik rá vissza később Peéry, hogy "az új magyar kormány embereivel közöljük, milyen gazdasági, társadalmi és emberi összeomlás zúdult ránk a második megszállással. Háromnegyed-milliónyi ember kálváriájának állomásairól hoztunk megbízható, összefoglaló értesülést, hogy kipuhathatjuk, mit kellene és lehetne tenni, hogy meentsük, ami még menthető, hogy megmozgassuk az emberi lelkiismeretet a világban, hogy közbenlépést kérjünk, tanácsot, hogy megbeszéljük, mint lehetne a meglódult lavina rombolását megfékezni."⁴⁸

A jószolgálati út részleteiről több forrásból is – mindenképp Szalainai Rezsőnek egy 1943-as falinaptár hátlapjaira írt feljegyzéséből – értesülhetünk.⁴⁹ Összefüggésben lehet ezzel az úttal Szalainainak az a feljegyzése is, mely szerint Peéry *Szabó Béla* komáromi (származású) esperes meghívására Szalainai

Rezsővel és családjával együtt részt vett a dunaradványi református templom felszentelésén, majd jelen volt a református lelkeszek és konventi tagok megbeszélésén is.⁵⁰ A feljegyzés, sajnos, nem jelöli meg közelebbről a templomszentelés időpontját, annyi azonban bizonyos, hogy a szóban forgó napokban, s feltételezhetően épp közvetlenül Peéryék budapesti útja előtt került rá sor. Ebből a feljegyzésből ugyanis azt is megtudhatjuk, hogy írónk a szomszédos Dunamocsoson szálltak meg – Szalainaiék *Csehy István*nál, Peéry Fekete (? – a családnev. sajnos többféleképpen is olvasható) *Ellék*nél –, majd innen mentek át – "csónakon a Dunán" – Magyarországra.⁵¹

A kérdéses jószolgálati útról Peéry a *Találkozásom Tildy Zoltánnal* című visszaemlékezésében szőtt részletesebben.⁵² Mivel Peéry írása egy művelődéstörténeti (és szlovák-magyar kapcsolattörténeti) szempontból sem érdektelen, sőt, igen jelentős, ezidáig azonban ismeretlen (vagy legalábbis kevésbé ismert) tényre hívja fel a figyelmet, érdemes e helyen hosszabban is idéznünk belőle: "Illegális utunknak volt egy jelentékeny mentora a szlovák nemzeti tanácsban: Novomesky Laco, a kitűnő költő, helyettes szlovák miniszterelnöki minőségben. Ígéretet kaptunk arra vonatkozóan, hogy ha *Teleki Géza* iskolaügyi miniszternél elérjük a békéscsabai szlovák gimnázium felállításának kieszközölését, Komáromban kapunk egy magyar intézetet ennek fejében. (...) A nagyvonalú, tájékozott és valóban államférfi benyomását keltő Teleki Gézával néhány óra alatt elintéztük a békéscsabai gimnázium ügyét, amely nem »alulról jövő« szervez kezdeményezésre, *nem* a mindig patrióta csabaiak akaratából, hanem Teleki Géza és a magyar kormány elhatározásából született meg, hogy megkapjuk érte – *amit persze nem kaptunk meg* (a kiemelés Peérytől való – a szerző megj.) – a komáromi magyar gimnáziumot a megszüntetett magyar középiskolák fejében."⁵³

Peéry és Szalatnai Budapesten, "ebben a felgyújtott, szinte elhamvadt, porba, piszokba taszított, megalázott nagyvárosban"⁵⁴ a volt szlovenszkói magyar író-társ és szerkesztő, az egykori sarlós, *Vass László* vendégszeretét élvezték annak Szemlőhegyi úti lakásában. Szalatnai Rezsőtől – szép *Szabó Lőrinc*-portréjából – tudjuk, hogy a két pozsonyi író "álom és alvás nélkül, szinte egyetlen rohanatban, ajtót ajtóra nyitva, magyarázva, mindenkit tájékoztatva"⁵⁵ töltötte az időt, s fizikai teljesítménynek sem elhanyagolható, hogy ki mindenkiel sikerült tárgyalniuk e néhány nap alatt "honfitársaik érdekében".⁵⁶

Közben még arra is jutott idejük, hogy szavukat hallassák *Szabó Lőrinc* épp az idő tájt folyó igazolási perében, s írásos nyilatkozatban álljanak ki a fasizmus vádjával elmarasztalt költő mellett. (Találkozásuknak, illetve a két pozsonyi író fellépésének *Szabó Lőrinc* naplójában, valamint több más korabeli forrásban is nyomát találhatjuk.⁵⁷) Peéryék *Nyilatkozatát Kabdebő Lóránt* tette közzé nemrégiben az *Új Írásban*, melyet Szalatnai mint "író, állami tanár, a Szlovák Sajtókamara tagja, a Sarló alapító tagja, a szociáldemokrata munkásakadémia országos választmányának tagja, a Masaryk Akadémia rendes tagja", Peéry pedig mint "tanár, publicista, a Szlovák Sajtókamara tagja, a Sarló alapító tagja, a volt csehszlovákiai Szociáldemokrata Párt magyar tagozatának országos végrehajtó bizottsági tagja, a Masaryk Akadémia rendes tagja" írt alá.⁵⁸ Az aláírás érdekességei közül itt csupán írónk masarykakadémiai tagságának feltüntetését emeljük ki, jóllehet az Akadémiát tevékenységének a második világháború (fasiszta) Szlovák Köztársaságában való ellehetetlenítése után – a Szlovák Nemzeti Tanács 1945. május 25-én kiadott rendeletével jogilag is felszabták, könyvtárát, vagyonát pedig folyamatosan meghozott rendelkezésekkel 1947. április 14-el bezárólag a különböző szlovák intézetek és intézmények, szervezetek között

szétosztották.⁵⁹ Peéryék nyilatkozata azonban arra utal, hogy ez időben, tehát 1945 szeptemberében még nem adták föl teljesen az Akadémia – és vagyona – megmentésének reményét.⁶⁰

Egy újabb memorandum

Az elkövetkező hónapok is a lázas tevékenység – az egymást érő tárgyalások, megbeszélések, egyeztetések, a fölfokozott aktivitásról tanúskodó szervezkedés – jegyében teltek el Peéry Rezső(ék) életében. Legalábbis erre utal az a, különböző forrásokból származó néhány adat, feljegyzés, ill. levéltöredék, amely ebből az időből írónk életének egyes mozzanataival kapcsolatban (egyelőre) a rendelkezésünkre áll.

Szalatnai Rezső naplófeljegyzéséből tudjuk például, hogy 1945. október 6-án *Szabó Béla* református lelkésszel együtt Peéry is jelen volt Szalatnaiéknál azon a megbeszélésen, amelyet a Csehszlovákiában hivatalos küldetésben tartózkodó *René Smith* újságíróval és metodista lelkésszel, a brit külügyi hivatal közép-európai osztályának szakértőjével folytattak. A csaknem három órás, főként németül folyó, ám időnként az angol diplomata tolmácsának segítségét is igénybe vevő beszélgetésen írónk igyekeztek a valóságnak megfelelően tájékoztatni "a helyzetről, a 6 éves szlovák uralomról" a Csehszlovákia barátjának hírében álló volt angol alsóházi képviselőt.⁶¹

Ezt követően Peéry, nyilván a *Smith*-szel folytatott október 6-i megbeszélésen elhangzottak értelmében, egy memorandumot állított össze "a mi helyzetünkről". Az emlékiratot *Samarjay Éva* angol fordításában, Szalatnai október 24-én küldte el *Nyárai-Nemecz Miklós* útján Prágába, hogy onnan az angol követ titkára továbbíthassa *Smith*-hez Londonba.⁶² A memorandum, jóllehet erre egyelőre közvetlen bizonyítékunk nincs, feltehetően azonos azzal a *Memorandum a csehszlovákiai magyarok helyzetéről* címet viselő, tizenkét

oldalal emlékirattal, melynek egy másolati példánya a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában található.⁶³ Feltételezésemhez elsősorban ez utóbbi, konkrét címzett és aláírás nélküli okiratnak a keltezéséből – *“Pozsony, 945. október közepén”* – veszem a legfontosabb támpontot. Hiszen értelemszerűen Peérynek is október 6-a és 24-e között, illetve 24-ét megelőzően, tehát a hónap közepe táján kellett dolgoznia a Smith-nek szánt emlékiraton, hogy még a fordításra is jusson némi idő. Emellett a szöveg Peéryre utaló stílárius elemei, okfejtésének logikája, szemléletének alapelemei, továbbá annak láthatóan a segítségkérés szándékával született, írónk egyéb írásaiból is ismerős, helyzetfeltáró következtetései nemkülönben az ő szerzőségére utalnak.

A lehetőség, hogy ezt a memorandumot Peéry is írhatta, megkívánja tőlünk, hogy legalább főbb vonalaiban ismertessük. A kérdéses helyzetértékelést a következő, Gerson kancellárnak 1405. november 7-én a párizsi udvar előtt elmondott, *Vivat Rex* című beszédeből vett, sokat mondó mottó vezeti be: *“A szegény embernek nem lesz kenyere, legfeljebb egy marék rozs, vagy árpa; szegény felesége teherbe esik és négy vagy hat kicsinyük lesz a kemence körül, mely csak nagy ritkán meleg; kenyeret kéremek, sikítanak, az éhségtől örülten... És mintha nem lenne elég ennyi nyomorúság, fosztogatók jönnek és mindent kikutatnak... mindent összeszednek... és elhurcolnak... ne is kérdezzük, ki fizet érte.”* A memorandum írója rögtön előljáróban leszögezi: a Csehszlovákia területén élő magyarok *“megdöbbentően sanyarú helyzete (...) nagyjában és egészében arra a totális törvényenkívüliségre emlékeztet, melyben a szlovákiai zsidóság él a tiso-uralom éveiben, azzal az enyhítéssel, hogy reméljük, az új köztársaság nem szán gázkamrába való deportálást is a magyaroknak”*. A csehszlovákiai magyarságot teljes egészében háborús bűnösnek tekintik és

őt teszik felelőssé a köztársaság felbomlasztásáért. A memorandum ellenérvei e tekintetben a következők: 1. ez a vád nem állja meg a helyét, Csehszlovákia 1938-as széthullásának alapvető tényezői ugyanis a Henlein-féle szudétanémet mozgalom, valamint a Hlinka-párt szlovák autonomista törekvései voltak; 2. a magyaroknak a németek bábáskodásával 1939. március 14-én kikiáltott önálló Szlovák Köztársaságban csupán többszörösen alárendelt szerep jutott, s Mach belügyminiszter már ekkor fölvetette kitelepítésük gondolatát; 3. a magyar területek elcsatolásáról 1938-ban nem népszavazás döntött, hanem annak tényét *“diktátumként vették tudomásul a csehszlovákiai magyarok”*; 4. a magyarok a fasiszta Szlovákiában is mindvégig megőrizték józan mértékletességüket és emberségüket; 5. jöllehet *“a magyar reakciós uralom nem kedvezett a nemzetiségeknek, így a szlovákoknak sem, a magyar és német megszállást ennek ellenére csupán nagyfokú politikai elfogultsággal lehet hatásában közös nevezőre hozni”*; 6. bár a nyilasok uralomra jutásával szélsőséges akciókra is sor került a felvidéki területeken, ennek a *“tragikus magyar fasiszta kalandnak”* azonban mégis elsősorban a felvidéki zsidóság és magyarság, s nem pedig az itt élő szlovákság volt a szenvedő alanya. Ugyanekkor ismert az is, hogy a magyar csapatok egyre kényszerdettebben vettek részt a harcokban és sokan átálltak a szovjetekhez vagy a szlovák felkelőkhöz. *“Mindezek figyelembevételével érthető – így a memorandum –, ha a magyarokat az új köztársaságnak velük szemben megütdött terrorja váratlanul érte.”* E tekintetben a memorandum részletes tájékoztatást ad: A/ a deportálásokról; B/ az internálásokról; C/ a megszündözött keresetek, megvont nyugdíjak, hiányos vagyonzbiztonság következtében előállt helyzetről; D/ az állampolgárság megvonásáról és a vagyonekobzásokról; s végül: E/ a kulturális jogok megvonásáról. A memorandum írója végezetül arra a következtetésre jut, hogy *“a*

csehszlovákiai magyarokkal szemben folytatott néma irtóhadjárat megakadályozása” nemcsak csehszlovákiai magyar érdek, hanem egyúttal, tágabb összefüggésben a “dunavölgyi béke és stabilitás érdeke” is, “melyet Csehszlovákia tragikusan téves eljárása a legkomolyabban fenyeget éppen abban a pillanatban, amikor a vizsálytól megtépett és kölcsönösen becsapott népek a germán iga szorításából aléltan, a megbékélés óhajával keresik a betemetett utakat egymás felé.”⁶⁴

November 9-én Peéry négy szlovák újságíró és Szalatnai Rezső társaságában *Pierre W. Mocknál*, a Nemzetközi Vöröskereszt delegátusánál vett részt sajtófogadáson, melyen Mock – akinek munkáját, illetve a magyarok iránti elfogulatlanságát illetően később Szalatnaiék nagy komoly kétségeik támadtak – “helyesen exponálta álláspontját a kisebbségi internáltak dolgában”.⁶⁵

1946. első hónap

Az 1946. év elejéről *tárgyalások* (ill. *Intervenciók*) címmel fennmaradtak Szalatnai Rezső feljegyzései,⁶⁶ melyek páratlan jelentőségű forrást jelenhet(né)nek a kutatók számára. E sajnos mindössze március 16-ig meglévő feljegyzéseknek – természetesen – Peéry az egyik leggyakoribb szereplője. Éppen ezért talán nem lesz haszontalan, ha most röviden áttekintjük, milyen összefüggésekben is bukkan föl Peéry neve ezek között a kutatók és laikusok számára egyaránt rendkívül izgalmas feljegyzések között. (Áttekintésünkben minden további hivatkozás nélkül ezekre a feljegyzésekre támaszkodtunk, s innen valók külön nem adatolt idézeteink is.)

A szóbanforgó feljegyzések január 4-én említik először Peéry nevét: úronk Szalatnai Rezsővel és Nyárai-Nemecz Miklóssal folytat megbeszélést a helyzetről és a teendőkről, va-

lamint *Zsolt Bélának* a budapesti Haladás 1945. december 15-i számában közölt, Beneshez írott, bíráló hangvételű nyílt leveléről. Január 6-án Peéry és Szalatnai arról értekeztek, hogy dr. Zvrskovec szerint “a magyarkérdés a KSS* rendezésében itt megbukott”. Január 17-én Peéry, Szalatnai, Nyárai-Nemecz és *Kovács Endre* vitatták meg a szlovákiai magyarság helyzetét, a szlovák sajtó tendenciózus állításait, illetve a magyar sajtó baklövéseit. Másnap Peéry Szabó Béla pozsonyi református esperessel, valamint *Dömök Bélával*, s megint csak Szalatnai Rezsővel találkozott, s egyebek között arról beszéltek, hogy Szabó Béla Pozsonyban maradhatása érdekében interveniálniuk kellene Laco Novomeskynél és a belügyminiszternél. A rákövetkező napon a két jóbarátot, Peéryt és Szalatnait *Emil Boleslav Lukácnál*, a jeles szlovák költőnél, a magyar kultúra elkötelezett hívével találjuk, aki szerint Csehszlovákia helyzete “politikailag és gazdaságilag is katasztrofális”. Peéry *Bojsza Imre* – aki később *Barsi Imre* néven vált a második világháború utáni csehszlovákiai magyar újságírás ismert alakjává – vélekedését tolmácsolta: “...a szlovák kommunisták a tagállamot erőszakolják és csehellenesek.”⁶⁷ Közben kétszer is megpróbálták felkeresni Novomeskyt, de nem volt szerencsájük, a költő-politikust egyik alkalommal sem találták otthon. Január 23-án Peéry Szalatnaival, Szabó Bélával és a Cseh Testvérek Egyházának egyik lelkészével a cseh-magyar viszonyról, illetve az ennek rendezésével összefüggő kérdésekről beszélgetett. Január 26-án a Prágába tartó *Halász Miklós* állt meg Pozsonyban és kereste fel Szalatnaival Peéryt, s úrónkat a legfrissebb budapesti eseményekről, hírekről tájékoztatta. Január 30-án Peéry egy másnapra, január 31-re tervezett “általános (magyarellenes) razzizáról” értesítette Szalatnait.

Ez utóbbi napon, tehát január 31-én Peéry

* Szlovákia Kommunista Pártjának (Komunistická strana Slovenska) rövidítése. - (a szerző megjegyzése)

Szalatnaival és Szabó Bélával együtt egy uzsonnára volt hivatalos, melyet *Sarlon (?) Gusztáv* cseh református lelkész I. Stuart skót missziós lelkész tiszteletére adott. A találkón "a magyarbarát, egyszerű, közvetlen fiatalember" megígérte, hogy hazatérte után Angliában és Amerikában gyűjtést szervez Magyarország megsegítésére. Miután pedig Peéryék tájékoztatták őt a csehszlovákiai magyarság helyzetéről, arra is ígéretet tett, hogy *Jan Masaryk* külügyminiszternél mepróbál közbenjárni Szabó Béla állampolgársága ügyében.

Két nappal később, február 2-án, miként azt már korábban is tervezték, Novomeskylt keresték föl ebben az ügyben Peéryék. Amintegy 40 perces megbeszélésen egyebek között a járulékuktól megfosztott nyugdíjasok megoldatlan és tarthatatlan helyzete is szóba került. Novomesky ezzel kapcsolatban a következőket mondta: "A Ti intervenciótokra (...) a poverenikok tanácsa elhatározta, hogy minden magyar megkapja nyugdíját, ha az illetékes MNV-től^{**} hoz egy írást, hogy nincs kifogásuk a nyugdíj folyósítása ellen." Ezt követően a költő-politikus rosszállását fejezte ki, amiért (egykori) barátai, azaz Peéry és Szalatnai az elmúlt év tavaszán olyan határozottan kiálltak Esterházy János mellett.⁶⁸ A találkozó végén szlovák politikus-barátjuk ennek ellenére jóakarataról biztosította Peéryéket: "A szlovák-magyar kérdés közeli, reális elintézése – jegyezte meg végül lakonikusan – nem tőlünk, a szlovákoktól függ, hanem a 3 nagytól. (Én, a kis Novomesky, nem tehetek semmit.)"

Jószolgálati úton Prágában

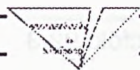
Február 5-én Peéry, Szalatnai és Nyárai-Nemecz Miklós dr. *Szilárd Marcell*nál, a két háború közti Egyesült Magyar Párt jeles sze-

mélyiségénél járt, akitől megtudták, hogy *Gyöngyösi János* magyar külügyminiszter Prágába utazott, s vele ment *Sebestyén Pál* is, aki "a magyar állam szerződéseit szokta megkötni". (Ismeretes, hogy ekkor már javában folyt a végül február 27-én, Budapesten aláírt magyar-csehszlovák lakosságcsere-egyezmény előkészítése, s a magyar külügyminiszter szóban forgó prágai útjára is e célból került sor.) A lakosságcsere-egyezménnyel kapcsolatos hírek és tárgyalások jogos félelmet keltek a csehszlovákiai magyarságban, illetve értelmiségének, vezetőinek mind a még Csehszlovákiában lévő, mind pedig az időközben Magyarországra került/menekült, ám egyöntetűen sorsának elviselhetőbbé tételén, a reá zuhógó útések tompításán fáradozó részében. A csehszlovák-magyar lakosságcsere gondolatával, majd magával az egyezménnyel a csehszlovákiai magyarság érdekeinek képviselői pártkülönbségre való tekintet nélkül, kezdetől fogva élesen szembehelyezkedtek, s határozottan elutasították azt. Amikor pedig az egyezmény kezdett mindinkább valósággá válni, arra irányult minden igyekezetük, hogy annak következményeit a csehszlovákiai magyarságra nézve a lehető legnagyobb mértékben enyhítsék. Szalatnaiék egybehangzó vélekedése ezzel kapcsolatban: "Félő, hogy rólunk és nélkülünk határoznak." Hogy ezt megakadályozzák, ami egyet jelentett a lehetetlen megkísértésével, elhatározták, hogy dr. Szilárd Marcell és Peéry haladéktalanul Prágába utaznak, ahol *Somos Elemér*hez, a második világháború alatti pozsonyi Esti Újság, illetve Esterházy János Magyar Hírlapjának főszerkesztőjéhez csatlakozva kapcsolatba lépnek Gyöngyösivel és Sebestyénnel, "nehogy számunkra kedvezőtlen és kivédhetetlen meg egyezést kössenek a csehszlovákokkal".

Elhatározásukat tett követte, s dr. Szilárd és Peéry rögtön másnap vonatra is szálltak és

* A megbízottak tanácsa, azaz a minisztertanács. - (a szerző megjegyzése)

** A helyi nemzeti bizottság (Miestny národný výbor) rövidítése. - (a szerző megjegyzése)

a reggeli gyorsal elutaztak a csehszlovák fővárosba. (Peéry útiköltségét – 2000 koronát – az általuk összegyűjtött segélyalapról fedezték.⁶⁹) Álláspontjuk a következő volt: „...ne kössenek semmi egyezményt! Ha pedig teljesen elkerülhetetlen, akkor csak az önkéntes cserébe menjenek bele, azokat a magyarokat számítva bele elsőnek, akik 1945-ben már átmentek Magyarországra.” Mindamellet Peéryék a betiltott csehszlovákiai magyar kulturális egyesületek (így bizonynyal a Masaryk Akadémia) vagyona körüli tisztázatlan kérdéseknek is szereztek volna utána járni, s szándékaik között szerepelt, hogy amennyiben lehetőségük lenne rá, fellépnek a csehszlovákiai magyarok politikai jogainak, életlehetőségeinek helyreállítása érdekében is.

Peéryék útjáról Szalatnai elutazásuk után öt nappal, február 11-én kapta meg Nyárai-Nemecz közvetítésével dr. Szilárd Marcelltól az első, nem éppen kedvező híreket. Nem sikerült ugyanis késedelem nélkül kapcsolatot találniuk a magyar küldöttséggel, s amikor végül mégis, akkor is csak nem kis nehézségek árán kerülhetett rá sor. Ám a küldöttségről szerzett benyomásaik sem voltak a legkedvezőbbek. Ugyanis úgy látták, hogy a Szovjetunió „nem volt befolyással a magyar kormányra a csehszlovák-magyar megegyezés dolgában. A magyar kormány önszántából cselekedett így, gazdasági okokból.”

Peéry február 15-én tért haza Prágából, s első útja természetesen Szalatnaihoz vezetett. Itt elmondta, hogy a prágai magyar-csehszlovák külügyminiszteri tárgyalásokról Rosty-Forgách prágai magyar meghatalmazottól szerezte értesüléseit. A magyar diplomata Peéry értesülései szerint „igen derűlátóan ítélte meg az eredményt, a paritásos népcserét, melynek elfogadása tulajdonképpen a magyar diplomácia sikere”. Rosty-Forgáchtól értesült Peéry arról is, hogy „a prágai kormány a közeljövőben dönt a reszlovakizáció ügyében, melynek alapján mintegy 200 000 magyar kap állam-

polgárságot”.

A későbbiekben Peéry Kovács mémmökkal, a prágai Magyar Vöröskereszt helyettes vezetőjével tárgyalt több ízben a Magyar Vöröskeresztnek általuk adott 6000 koronás kölcsön ügyében. Ezután Peéry Vájlok Sándorral, az egykori jónevű csehszlovákiai magyar esztétával és kritikussal folytatott megbeszélést, aki a magyar külügyminisztérium munkatársaként tartózkodott Prágában. Írónk elsősorban a maguk széleskörű segélyakciójáról, valamint arról tájékoztatta Vájlokot, hogy szerintük a svájci Vöröskereszt delegátusának, Pierre W. Mocknak – akiről már volt szó tanulmányunkban – a magyar kérdésben tanúsított magatartása nem teljesen kielégítő, s meglehetősen elfogult a csehszlovákiai magyarok kárára. (Mock magyarelles elfogultságáról egyébként a kor egyéb dokumenumai között is találunk adatokat, feljegyzéseket.) Végezetül Peéry elmondta Vájloknak, hogy „a légkör politikai szempontból lényegesen enyhült s már olyan célzások is hallatszanak, hogy lesz magyar megoldás nyelvi, egyházi és kulturális jogok tekintetében”. Erre azonban, mint hamarosan kiderült, még éveket kellett várni.

A következő személy, akivel Peéry Prágában – két alkalommal is – megbeszélést folytatott, egy Fodor nevű amerikai hadnagy volt, aki úgy vélte, hogy „a szlovák politikusok közül Ursínyi és Novomesky reálistan ítélik meg a helyzetet”. (A kommunista Novomeskyről már szölvünk fentebb, a demokrata párti Ján Ursínyi a szóbanforgó időben a csehszlovák kormány alelnöke volt.) Az amerikai tiszt javaslatára: terjesszenek föl Peéryék az amerikaiakhoz egy jelentést, s abban pontról pontra ismertessék, mi mindenben változott ósz óta a csehszlovákiai magyarság sorsa, s hogy „kire lehetne építeni a közéleti szereplők közül”. Majd arra kérte Peéryt, hogy jelentésükben nyomatékosan foglalkozzanak a Masaryk Akadémia restitúciójának kérdésével – íme, egy újabb ismeretlen művelődéstörténeti ada-

lék a Masaryk Akadémia (megtartásának, újbóli életre keltésének) történetéhez! –, s térjenek ki a református egyház helyzetére is.

Peéry Fodor közvetítésével ugyanakkor dr. Terebessy Jánosnak, a New Yorkban élő egykori sarlós pálya- és harcostársnak, az Office of Information magyar csoportja vezetőjének is küldött egy levelet. Ebben írónk arra kérte dr. Terebessyt és Schulz Ignácot, a két háború közti prágai parlamentnek ugyancsak az Egyesült Államokban élő, volt kormánypárti (szociáldemokrata) képviselőjét, hogy *Jászi Oszkár* védnöksége alatt – “természetesen politikai állásfoglalásuk szigorú kiküszöbölésével” – kezdjenek segélyakcióba a csehszlovákiai magyarok támogatása, megsegítése érdekében.

Írónk prágai útja során végül dr. Hrubyval, az amerikai szociális bizottsághoz beosztott Cseh Testvérek Egyháza-beli lelkésszel is felvette a kapcsolatot. Vele a szlovákiai (pozsonyi) református magyarok magatartásáról értekezett bővebben. Dr. Hruby úgy vélekedett, hogy “a cseh protestáns vezetők közül *dr. Jozef B. Soucek*, a Husz-fakultás tanára és Velkoborsky úr, az YMCA igazgatója – mindketten Rádl tanítványai és barátai – szívesen segítenének és meghallgatnának egy magyar református küldöttséget”.

Prágai útibeszámolóját Peéry azzal fejezte be, hogy az ottani légkört a csehszlovákiai magyarság szempontjából “jóval előnyösebbnek” tartja, mint a pozsonyit.

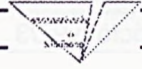
Feljelentésekről és újabb memorandumokról

Február 27-én Peéry és Szalatnai Rezső dr. Balogh-Dénes Árpád ügyvédtől, az egykori szerkesztőtől – aki a harmincas években egy ideig Fábry Zoltán Az Útjának szerkesztőségét is vezette – arról értesültek, hogy tömegesen születnek a feljelentések a pozsonyi és vidéki magyarság, illetve a Magyar Párt volt

tagjai ellen. Március 2-án Nyárai-Nemecz Miklós lakásán Peéry, Szalatnai, *Farkas László*, dr. Szilárd Marcell és a házigazda arra az elhatározásra jutnak, hogy “ismét Pestre kell menni, kivédeni a csapdákat”. Tanácsos azonban, ha előbb megvárják a néhány nappal korábban aláírt magyar-csehszlovák lakosságcsere-egyezmény hiteles szövegét. Ezt követően – még ugyanezen a napon – dr. *Kostka József* pozsonyi ügyvéd volt Peéryék tárgyalópartnerre, aki megerősítette Balogh-Dénes Árpádtól származó értesülésüket, azaz hogy “600 pozsonyi magyar feljelentést iktatják a népügyészségen – az egész intelligencia rajta van”. Kostka doktortól írónk ígéretet kaptak arra, hogy utánanéz, ők is a feljelentettek között vannak-e. Amikor pedig két nap múlva újból találkoztak, a jeles ügyvéd semmi jót nem tudott mondani: a pozsonyi népügyészségre beérkezett feljelentések 1840 (!) személyt érintenek, köztük természetesen Szalatnait, továbbá Peéryt és édesapját, Somos Elemért, Nyárai-Nemeczet stb.⁷⁰ Közben ezekben a napokban, március legelején Gyöngyösi János külügyminiszterhez, a kormány tagjaihoz és a parlament külügyi bizottságának tagjaihoz juttattak el egy memorandumot Szalatnaiék.⁷¹ Március 12-én Peéry, Szalatnai, Farkas László és Nyárai-Nemecz Miklós ezúttal dr. Szilárd Marcellnál találkoznak, s ők öten dolgozzák ki annak a memorandumnak a szövegét, melyet *Varga Bélának*, a magyar országgyűlés elnökének és *Nagy Ferenc* miniszterelnöknek címezték,⁷² s memorandumot fogalmaztak a prágai angol és amerikai nagykövetnek is.

Peéry távozásának időpontjáról

Hogy Peéry napra pontosan meddig volt Pozsonyban, azaz meddig élt Szlovákiában, illetve mikor menekült át Budapestre, arra nézvést – remélhetőleg ugyancsak egyelőre – nincs adatunk. Azt sem tudjuk, hogy mikor

született meg benne a végleges elhatározás. Legfeljebb csak sejteni sejtethjük, hogy elhatározásában sietette az üldöztetése, a lakosságcsere-egyezmény megkötése miatti csalódottsága, személyes helyzetének kilátástalansága, valamint a csehszlovákiai magyarság sorsának megpecsételődése, s minden bizonnyal annak reménye is, hogy kívülről – Magyarországról – talán többet tehet majd, mind az otthon maradottak, mind pedig a távozni kényszerültek és távozni kényszerülők érdekében. Annyi azonban már most bizonyos, hogy távozására március 12-e – Szalatnai feljegyzéseit, sajnos, csak március 16-ig ismer(het)jük – és valamikor május eleje között került/kerülhetett sor. Peéry ugyanis, amint az egy, Fábry Zoltánhoz írt – igaz, keltezés nélküli – levélből kiderül,⁷³ a stósi író később méltán elhíresült memorandumát, *A vádlott megszólalt* már Budapesten kapta meg, amiből – miután az emlékirat eredeti keltezése: 1946. május 1.,⁷⁴ – arra lehet következtetni, hogy május elején már a magyar fővárosban lehetett. Ezt a következtetést valószínűsíti egyébként Fábry Zoltán csak nemrégiben közzétett naplójának egyik bejegyzése is, melyből tudjuk, hogy a stósi író memorandumja elkészülte után Pozsonyban (és Kassán, Simai Béláéknál) járt,⁷⁵ tehát ha Peéry még abban az időben is odahaza lett volna, úgy azt személyesen is átadhatta volna neki.⁷⁶

A három memorandum

Hogy Peéry-Posoniensis egészen pontosan mikor ír(ha)-ta a *Hét sovány esztendő...-t*, ugyancsak nem tudjuk. Azt azonban igen, hogy közvetlenül a Budapestre érkezése utáni napokban, tehát 1946 márciusának vége felé, s a Valóságba "lapzártá után szorították be".⁷⁷ Nem ennek a tanulmánynak a feladata, hogy a három, írói remeklésnek joggal mondható memorandum szövegét – tehát Fábryét, Peéryét

és Szalatnaiét – összevegyük egymással és behatóan elemezzük, s azoknak mind az össze-, mind a széttartó elemeit vizsgálat tárgyává tegyük: erre a közeljövőben kell majd sort keríteni. A három írás keletkezése közti lehetséges összefüggésekről egyik, már idézett tanulmányomban külön is szóltam.⁷⁸ Itt most csak annyit: *A vádlott megszólal*, a *Hét sovány esztendő...* valamint *A csehszlovákiai magyarok...* kezdetei, csírái jelenlegi ismereteink szerint valamikorra 1945 decemberére tehetőek.

Fábry *Ürészárát* címmel vezetett naplójában van ugyanis ebből az időből egy bejegyzés, mely tulajdonképpen nem más, mint a stósi író egy Peéryhez írt (válasz)levelének a részlete. Sajnos, sem a teljes Fábry-levelet, sem Peérynek azt a levelét nem ismerjük egyelőre, amelyre Fábry szóban forgó sorai válaszként születtek. Fábrynak ez a kérdéses levéltöredéke azt sejteti, hogy memorandumuk terve – legalábbis ami kettőjüket illeti – semmiképp sem lehetett korábbi (vagy sokkal korábbi) keletű. Az "Egy Bióknak szóló levélből" – a Bió közismerten Peéry beceneve volt, barátai csak így szólították őt egymás között – mindössze ennyit ismerhetünk: "Magányos, árva poszton lévőnek tudtam magam, és nem volt kihez átkiáltanom. Most már ketten vagyunk: a helyzet mégis javult. Tömegszabadságról álmodtunk, és most csodaként és ajándékként kell köszöntenünk és köszönnünk, hogy két árva őrszem már átkiálthat egymásnak az éjszakában. Ne csüggedj! Már ketten vagyunk, és talán már – kétezerként vagyunk. A százezres és milliós frázisok elszaladnak mellőlünk, és mi didergünk roppant szerénységünkben."⁷⁹ Mindez annyit jelent, olvasatomban, hogy Peéry hosszabb idő után kereshette meg levélben Fábryt, s ebben az események és a csehszlovákiai magyarok helyzete miatti keserűségének – "csüggedésének" – megszólaltatása mellett lázot ejthetett a Szalatnaival együtt végzett lázas tevékenységéről és további terveiről, elképzeléseiről is. Kapcsol-

latuk ettől kezdve újból rendszeressé válhatott, s a naplóbejegyzés arra is következtetni enged, hogy a Fábry és Szalatnai közti kapcsolat is csak ezt követően újulhatott fel.⁸¹

(1991. november, 1992. április)

Peéry Rezső (ismeretlen) állampolgársági kérelmének fogalmazványa

Alulírott Peéry Limbacher Rezső, bratislavai lakos, született 1910. III. 27-én Bratislavában, azon tiszteletteljes kérelemmel fordulok , szíveskedjék csehszlovák állampolgárságomat az állampolgársági dekrétum 2. §-a értelmében meghagyni.

Kérésem megindoklására a következőket bátorkodom felhozni: eddigi egész életemet, mint újságíró, publicista és volt tanár a csehszlovákiai magyar nemzetiségű polgárok demokratikus felvilágosítására és nevelésére fordítottam. 1938 előtt alapító tagja voltam az itteni baloldali főiskolások Sarló mozgalmanak, az évek hosszú során antifasiszta tevékenységet folytató Magyar Szellemi Társaságnak, a Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaságnak, melyet Masaryk elnök alapított, az itteni Demokrata Írók Szövetségének és országos választmányi tagja a Csehszlovákiai Szociáldemokrata Párt magyar tagozatának. Újságírói tevékenységet főleg az akkori miniszterelnökséghez közelálló Magyar Újságban folytattam és demokratikus szellemben tevékenyen részt vettem a bratislavai magyar rádió munkájában is.

Amikor Masaryk Tamás meghalt, a csehszlovákiai magyar fiatalok nevében a Magyar Újságnak írott vezércikkben és a bratislavai rádióban én búcsúztattam, hitet téve az elnök úr által hirdetett eszmék mellett. Az első köztársaságban barátaimmal együtt a szláv-magyar kultúrközeledésért és politikai megértésért végzett munkámról Lukács György moszkvai egyetemi tanár, a világhírű marxista szaktekinély emlékezett meg éppen nemrég megjelent könyvében. Ezt a munkát tehát az állam határain kívül is ismerték. De ismerték illetékes cseh körökben is, hiszen amikor tanárrá kineveztek a bratislavai állami reálginnáziumban, erről a Lidové noviny személyi rovatában emlékezett meg. Amikor 1936-ban Beneš köztársasági elnök úr magához kérte a csehszlovákiai demokrata magyar írók küldöttségét,^{**} a kihallgatáson én voltam a delegáció szószólója. Mint a Masaryk Akadémia előadója, mint a rádió munkatársa s mint újságíró és mint tanár a köztársaság összeomlásának pillanatáig minden adandó alkalommal hirdettem, hogy a hitleri agresszió ellen csak a közép-európai népek összefogása lehet a hatásos válasz. 1938 májusában, tehát az első csehszlovák mozgósítás idején, önként vállaltam, hogy mint a bratislavai csehszlovák magyar reálginnázium tanára, én emlékezzem meg Beneš Ede dr. köztársasági elnökről az intézet ifjúsága előtt.

1938. október 6-a után sok szenvedés jutott osztályrészemül. 1939. december 1-én mint demokratikus és csehszlovákbarát beállítottságáról ismert tanárt az iskolai szolgálatból elbocsátottak. Nyolc hónapig állás és kereset nélkül maradtam ekkor. 1939. augusztus 1-én beléptem az Esti Újság szerkesztőségébe, ahol a változott viszonyok és a legnagyobb nehézségek közepette igyekeztem hű maradni addigi elveimhez. Mint a magyar antifasiszta egyesületek funkcionáriusát, a rendőrség többször kihallgatott és a lapnál végzett munkáimért 1941. november hatodikán letartóztattak és közel egy hónapig fogva tartottak. Ezután a Magyar Hírlap szerkesztőségébe hívtak meg. Ott működtem egészen addig, amíg 1944 novemberében a lap megjelenését önkéntesen beszüntette. Nyugodtan elmondhatom, hogy ama igen kevesek közé tartozom, akiknek az elmúlt hat évben volt bátorságuk ahhoz, hogy a kor eszméivel szemben ellenzéki hangon írjanak, s ha kellett, a rendszer hatalmasait, Machot és Karmasint^{***} is megtámadják. Mikor a lap megszűnt, ismét állástalanná lettem és részint Bratislavában, részint a vidéken bíjkáltam több hétig, mert úgy tudtam, rajta vagyok ama antifasiszta magyarok névjegyzékén, kiket a németek Bratislavából a

* Az frástudók felelősségében (L. a 14 sz. jegyzetet)

** A küldöttség másik két tagja Györy Dezső és Vozári Dezső volt.

*** Alexander Mach a fasiszta Szlovák Köztársaság belügyminisztere, Franz Karmasin pedig a Német Párt (Deutsche Partei) elnöke volt.

csapatok elvonása előtt el akartak lurcolni.

Antifasiszta múltannak köszönhetem, hogy 1939 augusztusában az Esti Újság eleinte csupán mint volöntört vehetett fel, ami által sokáig jelentős anyagi károsodást szenvedtem. Antifasiszta újságírói tevékenységem elismeréseként ama 4 magyar újságíró közé kerültem, akiket a sajtókamara azonnal igazolt és tagjai sorába fogadott.

Előéletemre vonatkozóan szíveskedjenek Novomesky Ladislav povereniket, Bojsza Imrichet, a Dunajplavba vezető tisztviselőjét, Smrek Ján írót, Ján Adámyt, a Sajtókamara elnökét, Simay Mikulást, a Miestny Nár. Vybor** újjáépítési osztályának vezetőjét, Kostka József dr.-t, a Nádorny súd** bíróját és Telek dr. ügyvédet, a Nádorny súd közbíróját és dr. Kunosík Imrichet kihallgatni.*

Közreadja és jegyzetekkel ellátta: Tóth László

Jegyzetek

1. Peéry Rezső: P. Palkó számvetése. Magyar Híradó (Bécs), 1962. január 13., 3.p.
2. Fábry tudvalevően három - egy 1918-tól 1938-ig, egy 1938-tól 1948-ig és egy 1948-al kezdődő szakaszra osztotta a (cseh)szlovákiai magyar irodalmat. L.: Fábry Zoltán. Harmadvirágzás. In: Harmadvirágzás. Bratislava 1963, 11-13.
3. In: Fónod Zoltán. Kötéblaink. Bratislava 1990, 131.
4. Koncsol László: A harmadvirágzás korszakai - ívek és pályák. In: Ívek és pályák. Bratislava 1981, 173-180.
5. Szeberényi Zoltán: Arcok és művek. Negyven arckép a szlovákiai magyar irodalomból. Bratislava 1988, 3-4.
6. Ezzel kapcsolatban l. többek között a következő nagyobb munkákat, dokumentumközléseket. Molnár Imre: Emlékirat és Helyzetkép a cseh-szlovákiai magyarok sorsáról 1945-ben. Regio (Budapest), 1990. jan., 1.sz., 112-131.; M.I.: Szalatnai Rezső memorandumja elé. Regio, 1990. április, 2.sz., 124-128., ill. Szalatnai Rezső: A cseh-szlovákiai magyarok 1938 és 1945 között. Uo.: 129-147. és Regio, 1990. szeptember, 3.sz., 163-190.; valamint: Mint fészékéből kizavart madár... A hontalanság éveinek irodalma 1945-1949. Válogatta és összeállította: Molnár Imre és Tóth László. Budapest, 1990.
7. Szalatnai e korszakbeli tevékenységével kapcsolatban l.: Molnár Imre-Tóth László: Utószó. In:
8. Mint fészékéből... 139-142., ill. Tóth László: Elhallgatott évek irodalma 1945-1949. In: Párhuzamok, kitérők. Tatabánya 1991, 178-181.
9. Pontosabban, most áll feldolgozás alatt: aktív írói tevékenységének kerekén fél évszázada alatt írt, s nyolc ország harminchét napi- és hetilapjában, folyóiratában szétszórtan megjelent publicisztikai írásainak, esszéinek, vallo-másainak és tanulmányainak összegyűjtését és feldolgozását e sorok írója és Filep Tamás Gusztáv megkezdte, s az abból készített közel negyven íves, kétkötetes válogatásuk kiadót keres magának, megjelenésre vár. L.: Peéry Rezső. Válogatott munkái. I. kötet: A végzet báb-játéka, II. kötet: Európa önvédelme. Válogatta és összeállította: Filep Tamás Gusztáv és Tóth László. Kézirat, az összeállítók tulajdonában; ill. Filep Tamás Gusztáv-Tóth László: Az ismeretlen Peéry Rezső. Új Forrás (Tatabánya), 1991. augusztus-szeptember, 8-9. sz., 2-8., továbbá: Tóth László: Párhuzamok... 213-220.

* Megbízottat, azaz minisztert

** Helyi nemzeti bizottság.

*** Nemzeti bíróság.

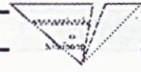
zőképpen írta át: "Szaltnai Rezsőnek és társainak írásai..." stb. V.ö.: Fábry Zoltán: i.m., 12. és a műnek a budapesti Országos Széchenyi Könyvtárban az MB 47.202 jelzet alatti, eredetileg Krammer Jenőnek dedikált, Fábry autográf javításaival ellátott példányának vonatkozó részét.

10. Ennek okát, okait Fábry Zoltánnak írt leveleiben fejt ki. L.: T.L.: "...a gonoszság és őriület ellen." Peéry Rezső (ismeretlen) levelei Fábry Zoltánhoz. Közreadja és jegyzetekkel ellátta. Tóth László. Új Forrás, 1991. augusztus-szeptember, 8-9.sz., 9-19.
11. Turczel Lajos: Peéry Rezső ifjúsági mozgalmi és irodalmi munkássága. Hét (Pozsony), 1990. március 30., 11.
12. Ezek, természetesen elsődfordulásuk sorrendjében: 1/ Peéry nem jutott és nem is juthatott a kitlejtés sorsára, hiszen ez csak jóval később, már az elmenetele után, 1947. április 12-én vette kezdetét - ő is az üldözöttek és a bizonytalan jövő elől elmenekültek ezrei közé tartozott, s eddigi ismereteink szerint - mint majd látni fogjuk - valamikor 1946 márciusában hagyta el szülővárosát. Erre vonatkozóan egy későbbi visszaemlékezése, a *Kishatárforgalom kilencszáznegyvenhétben* két utalást is tartalmaz: Budapesten "1947 nyarán menekültként éltem", és: Pozsonynak "egy esztendeje (azaz 1946-ban - a szerző megj.) sértett önérzettel fordítottam hátat". L.: i.m. Új Látóhatár (München), 1973, 133-137., 133.; 2/ nem pontos a közel negyedszázados szlovákiai irodalmi tevékenységére való utalás sem, mivel az a valóságban csupán közel két évtizedes volt: tudvalevően Peérynek 1926-ban, tizenhat éves korában jelent meg az első írása - még családnevén, tehát Limbacher Rezsőként jelezve - az általa Muki bácsinak becézett művelt pozsonyi polgár, Arkauer István napilapjában, a Hírnökben. (1.: Limbacher Rezső: A falu barátai. Hírnök (Pozsony), 1926. január 31., 2.); 3/ a szociáldemokrata párt apparátusának Peéry csupán formálisan lett tagja, s ide csak a fizetéséért kellett bejárnia - ezzel kapcsolatban ő maga később a következőképpen írt: "Polgári foglalkozásom a Szociáldemokrata Párt országos központjához kötött... Munkámra a hivatal nem támasztott igényt, ezt ugyanakkor igyekezett nem észrevétetni, amit nagylelkű és tapintatos magatartás-

nak kellett tartanom" (1.: Peéry Rezső: Kishatárforgalom..., 133.); 4/ az ebből az időből származó írásai között a (csehszlovákiai) magyar irodalmi esszé és publicisztika jónéhány időtálló, egyetemes mércével is mérhető opuszai találhatóak; 5/ Budapestről Peéry nem a soproni, hanem előbb a mosonmagyaróvári gimnáziumba került tanárm.

13. Molnár Imre-Tóth László: i.m. 141., ill. Tóth László: Párhuzamok..., 181.
14. Turczel Lajos fentebb már idézett portrévázlata említi az Új Híreket is, ám a nevezett napilap névvel jelzett írásai között (ezidáig) nem találjuk nyomát annak, hogy abban Peéry Rezső is publikált volna. De maga Peéry sem említi az Új Híreket abban az egykorú, most ismertetésre kerülő, saját kezűleg írt önéletrajzi fogalmazványában, melyet egy, az állampolgárságának meghagyásáért folyamodó kérelméhez készített. L.: A csehszlovákiai magyarok áttelepítésével kapcsolatos iratok 1945-1948. Magyar Tudományos Akadémia Kéziratára (a továbbiakban: MTAK), Ms 4260/317.
15. A város tudvalevően, s ezzel együtt Szlovákia is, április 4-én szabadult fel a németek alól, tehát gyakorlatilag ettől a naptól/ezektől a naptól kezdve lehetne számítani a (cseh)szlovákiai magyar irodalom történetének második világháború utáni fejezetét is.
16. Peéry Rezső: Miért szeretem a Neue Zürcher Zeitungot? Magyar Híradó, 1964. június 1., 5.
17. Molnár Imre: Emlékirat és... 114. Ugyanezen a helyen, Molnár Imrének köszönhetően, az Emlékirat szövege is olvasható. L.: Emlékirat. Uo., 115-121.

Azóta előkerült egy újabb, a szóbanforgó Emlékiratnál hat nappal korábbi keletű dokumentum is. A Csehszlovák Nemzeti Bizottságnak (Ceskoslovenský národný výbor) - valóságosíthatóan a Szlovák Nemzeti Tanácsról van szó - címzett, 1945. április 13-án keltezett másfél oldalas levél egy bizonyos Magyar Végrehajtó Bizottság (Madarský výkonný výbor) nevében íródott, s egyik hivatkozása alapján annak szerzői ugyanazok, mint az Emlékirat aláírói. A Magyar Végrehajtó Bizottság címe alatt a Magyar Párt Nyerges utcai székházának címét fel tüntető levél ugyanis - mely az ellen tiltakozik, hogy a magyarok egy szinten legyenek említettek a németekkel és a Hlinka-gárdistákkal -

- az Emlékiratot néhány napon belül elkészül, megvalósulófélben lévő elképzelésként említi.
- L.: Szlovákiai magyarok helyzetével foglalkozó memorandumok, feljegyzések, rendeletek 1945-1949. Teleki László Alapítvány és Dokumentációs szolgálat (a továbbiakban: TLKA), 265/2/1986.
- A magyar Végrehajtó Bizottság működésével kapcsolatban l.: Dr. Szabó Károly: A pozsonyi Magyar Végrehajtó Bizottság létrejötte és működése 1945-1948 között. Kézirat, Budapest 1985. október, TLKA 136/1986.
- A levél szövegét dr. Szabó Károly munkája is tartalmazza, magyar fordításban l.: uo., 9-10.
18. V.ö. a "hallgatás éveinek" magát kereken négy évtizedig makacsul tartó legendájával.
19. Molnár Imre: Emlékirat és..., 113.
20. Uo., 130.
21. A(z első) Szlovák Köztársaság kikiáltásának napja.
22. Emlékirat és..., 115.
23. M.I.: Szalatnai Rezső memoranduma... i.m., ill. Szalatnai Rezső: A csehszlovákiai magyarok..., i.m.
24. Posoniensis. Hét sovány esztendő gazdag termése. A szlovákiai magyarok második kisebbségi korszakának tanulságai (1938-1945). Valóság (Budapest), 1946. március-május, 3-5.sz., 25-41.
25. A Peéry, Szalatnai Rezső memoranduma közötti valós és lehetőség összefüggésekről l. részletesebben: Tóth László: "Sohas tudott az igazsághoz..." Kiegészítések A vádlott megszólal történetéhez. Új Forrás, 1991. december, 12 sz., 25-28., ill. Uő. Párhuzmok..., 202-205.
- Időközben Peéry Rezső özvegyétől sikerült hozzájutnom – segítségét, szívességét ezúton is szeretném megköszönni- egyebek között Fábry Zoltánnak ahhoz a Peéryhez írt, 1968. október 23-án keltezett leveléhez is, melyben a stószói író Peéryt A vádlott megszólal "aktív részesének" nevezi, aki nélkül "talán meg sem született volna".
26. Helyzetkép a szlovákiai magyarokról. Közreadja: Molnár Imre. Regio, 1990. január, 1.sz., 122-131.
27. Uo., 131.
28. L. a 14.sz. jegyzetét!
29. L.: Tóth László: Hívebb emlékezésül - A történelem hernyótalpa alatt. Peéry Rezső ismeretlen levele 1945 áprilisából. Új Forrás, 1992. január, 1.sz., 71-83.
30. Helyzetkép a szlovákiai..., 124.
31. Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990) (Szlovák Életrajzi Szótár 833-tól 1990-ig). Főszerkesztő: Valadimír Minác. III. kötet, K-L. Martin 1989, 309.
32. Tóth László: Hívebb emlékezésül - A történelem..., 75.
33. Uo.
34. Uo.
35. "...ittmaradtunk - írja Szalatnai Rezsőre és magára vonatkoztatva - ketten egy progresszív nemzedékből egy olyan közegben, melyben számunkra nincsen lélekzési lehetőség." - Uo., 77.
36. Peréry néhány évtizeddel később, élete vége felé, szép tárcát írt e kényszermunkára hurcoltatásáról. L.: Peéry Rezső: Kis robotban, negyvenöt tavaszán. Magyar Híradó, 1976. június 1., 4.
37. Tóth László: Hívebb emlékezésül - A történelem..., 82.
38. Uo.
39. "Reggel rendőrök, detektívek, katonák mentek végig a villanegyeden és a magyar nemzetiségűeket magukkal vitték a rendőrségre, ott kilakoltatási végzést kézbesítettek nekik, mely szerint »nemzetrendészeti szempontból« el kell hagyniok a várost. Az így kilakoltatott magyarokat a Duna túlsó partján fekvő Ligetfaluba deportálták... A magyarokat ugyanazok a rendőrök kísérték át a Dunán vert hajóhídon, mint egykor a zsidókat. (...) Néhány napig úgy tűnt fel, hogy csak a villanegyedeket ürítik ki... Ám nemsokára kiderült, hogy tervszerű kitelepítésről van szó. Pozsony valamennyi uccája sorra került, a legszegényebb proletármegyed is." - Isteriensis: Pozsonyi levél. Új Magyarország (Budapest), 1945. július 10., 7.
40. Peéry Rezső: P. Palkó... i.m.
41. L.: in: Tóth László: Hívebb emlékezésül - A történelem..., 82., ill. Peéry Rezső: Kis robotban..., i.m.
42. Peéry Rezső: Miért szeretem... i.m.
43. "...alighanem sohasem beszélt még ember kevesebb gátlással és félelemmel a hatalom emberével, mint én az én kedves tegnapi költő barátommal. Most azután sűrűn kerestem a velem való találkozást. Egnéhányan, volt politikai

üldözöttek, megpróbáltuk elkeseredett kezdeményezéssel feszegetni a ránk csukódó új börtön rácsait: »Adj valamilyen szervezkedési lehetőséget!«, »Adj iskolát, hiszen egymillió ember nem maradhat iskolát nélkülöző állapotban!«, »Engedélyezd legalább az alsó fokú iskolák működését!« »Segíts kiszabadítani az ártatlanul letartóztatottakat!«, »Adj valamilyen minimális emberi jogot, hogy életünket újrakezdhessük!«, »Engedd meg, hogy legalább egy városban egyetlen egy gimnáziumot megnyithassunk!« (A kiemelések Peérytól származnak - T.L. megj.) Ilyen kérdésekkel ostromoltuk, persze hiába.” - Peéry Rezső: A költő és a hatalom. Szeljegyzet Pozsony pusztulásának krónikájához. Irodalmi Újság (Párizs). 1962. július 15., 5.

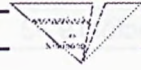
- 44.. "Ótestamentumi átkaink és sírásaink szünetében közölte, hogy sikerült kiszabadítania az inermálótáborból egy öreg asszonyt, s ennek fejében kérte, szerezzük meg neki Szabó Lőrinc és Illyés verseinek egy újabb kiadását." - Uo.
 45. Uo.
 46. Peéry Rezső: Találkozásom Tildy Zoltánnal. In: Malomkövek között. Találkozások kortársakkal. Stuttgart 1977, 70.
 47. Uo.
 48. Uo., 71.
 49. Szalatnai Rezső hagyatéka: Az áttelepítés iratai. MTAK Ms 4261/84. - E jelzet alatt több feljegyzés is található.
 50. Csallóközi út. L.: Az áttelepítés..., uo.
 51. Bár az is elképzelhető, hogy erre az eseményre valamivel korábban került sor. Szalatnai egy későbbi visszaemlékezésében olvasható megjegyzése legalábbis azt sejteti, hogy ez időben gyors egymásutánban - egy hét leforgása alatt - kétszer is jártak Peéryvel Budapesten. Szalatnai a Képes Világ 1945. szeptember 7-i számában megjelent Üdvözet Pozsonyból című tárcája kapcsán ugyanis arról ír, hogy a kéziratot maga vitte Pestre: "...személyvonattal, bérkocsin, szekéren, dunai csónakban, szovjet katonai teherautóra felkapaszkodva és gyalogolva tettem meg az utat. Nem a kézirat elhelyezéséért mentem, hanem Peéryvel együtt tájékoztatni akartuk a magyar illetékeseket." - Szalatnai Rezső: Előszó. In: Két hazában egy igazsággal. Budapest 1982, 19.
 Az is lehetséges azonban, hogy negyedszázad

távlatából - az Előszó 1969 márciusában íródott a szerző Kisebbségben, igazságban címmel a pozsonyi Madách Kiadónál 1970-ben megjelent publicisztikai gyűjteményéhez - Szalatnai Rezsőt esalta meg az emlékezete, s két egymáshoz nem tartozó dolgot vont össze ilyképpen. Ezt valószínűsíti az is, hogy Peérynél sem találtunk sehohol utalást egy másik pesti útra.

52. L. a 46. sz. jegyzetét! A visszaemlékezést eredetileg l.: Ember és szerep. Magyar Híradó, 1963. 3.sz.
 53. Peéry Rezső: Találkozásom..., i.m. 70.
 Bizonyára nem lesz érdektelen, ha e helyen legalább vázlatosan összefoglalva a békéscsabai szlovák gimnázium keletkezéstörténetének néhány mozzanatát, a tényeket a Peéry emlékezetében élő kép mellé helyezzük.
 Tudni kell, hogy a Magyarországi Szlovák Antifasiszta Frontja már az Ideiglenes Magyar Nemzeti Kormányának 1945. május 19-én írt levelében hivatkozik a magyarországi szlovák iskolaügy kérdésében Teleki Géza vallás- és közoktatásügyi miniszternek benyújtott 8 pontjukra, melyek közt szlovák gimnázium létesítésének követelménye is szerepel. - Új Magyar Központi Levéltár (a továbbiakban ÚMKL) XIX-A-1-j XXXIV-1703/1945.

Egy, a magyar miniszterelnökséghez érkezett, közvetlenül Szalatnai Rezsőtől nyert tájékoztatáson alapuló bizalmas közlésből tudjuk, hogy írónk - feltehetően Peéry Rezsővel - 1945. augusztus 17-én megbeszélést folytatott Ladislav Novomesky szlovák iskolaügyi megbízottal, melyen szóba került a békéscsabai szlovák gimnázium ügye is. A költő-politikus ugyanis kijelentette: elképzelhetőnek tartja, hogy szeptember 1-től az 1938. november 2-a előtti is működött szlovákiai magyar népiskolákban megkezdődjön a tanítás, ám "magyar középiskoláról csak abban az esetben lehet szó, ha a magyar állam Békéscsabán a szlovák gimnáziumot megnyitja. - ÚMKL XIX-A-1-j XXXIV. 7103/1945/100.

Valószínűsíthető tehát, hogy idézett emlékezésében Peéry éppen Novomeskynek ezen az augusztus közepi megbeszélésen tett ígéretére céloz, s ekkor vetődhetett fel - vagy erősödhetett meg - a két pozsonyi író-jóbarátban egy hónappal későbbi budapesti jószolgálati útjuk gondolata is. A szóban forgó bizalmas jelentés első

lapján egyébként az illetékes miniszterelnökségi előadó megjegyzése olvasható: "Ha garancia lenne a magyar középiskola megnyitására, indokolt volna a békéscsabai szlovák középiskola megnyitása." - Uo. A megjegyzés kelte: szeptember 19., azaz a Szalatnai és Peéry budapesti látogatását követő nap.

Még ezt megelőzően, a pozsonyi Národná obroda című lapban 1945. augusztus 19-én megjelent híradás szerint magyarországi szlovákok küldöttsége járt a Szlovák Nemzeti Tanácsnál, illetve az iskolaügyi megbízottnál azzal a kéréssel, hogy "magyarországi szlovák diákok Szlovákiában folytathassák tanulmányaikat, mivel Magyarországon jelenleg egyetlen szlovák népiskola, s egyetlen polgári és középiskola sincs". Egyidejűleg arra is kérték a Szlovák Nemzeti Tanácsot, hasson oda, hogy "a magyar kormány legalább néhány szlovák elemi iskolát, továbbá egy polgári és egy középiskolát" nyisson meg. Ha összevetjük e közlemény, valamint a Szalatnai Rezső és Ladislav Novomesky közötti, fentebb részletezett megbeszélés időpontját, a két találkozó időbeni egybeesése alapján feltételezhető, hogy a szlovák iskolaügyi megbízottnak ez utóbbin elhangzott javaslatát a magyarországi szlovákok küldöttségének felvetése motiválta.

A magyarországi szlovák küldöttség helyzetjelentésével kapcsolatban megjegyzendő, hogy az a valóságnak nem megfelelő adatot is tartalmazott, tekintve hogy a szóban forgó időben Magyarországon huszonnegy szlovák elemi iskola volt. A Národná obroda közleményéhez a magyar miniszterelnökség nemzetiségpolitikai ügyosztálya október 3-án a következő megjegyzést fűzte hozzá: "...a cikk által is hivatkozott és a magyarországi szlovákság részéről a közoktatásügyi minisztériumba benyújtott nemzetiségi iskolák felállítására vonatkozó kérelem tekintetében máris történtek intézkedések és ez idő szerint szövegezés alatt van egy olyan szolgálati utasítás, amely a nemzetiségi iskolákra vonatkozó nemzetiségi igényeket a legmesszebbmenően fogja honorálni s mely rendelkezés kiadására napokon belül sor kerül." - ÚMKL XIX-A-1-j XXXIV-1349/1946.

A békéscsabai szlovák gimnázium felállításáról végül is a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1945. október 23-án kiadott, VKM

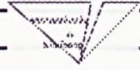
64.364/1945 - IV.ü.o. számú rendelete határozott, s annak igazgatásával Deme Lajost, a kaszai szlovák gimnázium volt tanárát bízták meg. Az érdekesség kedvéért itt már csak azt lehetne elmondani, hogy a gimnáziumban a szabadon folytatott, széleskörű propagandaakció és a meghoszabbított beiratkozási határidő ellenére sem akadt elegendő jelentkező, így az még hónapokkal a létesítés után sem tudta megkezdeni működését. Az érdektelenség okainak, illetve az egyes szlovák körök részéről tapasztalható ellenpropaganda tényének taglalása most nem tartozik e dolgozat feladatai közé, így elegendő csupán arra rámutatni, hogy a legfelsőbb magyar hivatalos körökben mindvégig messzemenően politikai jelentőségének megfelelően kezelték a békéscsabai szlovák gimnázium ügyét, s a létesítmény fenntartását "beiratkozók hiányában is" szükségesnek tartották. - Uo.

54. Szalatnai Rezső: A bűnvalló és szeretethárító. In. Magyar írók nyomában. Budapest, 1967. 219.

55. Uo.

56. A szeptember 14-e és 18-a közti napok mérlege ebből a szempontból: 2 órás megbeszélés Gyöngyösi János külügyminiszterrel, 1,5 óra Teleki Géza kultuszminiszterrel, 1 óra Tildy Zoltánnal, a Kisgazdapárt elnökével, a későbbi köztársasági elnökkel, 1 óra Ortutay Gyulával, a Rádió elnökével, 20 perc Kovács Imrével, a Nemzeti Parasztpárt főtítkárával, 2 óra Jócsik Lajossal, a Nemzeti Parasztpárt képviselőjével, 1/2 óra Boldizsár Ivánnal, a Szabad Szó szerkesztőjével, 3 óra Szabó Lőrincsel, 4 óra Illyés Gyulával, 2 óra Gogolák Lajossal, 1 óra Révay Istvánnal, a Teleki Intézet igazgatójával, 1/2 óra Sík Sándorral, 1 óra Dessewffy Gyulával, a Kis Újság főszerkesztőjével, 1 óra Lőrincz Gyulával, a Magyar Kommunista Párt (nemzetpolitikai osztályának munkatársával (toezett azonos a két háború közötti csehszlovákiai magyar baloldali mozgalmak, majd a második világháború utáni csehszlovákiai magyar társadalmi-politikai-szellemi élet kommunista festőpolitikusaival), 1/2 óra Arthur C. Whitney-el, a királyi angol követség attaséjával, 2 óra A. Lehmann amerikai újságíróval, 4 óra Szalatnaiék budapesti megbízottjával, Szemző Bélával, 2 óra dr. Kemény Gáborral, az Anonymus szerkesztőjével, 1/2 óra Fodor József íróval, tovább-

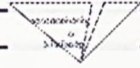
- bá rövid megbeszélések Radnóti Miklósnéval, Borsody Istvánnal, Vájlok Sándorral, Oriskó Istvánnal, Réthelyi Mihállyal, Környei Elekkel, Farkas Györggyel, Manga Jánossal és dr. Holota Jánossal. – Pesti út. L.: Az áttelepítés..., i.m.
57. L.: Szabó Lőrinc: Bírákhoz és barátokhoz. Napló és védőbeszéd 1945-ből. Sajtó alá rendezte: Kabdebó Lóránt. Budapest 1990., 196., 197., 301. és 304.
58. Kabdebó Lóránt: Szabó Lőrinc igazolási pere a Magyar Újságírók Szövetségében. Új Írás (Budapest), 1991. március, 3.sz., 80.
59. Popély Gyula: A Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság. Bratislava 1973, 99-100.
60. A Masaryk Akadémia ügye később is a korszak magánleveleinek, memorandumainak egyik vissza-visszatérő kérdése, hivatkozási pontja maradt. Kiemelten és jelenidejű fogalmazásban említi kettőjük masaryk akadémiai tagságát a Magyar Nemzetnek az a közleménye, amely kisért ugyan megkésve - írónk budapesti újtárol ad hírt. L.: Aktivista szlovák kiküldöttek Budapesten. Magyar Nemzet, 1945. október 6., 3.
- 61.. René Smith. L.: Az áttelepítés..., i.m.
62. Uo.
63. Memorandum a csehszlovákiai magyarok helyzetéről. L.: MTAK Ms 4260/239 ill. Tóth László: "Hívebb emlékezésül..." Dokumentumok és adalékok a csehszlovákiai magyarság 1945-1948 közötti történetéhez. Új Forrás, 1992. március, 3.sz., 60-69.
64. Uo.
65. Az áttelepítés..., i.m.
66. Az áttelepítés... Tárgyalások. L.: MTAK Ms 4261/83.
67. Kevesen tudják, hogy a szlovák kommunisták körében létezett egy olyan irányzat is, melynek képviselői Szlovákia Szovjetunióhoz való csatlóását szorgalmazták.
68. Novomesky itt nyilvánvalóan arra az Esterházy János mellett is hitet tevő, fentebb már többször is szóba került Emlékiratra célzott, melynek aláírói között ott találjuk Peéryt is Szalatinait is. - L.: a 6. és a 17.sz. jegyzetet!
69. Az áttelepítés..., MTAK Ms 4261/25.
70. Az eseményekkel kapcsolatban két levél is érdekes lehet számunkra a magyar külügyminisztérium iratanyagából: mindkettőt – sajnos, hiányzik rólok az aláírás – valószínűsíthetően Vájlok Sándor kapta (pozsonyi) ismerősétől (barátjától).
 "A rendőrségen lázas munkával február utolsó napjaiban valóságos gyári üzemet tartottak. (...) Pozsonyban kb. 1500 ember ellen ment feljelentés. Mindenki benne van, aki diplomát hord a zsebében, vagy vagyona van" - közli az egyik, sajnos, keltezés nélkül. - ÚMKL XIX-j-1-a Küm. Bé. o. IV-76/95.
 A helyzet ismételt rosszabbra fordulásáról tudósít a másik. "A lista érdekessége az, hogy Szalatinai Rezső, Peéry-Limbacher Bió (a Limbacher Peéry családneve, a Bió pedig a beceneve volt - T.L. megj.) is rajta vannak" - olvashatjuk ebben, majd a(z egyelőre ismeretlen) feladó arra kéri levele budapesti címzettjét, hogy tegyenek valamit, "mert olyan vádakot szóltak ránk, ami ellen nem tudunk védekezni, mert az sohasem volt bűn. A vádak: otthon magyarul beszélünk, magyar iskolába jártunk vagy járatjuk gyermekeinket, magyar kulturális vagy sportegylet tagjai voltunk stb." - Uo.
71. A memorandumot a korábbi pesti küldetéséből éppen csak megtérő Reimann Nónival küldik a magyar fővárosba, aki annak szövegét - Szalatinai lányának, Szalatinai Juditnak szóbeli közlése szerint - emlékezetből megtanulta, majd Budapestre érve lediktálta az egykori jeles csehszlovákiai magyar újságírónak, Vass Lászlónak, s így mentek el az ugyancsak volt sarlós Jócsik Lajoshoz, a későbbi áttelepítési kormánybiztoshoz, aki aztán a szóban forgó emlékiratot végleges formába öntötte. A memorandumban kiemelt hangsúllyal szerepel a már ismert panasz: "Rettenetes, nemzeti létünket kockáztató egzisztenciális válságunkban nyíltan és becsületesen meg kell mondanunk, hogy a cseh-szlovák-magyar egyezményt és a tárgyalásokat is *sérelmeseknek* kell minősítenünk (kiemelés tőlem - T.L. megj.), mert r ó l u n k - n é l k ü l l ü n k d ö n t ö t t e k , k e l l ő t á j é k o z ó d o t t s á g n é l k ü l l ."
 (Kiemelések a memoandumban - T.L. megj.) - Az áttelepítés MTAK Ms 4260/242.
72. Uo., 4260/243
73. Tóth László: "...tenni valamit igazságaink érdekében." Peéry Rezső (ismeretlen) levele Fábry Zoltánhoz. Hét, 1991. január 14.
74. A memorandum keltezése körül felmerülő kér-

- désekről 1.: Tóth László. "Sohse tudott...", i.m., Új Forrás, 23-24., ill. Párhuzamok... 200-201.
75. Fábry Zoltán: Üresjárat 1945-1948. Napló a jogfosztottság éveiből. Közreadja: Repiszky Tamás. Budapest-Bratislava 1991, 120-121.
76. Az általunk feltételezett időpont mellett szól végezetül Peéry egyik későbbi visszaemlékezése is, melyben maga mondja, hogy 1946 tavaszán már Budapesten van: "1946 tavaszán Budapesten dr. Révay István irányításával a párizsi béketárgyalások magyar küldöttségének nemzetiségi szakértői számára bizonyító anyagot állítottunk össze a Trianonban létesített határok gazdasági, közigazgatási és nemzeti ellentmondásairól..." – Peéry Rezső: Trianon – negyven év távlatából. III. Miért lett "szocialista béke" az imperializmus örökségéből? Magyar Híradó, 1960. szeptember 3., 3.
77. L: Peéry Rezső levelét Szalatnai Rezsőhöz 1946-ból (keltezés nélkül). A levél Szalatnai Judit tulajdona.
78. Tóth László: "Sohse tudott...", i.m., Új Forrás, 27-28., ill. Uő.: Párhuzamok..., 203-205.
79. Fábry Zoltán: Üresjárat..., 89.

Hegedűs Morgan: Szappan Jani emlékére, 1982 (olaj)

Kovács Győző

Ceruzasorok Győry Dezsőről (1992 tavaszán)

“Minden ember életében vannak határfák. Életének fordulóira emlékeztető vagy korszakait elhatároló, nagy lombú fák az élet útján, a bölcső és sír között... Életem kanyargós ösvénye megjárta sok ormot, süllyedt sok szakadékos mélybe, irányát ki-kilendítették történelmi szélviharok, de most – a határfákról látom – a főirányt betartottam: és ez az irány a fény kikötője. Az út célja és csúcsa: ahol az alkotó beleolvadhat népébe és eloszolhat benne jószágú, termékenyítő páráként, mint napos csúcson a felleg. S az én örökzöld határfáim mind egy szálíg virágosak. Versek virulnak rajtuk...” – alig jellemezhetnék igazabban és tömörebben Győry Dezső életútját és költészetének célkitűzéseit, költői magatartásának lényegét, költészetének eredményeit, miként maga a *költő* tette, 1960-ban, “a regényes visszaemlékezésekben”, A nagy érettségiben.

Vagyis: *prózai műben bizonyítja, hogy ő, Győry Dezső igazából költő volt.*

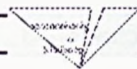
1.

Győry Dezső az *emberi hang* és a *zengő Dunatáj* költője lett és annak poétája is maradt; a “másult” magyarok, az *újarcú magyarok* erkölcsi világrendjének *hlvő hirdetője*. Csak az elmúlt félévszázad, csak ez a táj. Közép- és Kelet-Európa az igazi megmondhatója annak: mit jelent, mit is jelenthetett az emberi hang, vagy a zengő Dunatáj költőjének elkötelező tisztét vállalni. – “A legválságosabb életkorban löktek bennünket a világtörténelem mélyvizébe, annak is egyik legpiszkosabb örvényébe. Csoda, hogy nem egész nemzedékem pusztult bele, s nem mind lett megcsömörlött, züllött csaló, vagy selyemfiú egyéni életében és politikai életében... – folytatja Győry Dezső a visszaemlékezéseket – Voltak – és nem is kevesen -, akik az örvény fenekén

sem veszítették el maradék hitüket a magyarság az élet és az emberiség értelmében. Akik messzebb nézve átvészelték a szemellenzős csődöt: hittek egy új társadalomban, és odaálltak az új életet ígérő forradalom: a hazaszereztet, a világszabadság és a népért folytatott igazi humanista küzdelem oldalára...”

Emil Boleslav Lukác nagyon találóan és tömören fogalmazta meg e nemzedék fájdalmas útját: “Egy »feláldozott« generáció tagjai vagyunk, költői krédónk, célkitűzéseink, eszménk, emberi magatartásunk azonos. Költőtársaim és barátaim ők: Győry Dezső és Vozári Dezső...”

Mintha azt az Ady-sorokat élte volna e nemzedék, válságos történelmi periódusban, szirtre lökve, éles sziklakövekre taszítva; úgyis megfogalmazhatjuk - árván és mosto-

hán ... "Hírrel hirdessétek: másképpen lesz holnap/ Másképpen lesz, holnap, másképpen lesz végre./ Új harcok, új szemek kacagnak az ég/ Új szelek nyögetik az ősz magyar fákat/ Várjuk már, várjuk az új magyar csodákat/ ... Új lángok, új hitek, új kohók, új szentek/ Vagy vagytok vagy ismét semmi ködbe mentek/ ... Vagy lesz új értelmük a magyar igéknek/ Vagy marad a régiben a bús magyar élet ..."

2.

Amikor "háborúból visszabukottan", zúgó fejjel, szédülten tekintett szét a leendő magyar költő - a *semmibe*, hol volt még az a György Dezső, akire majdan, egy évtized múltán Móricz Zsigmond hívja majd fel a figyelmet, mint Ady kisebbségi költő-örökösére?! Ez volt a kezdet, így kellett indulni a *jövő messi*, ismeretlen útjaira. Új életet kellett megalapozni: a semmiből, új irodalmat, új szervezeteket, új költészetet kellett létrehozni és kialakítani. *Újszerűen* kellett látni a világot.

Erre az *újszerűsége* irányítja a figyelmet *Fábry Zoltán - György Dezső Zengő Dumatáj* című kötetének előszavában - 1957-ben. Amikor arról ír, hogy "az első világháború után, beidegzett életformákból kicsöppenne, új körülmények közé kerülve, ütődötten és sértődötten, tanácstalanul topogó és helyünket nem találó magyarok lettünk; számkivetttek, de új érintkező pontok, veszélyben, de haszonnal élők. Új hangokra fülelhattünk és lemérhettük eddig volt igéinket. Léghuzatban álltunk, átesztünk gyerekbetegségeken, de végülis megálltunk férfitalpakon. A régiék veszélyt szimatoltak bennünk, de mi haszonra készülődtünk. Az újság egyenetlensége, izgalma hatott bennünk, hol dajkáltuk, hol riogattuk, hol megáldottuk és átkoztuk másságunkat, másultságunkat. Európa volt a hazánk, szegénynemzet a szerelmünk, szocializmus a törvényünk, demokrácia a mértékünk és emberség a magyar-

ságunk. A szlovákiai magyar szellemiség varázsszava és valósága forrászive és elcsépelet frázisa, igazolása és elmarasztalója így lett a vox humana..."

Nem összebeszélve, mintha ezt visszahangozná a korábbi évtizedekből György Dezső (*A Dumatáj lelkében*): "»Civis europaeensis sum«, sziporkáz (a magyar tejút üstökös pora: új Európáért..." – György Dezső költővé formálódásának – történelmileg visszapillantó – pontos és hű jellemzői e sorok (Fábryei is, Györgyiei is). Fábry mértéket állapított meg; György Dezső e mércét megütötte, a követelményeknek, amelyeket a kor támasztott – eleget tett.

3.

György Dezső eleget tett a kor követelményeinek. Különben a fiatalabb kortárs, az újarcú magyarok egyike, *Dobossy László Az élő válaszol* (1964-ben) című kötet előszavában nem írhatta volna le azt, ami szinte mottóként kínálkozik. Azt, hogy "vannak költők, akik mellett vagy akikkel szemben elfogultak vagyunk. Művük elemei összefonódnak életünkkel, nevük hallatára verssorok zsongnak fel emlékezetünkben; a sorokat mondtuk, amikor nyugtalan vággyal az életbe lépünk vagy amikor lázongva fordultunk el ifjúságunk mestereitől, hogy másutt keressünk táplálékot sóvár szellemünknek. Akkor szerettük őket, amikor húszévesek voltunk, s akkor viaskodtunk velük, amikor értelmet kívántunk adni életünknek..."

4.

Alig tekinthető véletlennek, hogy *Fábry Zoltán* – idézett (1957) bevezetőjében – a költő, a *lírikus György Dezsőre* irányítja a figyelmet. "Poétanép vagyunk; adassék tisztelet a költőnek! Adassék tisztelet György Dezsőnek! Ki látta őt..."

György Dezsőben *jogosan* támadt fel az

igény arra, hogy *Itrikusként* ismerje meg az irdodalmat kedvelő közvélemény; miként egykor, az *újarcú magyarok* korszakában. Mivel ezt tudjuk, arra törekszünk, hogy ez kerüljön előtérbe... Nem sorolhatjuk az összes Gyóry-verskötetet; csak az 1957 utániakra hívjuk fel a figyelmet. Tehát: *Zengő Dunatáj* (1957); *Az élő válaszol* (1964); *Emberi hang* (1970); *Férfiének* (1974); *Kiáltó szó* (1983) - az utolsó kivételével, mely Pozsonyban jelent meg, a Madách Kiadónál - a többi mind budapesti megjelenésű kötet.

5.

Gyóry Dezső hittel, meggyőződéssel írta le költői krédóját; szépnek és egészsnek, teljesnek akarta látni az életet; a mélypontról is mindig meg akarta látni a csúcokat, ahová az Embernek és a költőnek fel kell érnie. Bölcsen figyelte az életet, és nem csekély megnyugvást is adhatott a költőnek: nem élt hiába, a küzdelemnek – végső fokon – volt értelme. Tudta, merte, akarta vállalni, mit a sorsa, a kor, a történelem – itt: Közép-Kelet-Európában – *reá bízott*: vállalni *híd-szerepet* nemzetek és népek között.

“ – induljunk! ... És átadni szép helyünket a jövőnek, Dunatájnak, Világnak! ...

Tiszta helyet az utánunk-jövőnek!”

Ez is költői és emberi hitvallás volt.

Amikor már nehezen mozdulhatott budai lakásából, amikor a légszomj egyre fullasztóbb lett számára – búcsúzott (már évekkorábban) a szűkebb páttriától, a “szülővárostól”, Rimaszombattól:

“A halál pitvarából visszajutván
fuldokolva tán, utószor köszöntlek
születáj, Rima, Gömör és a Tátrák,
s barátaim: pár vén társ! És sok ifjú!”

A búcsúzás és a *híd-szerep* (még ekkor is töretlen!) vállalásának együttese nyújtja a kortársak számára, *ma is* – 1992 elején – a Gyóry

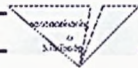
Dezső-i-életmű értelmét; példája nem csekély erőt ad az utána érkezőknek. Hűségben, türelemben, kitartásban, erőben, hitben, akarásban. Ezért példa ő, Gyóry Dezső, az egykori szlovákiai magyar költő, Fábry Zoltán *iker-csillag-párja* a Tejút, a halhatatlanság *égi szféráiban* - ugyanakkor itt, a Földön is!

Hazugság, egyszerűen *nem igaz*, hogy Gyóry Dezső holmi költő manír-ból, valamiféle Ady-utánzásból vállalta a magyar poeta híd-szerepét. A fáfolatot Ő nyújtja - az 1930-as évek vége felé, akkor, amikor Csehszlovákia (az I. Köztársaság) felett kezdtek gyülekezni a vészujtó fellegek (a fasiszmus). Tehát ő, Gyóry Dezső – ez *megfellebbezhetetlen tény* – akkor írta: “Én minden népet féltek attól.” – Mit alább idézünk, *mi* nyomatékosítjuk:

*“mindnek kívánom, amit egynek,
hiszen közös a nyeremény,
én minden népet féltek attól,
amitől féltem az enyém”*

Ehhez további adalék. 1972. október 8-án, a Kossuth Rádióban egy visszapillantó emlékezés hangzott el Gyóry Dezsőtől. Fáradtan, rekedten, szaggatottan mondta (de mondta!) a vallomást. E sorok írója – *akkor* – éppen Rimaszombat közelében (tehát szlovákiai oldalon) hallgatta a megdöbbenő vallomást. Íme - részleteiben -: “...Szeretettel gondolok 25 éves koromra, amikor már megvallottam a *Kisebbségi Géniusz* ígét: hacolni a népért minden testi és lelki kifosztás ellen... Jó, melengető érzés, hogy Gombaszögön résztvettem a Sarló megalakulásában, majd barátságot kötöttem a Dunatáji hídverés szellemében a legjelesebb szlovák költőkkel s már jóval a náci-fasiszta világháború előtt nem úsztam a közhangulattal, nem a fasiszta Berlin-Róma tengely bódulatába szédültem, hanem a demokráciával fogtam kezét. S amikor Prágát éltettem, Budapestért és a magyar népért is izgultam...”

Megcáfolhatatlan tények! S mégis voltak – nem ünneprontásként írom le –, akik mind-
ezt – így vagy úgy, durvábban vagy “finomab-

ban” – egyszerűen kétségbe vonták, vagy dik-tatórikusan annullálták. Ez a történelmi igaz-ság. *Ez volt!*

Ami e vallomásban igazán szemet szúrt, az ma kijelentés, megfogalmazás (ne felejsük: 1972 őszét írjuk!), melyet, csattanóként, a vé-gére hagyott – nagyon okosan – Győry Dezső; hogy ti.: “...nem minden politika művészet, de minden igaz művészet egyben jó politika...” – A dogmatizmusba belegyöpösödött, s pláne nacionalista fejek – ezt végképp nem tudták megemészteni. Nem is felejtették el, hosszú időn át mindezt Győry Dezsőnek!

6.

A “szülőváros”, Rimaszombat és - a buda-pesti Farkasréti-temető között húzódik egy ív, és ezen az íven átsugárzik Győry Dezső élet-műve; költészetének egésze. Ez mindig ve-lünk marad.

Velünk marad utolsó verse is, melyet “Bu-da, 1973. november” dátummal írt. A címe: *Verses távirat – magam helyett*. Ez is számve-tés, ez is vallomás. De külön “története” van. Ez pedig a következő (így is jelent meg az Irodalmi Szemle, 1974. 6. számában): e sorok íróját - sajátos módon – önmagát is idéznie kell. – “1973 novemberében tartotta meg a CSEMADOK kassai óvárosi szervezete a ré-gen tervezett Győry Dezső-estet. Az estnek – illetve az alább következő vers keletkezésé-nek, megírásának – egyik fontos előzménye:

Nagyidai Ernő (kassai ügyvéd, egykori Sarlós – K.Gy.) telefonon felhívta Győry Dezsőt és megkérte őt, hogy ha tud, utazzon fel Kassára, és vegyen részt a költői esten. Az író egészségi állapota azonban nem engedte meg a hosszú utat, s annyit ígért: verset küld »maga helyett« Így, ilyen előzmények után került sor utolsó versének, a *Verses távirat – magam helyett-nek* megírására...” – A verset azután, termé-szetesen a kellő tájékoztatás után – felolvasták Kassán.

Ismét nem ünneprontók kívánunk lenni, de szóvá kell tennünk: kissé furcsának találjuk, hogy az 1983-ban, Pozsonyban megjelent *Ki-áltó szó* sajtó alá rendezője ezt a verset nem vette fel a kötetbe, holott neki, mint aki ott él, az Irodalmi Szemléből *ismernie kellett* volna e költemény létezését. A vers – *hiányzik a Kiáltó szóból*; e hiány okát – több mint sejt-jük. De ennek története nem tartozik a nyilván-nosság elé. Nem is méltó Győry Dezsőhöz. Vele kapcsolatban pedig “méltatlan játékok-ba” nem megyünk bele.

Talán egyszer lehetőség nyílik arra, hogy a *Palócföld* hasábjain is megjelenjen e vers (ta-lán egy közös salgótarjáni-rimaszombati est keretében el is hangozhat). Egy fáradt, ma már tudjuk, halálától negyedév választotta el, tehát egy fáradt költő utolsó vallomása e költe-mény; magában hordva a költői gyengeséget is, de az emberi akaratot is.

Győry Dezsőnek – ma is, ezen tavaszon is-főhajtással tartozunk!

Huszár Sándor

Naplólapok III. Színház az egész világ

1982. január 12. kedd

Valamikor, riporteredésem legelején, ha jól emlékszem, 1950-ben - istenem, be rég volt! – a zsilvölgyi bányákat is végigboldogtalankodtam. Beöltöztem bányásznak talpig Davy-lámpába, sisakba, csizmába, s egy élbri-gád nyomába szegődve leszálltam a mélybe. Riportot, egyéb írást akkorról nem őrzök. Akkor még nagyobb volt a valóságmegismerő lelkesedésem, mint az íráskészségem. Bár alapos a gyanúm, hogy inkább a kötelességérzet tengett túl bennem, mert a riporterség mint színeszi feladat mindig távol állt tőlem.

Egy emléket mégis hoztam magammal abból az időből. Egy emléket, amely azóta is nő bennem, és már réges-rég jelképpé magasztosodott. Egy úgynevezett előhajtó bányászcsoporthoz munkáját figyeltem jó ideig. Ez készítette elő a szénbányászcsapat számára a munkahelyet, tártá fel a szénfalat, csinált neki ideiglenes ácsolatokat. Azért ideiglenes, és nem vasbetonból valót, mint a főtárnákban, mert miután a szén kitermelték, erre a járatra már nem lesz szükség. Így, a szén kitermelő csoport mellett ógyelegvén, figyeltem fel egy dologra: ahogy a csapat haladt előre a szénben, háta mögött omlott be a járat. Ilyenkor a bányász "lopott" egy-egy gerendát, vagyis az omladék alól kihúzta az ácsolat némely elemét, amit aztán a "sicht" végén, fejszóját beleütve, vagy csak úgy egyszerűen a vállára

véve, magával hozott a felszínre.

Ma már biztosan más a kitermelés technikája. A fenti kép: az előhaladás a sziklában a sokszor elég vékony szénréteget, a hátunk mögött omló hegygel és az enyészett elől ellopott fadarabbal mégis érvényes kép. Érvényes, mert erősen hasonlít az örök emberi küzdelemhez.

Talán épp ez az emlékkép tette, hogy minden előző nyilatkozat és fogadkozás nélkül naplómnak ezen új fejezetébe belekezdtem. A kép igazi értelmének megértése tette mindenképpen. Annak felismerése, hogy hátunk mögött omlik a tárna. A föld elnyeli lábunk, kezünk, hitünk nyomát. Ma már azt is bizonyítani kell, hogy valóban hittünk valamiben. Sőt védekeznünk is kell, hogy miért hittünk egyáltalán valamiben. Hinni a gondolat mai bajnokai szerint, gyengeség. A tudás az erény! A tudás? De hát tudni mi menetelni tudtunk, bújni meg kenyeret kérni. Hinni azt jelentette számunkra, hogy szabadok leszünk. Emberek. Hisz az elején – tulajdonképpen magunkban hittünk. Fel se merülhetett a kérdés, hogy a "mi", amiben hinni akartunk, nem azonos az "én"-ek összességével. Hogy hit és lehetőség kölcsönösen nem meríti ki egymást. Mi a teendő ilyen helyzetben? Egy-egy ácsolat-elem szükséges, amire rá lehet mutatni. Egy-egy gerenda a valamikori építményből. Egy-egy perc a múlt időből, ami nélkül – mi tudjuk

csak – a kor nem teljes. Pontosabban, nem is csak a korról van szó, hisz a kor hivatalos megnevezés szerint is átmeneti volt. Mi, emberek, mi nem voltunk átmenetiek! Pontosabban, hogy emberségünket nem viszonylagosították a leszűkített lehetőségek.

És ahogy erre ráébredtem, arra is ráeszméltem, hogy az én pályám a sorsom. Azzá teszi az idő is, amiben társadalmi szinten gondolkodni kezdtem. Az idő, amely az emberiség életében egy sajátos pillanat volt. A történelem legvéresebb háborúja is elegendő, hogy azzá tette legyen. Olyan pillanat, amilyen nincs több, de ami nélkül a többiek mássága sem érthető. Sorsom az idő, amibe születtem s ami szült.

Emlékeket írok tehát. Nem önéletrajzot, nem regényt, nem emlékiratot. Felveszek egy-egy emléket, a vállamra vetem s kiballagok vele a felszínre. És azt mondom: íme...

1960. február 20. szombat

Ebben a reggeli kávé utáni csendben rengeteg minden jut eszembe. És épp ez akadályoz meg abban, hogy az eltelt időről leltárt készítek. Olyan döntően lényeges kérdésről, mint a *Harag Gyuri* gesztusa nem tettem eddig említést! Hát akkor a többiről, miért szólnék? Gyuri is, aki ugye a mostmár szatmári - eredetileg nagybányai - Magyar Színház igazgató főrendezője, amikor meghallotta, hogy kineveztek igazgatónak Kolozsvárra, vonatra ült és megkeresett. És mint egy tanár a diáknak lediktálta a tudni- és tennivalókat. Ha nem is tőle tudtam meg, neki hittem el például, hogy a kolozsvári színház a romániai magyar kulturélet egy sajátos kérdése. Sőt gondja. Hogy ez egy akadémiai város nemzeti színházának tudja magát, annak megfelelő játéktílussal és értékrenddel. Ezért aztán a többi színház – főleg a dinamikusak, a fejlődők, mint az említett szatmári, vagy a vezető szerepet magának vindikáló, *Tompa Miklós* vezette,

és jobbára a kolozsvári színház vezetőinek balettségén nagyranőtt marosvásárhelyi Székely Színház - lenézi. A többiek csak irigylik, mert Erdély fővárosában fungál. Talán a nagyváradiai főlényre indokolt még némileg, mert, hogy ők olyasmit tudnak, amit itt nem: operettet. Ez az ő nagy számuk. A realista darabokkal turnézó társulatok bosszúságára, mert – ezt én is átéltem – a legdrámaibb darabok közepén egyszerűen kiürül Váradon a nézőtér. Azt mondják az emberek: én szórakozni jövök színházba, nekem bajom otthon is van!

Emlékszem, 1959 őszén reggeltől éjfélig ültünk benn az igazgatói irodában Haraggal. Mikor a titkárnő munkaideje lejárt elküldtük ennivalóért. Mondom, mint a leckét az iskolásoknak úgy diktálta le, hogy mi a teendőm. Persze az első számú napiparancsa a rendezés volt. Erős rendező egyéniségek kellene, mert ez a társulat megveti a rendezőt. Lenézi. Lebecsüli. *Szabó Ernő* esetét mondotta el – most jut eszembe – példaképpen. Úgy tudom, hogy *Tamás Gáspár*, az elődöm hívta meg. *Szabó Ernő* Marosvásárhelyen volt főszínművész, főrendező, főiskolai tanár, meg minden. Rendezni hívták Kolozsvárra. Meg is jött, el is kezdte a munkát és hosszas viszontagságok után eljutott az első díszletpróbáig. Beállította a díszletet sok veszekedés sőt botrány árán és világosítani is megpróbált.

– Kérem a díszletmestert! – szólt fel a színpadra.

A mester kijött.

– Uram – mondotta Ernő –, lesz szíves azt a jobb egyes falat egy méterrel hátrább tolni.

– Jaj, főrendező úr, hát azt nem lehet!

– Miért? – csodálkozott *Szabó Ernő*.

– Nem lehet főrendező úr – mondotta a mester és hosszas magyarázatba kezdett, amit persze Ernő félig sem hallgatott végig.

– Akkor jöjjön ki a világosító – mondotta, mert arra számított, hogy majd a világosítóval valahogy megoldja a problémát.

Ki is jött *Lamos Pista*. Bűbájos vagány.

– Pistuka! – mondotta akkor Szabó tanár úr – a bal egyes toronyból kérmék ide egy diffúz sárgás fényt. Érti?

– Értem főrendező úr! – felelte lelkesen Pistuka.

– Hát akkor rajta!

– Csakhogy azt nem lehet főrendező úr kérem, mert a bal egyes éppen zárlatos.

– Értem – bólintott Ernő – akkor jöjjön ide a műszaki felügyelő.

– Ebben az órában? Hogy is tetszik ilyenmit kérti – válaszolta ezúttal az ügyelő, hisz a műszaki főnök ilyenkor nincs benn...

– Tehát nem lehet?

– Hát nem...

– Jól van – mondotta Szabó Ernő – akkor szóljon hogy hozzák be a kabátomat.

– El tetszik menni? – csodálkozott az ügyelő. – Hova tetszik menni ebben az órában?

– Keresek egy színházat – válaszolta Szabó Ernő.

– Miért, hát ez nem színház? – kérdezte valaki.

– Ez? Ez egy sajátos intézmény. Úgy hívják: Nemleheteszínház.

És elment. Vissza se jött.

1960. február 21. vasárnap

Valahol azt olvastam, hogy a töprengés a cselekvés halála. Nohát magam azt tapasztaltam, hogy a bölcsesség megfordítva is igaz: a cselekvés a töprengés halála.

Példa erre a naplóm, amit nem vezetek rendszeresen, mert cselekvésre vagyok ítélve. Pedig volna mit feljegyezni és nem is minden tanulság nélküliek a naplóból kimaradó, és, tehát kommentár nélkül hagyott események.

Íme egy példa a sok közül: félretettem a Kolozsvárott megjelenő Utunk január 29-i 4. számát, Jánosházy György ír benne kritikát Kállay István Kötéltánc című színművének bemutatójáról. Azt írja többek között, hogy Rappaport Ottónak, a darab rendezőjének si-

került együttessé összekovácsolni az előadás szereplőit és hozzátette: régóta nem láttunk efféle a kolozsvári magyar színpadon!

Na persze bárki azt mondhatja, hogy nem olyan világrengető esemény az, ha egy színház egyik produkcióját ilyen szavakkal illetik. Akkor sem, ha a dícsérő szavak egy sokáig és sokat szidott társulat egyik produkciójáról mondanak véleményt. Igaz. És épp itt érzem magam hibásnak, amiért nem széljegyzetelem az efféle eseményeket. Ugyanis itt ez sokkal nagyobb poén, mint amilyennek első hallásra éreznék. Emlékszem ugyanis, hogy tavaly, amikor kineveztek igazgatónak – hallottam – összegyűltek az ősmagyarok a Kossuth Lajos utca és a Mátyás tér sarkán lévő Sirály cukrászdában. Hallottátok? – kérdezte egyik Árpádházi a másiktól – egy Huszár nevezetű becsületes magyar gyerek lett az igazgató a Magyar Színházban. Volt aki hallotta, olyan is, aki nem, de az esemény meg lett ünnepelve. Ott ugyanis snapszot is mérnek.

Történt pedig, hogy a krónikus rendezőihiánnyal küzdő színházba kinevezésem másnapján alkalmaztam egy illetőt. Rappaport Ottónak hívták. Nem sokkal azelőtt bocsájtották el a marosvásárhelyi Székely Színháztól. És ennek a híre is elterjedt a városban, mint minden, ami a színházban és környékén történt. És újra összegyűltek a vereckeiek, és újra akadt egy lelkes ember, aki megkérdezte: hallottátok, a karakán, Huszár nevezetű székely gyerek lett az igazgató... De végig se mondhatta, leintették: marhaság Hirsch volt!

Kíváncsi volnék, ezúttal mit mondanak magyariék a sajtóviasszhang láttán? Mert biztos, hogy mondanak valamit. Nem olyasmit, ami engem igazol. És az is több mint valószínű, hogy az ő véleményük terjed el a nemzeti önrzetében sokszor sértett nemzetiség sorai-ban.

*

A Kötéltáncról eszembe jutott még valami, aminek szintén nagyobb a jelentősége, mint az anekdotikus poénja.

A vizionálási főpróbán – ahogy szokás – a nézőtérrel elől ül az igazgató, a rendezővel és a főrendezővel, mögötte pedig a tárak vezetői: a díszletmester, a varroda vezetője, a színpadi műszaki vezető és így tovább. ott ült tehát *Molnár Gizi* néni is, ő a főkellékes. Úgy lett főnök, hogy eredetileg az övé volt a kelléktár és alvállalkozóként működött *Janovics Jenő* hajdani színházában. A háború után azonban a kelléktárat a színházzal együtt államosították, így maradt Gizi a főnök. Am maszek különállását megőrizte. Ő – valahogy – nem állt be a sorba. Nem szokta meg. Ezúttal is – a hátam mögött ülve a főpróbán – a darab végeztével megütögette a vállamat.

– Direktor úr – mondotta mosolyogva – tudja mi a különbség a mai színház és a hajdani között?

Mondtam, hogy: nem tudom, és biztatóan mosolyogtam rá.

– Nahát akkor én megmondom magának – folytatta Gizi. – Régen egy-egy előadás után a férfiak szaladtak hevületüket levezetni a kuplerájba. Ma hazamennek, lefeküsznek és gondosan hátat fordítanak a feleségüknek.

Van ebben valami igazság, akkor is, ha nem pont a Kötéltánc bemutatója után kívánczik ki az emberből.

1960. április 29. péntek

Az idén ez a harmadik olyan temetés, amelyen búcsúztatóként veszek részt. Február elején *Delly Ferencet* temettem el. Nem sokkal a halál beállta után hívott fel a felesége. Azonnal felszaladtam az Erzsébet (ma Racovita) úti lakásba kondoleálni. Az asszony román, a kolozsvári bábszínházban dolgozik. Delly a hajdani pesti filmsztár a háború után egy darabig főrendező a kolozsvári Magyar Színházban. Aztán *Kovács Gyurival*, *Andrási Marcival*,

Szabó Ernővel a marosvásárhelyi Székely Színház erőssége. Jelenleg már nyugdíjas volt. Rokkant nyugdíjas, hisz 1903-ban született Szegeden, nem volt még öregségi nyugdíjra jogosult.

Nem sokkal utána mesteremet az író. *Asztalos Istvánt* búcsúztattam. Erről az eseményről egy csúnya emléket őrzök azóta is. A gyászolók között jelenlévő *Zete Juliska*, nagynénem mesélte utólag. Épp a sírnál szónokoltam, amikor megszólalt mellette egy úrinő. Látja ezt az embert? – kérdezte a mellette álló nőtől. – Most hagyta el a feleségét és három gyereket és elvette a magyar Opera prímabalerináját, *Lukács Máriát*. Én különben előre láttam a dolgot – folytatta a jól informált hölgy – ugyanis állandóan karonfogva járt az utcán a prímabalerinával.

Irmának, a feleségemnek mondotta el né-ném a mesét nevetve. És Irma így adta tovább nekem: egy nyelvtani hibán múltott, hogy nem hittem az ellenzéknek. Ugyanis ha azt mondja, hogy látott téged karonfogva Marikával, akár el is gondolkozhatom a dolgon. De állandóan te csak velem jársz karonfogva az utcán.

Nahát ilyesmik is vannak.

Fekete Mihály temetéséről, mivel ez számomra időben a legközelebbi, hosszabban kell írnom. Egy bizonyos szellemiségről kell megemlékezni, amivel sorsom általa összehozott. A név nem fontos, egyetemi tanár, párttag és keresztény. Ennek az elvtársnak jelentettem be – hisz a feleség *Felszeghi Mária*, a társulat tagja helyett ő jelentkezett –, hogy Miska bácsit a színház saját halottjának tekinti és miként az ilyen esetben természetes, a temetés minden költségét magára vállalja.

Képviselő átlépett a jelentéktelen tételen, s az ilyenkor járó pénzsegély felől kezdett érdeklődni. Próbáltam magyarázni, hogy az elhúnyt "saját halott"-á lépve el elvesztette egyéb pénzügyi jogait. Hogy az említett segély nem vigaszdíj, hanem a temetési költség-

gekre adatik. Ám a jogutódok állítólagos szószólóját ez távolról sem nyugtatta meg, ellenkezőleg, bejelentette, hogy az ügyfelei bizonyosan készséggel lemondanak az előcsarnokban való ravatalozásról a pénzsegély ellenében.

Látván, hogy a gyászcset kezd finánciális kérdéssé válni, behívtam a színház pénzügyi embereit, hogy a további tárgyalások során mindkét fél megelégedésére intézzék el az ügyet.

A temetés ezután rendben zajlott le, bár volt egy olyan jelenete is, amit szívesen megspóroltam volna. Szokás szerint a gyászmenet élén, rögtön a koszorút vivők után mi lépegettünk, a színjátszás hivatalosai: Kovács György, a Nép művésze, Tompa Miklós, a Marosvásárhelyi Székely Színház igazgatója, Szabó Lajos, a Színművészeti Főiskola akkori rektora, meg jómagam alkottuk az első sort. Csendesen és decensen beszélgetve haladtunk az Egyetem utcán, és a Petőfi utcában magától értetődően kanyarodtunk el, mint mindig, balra, a Házsongárdi köztemető főkapujához. Hanem egyszer csak furcsa dologra lettünk figyelmesek: a gyászkosci nem balra jött a Petőfi ucában, hanem jobbra, hogy majd a hajdani Majális utcán, a mai Köztársaság útján haladjon tovább, az utca végében lévő zsidó temetőbe.

Kissé szégyenkezve fordultunk meg és zárkóztunk fel a menet végére. Kovács Gyuri mellett mentem, aki melleleg a Fekete Mihállyal azonos vallásban született, s aki most sápadt volt a felháborodástól. És nem valami hízelgően nyilatkozott a jogutódok említett szószólójáról. Aztán pedig – miután közülünk egyedül őt nem lehetett e kérdésben félreérteni – így foglalta össze az eseményeket:

– Eddig kísértük Fekete Mihályt, most Schwartz Miskát kísérjük tovább.

Hát persze ez egy felesleges dolog volt, mert Miska bácsitól mi sem állt távolabb az effélénél. Ő magyar színész volt, és sohasem

akart más lenni. A közönség is tudta ezt felőle. Mert hatalmas tömeg kísérte utolsó útjára a hajdani vándorszínészt és direktort, s én boldog voltam, hogy ha színházat vezetni nem is, temetni már európai szinten tudok.

Csak hogy ez az örömöm is korainak bizonyult, mert másnap visszajött a jogutódok említett képviselője és bejelentette, hogy visszahozta a koporsót.

– Hogyhogy visszahozta!? – kérdeztem, mert hirtelen nem értettem a dolgot.

A képviselő azonban türelmes ember volt, elmagyarázta, hogy mint láthattuk, szegény Miska bácsi az izraelita vallásban boldogult meg, amely vallás a gyalultatlan deszkakoporsóhoz köti magát temetés esetén, éppen ezért utaljuk ki a koporsó árát tüstént, mert ma még rengeteg dolga van a városban.

A meglepetéstől fulladozva még megkérdeztem, hogy én mit csináljak a koporsóval, de a képviselőt ez nem érdekelte, nem avatkozott a színház belügyeibe, annyi engedelményt azonban tett, hogy a koporsó értékesítésére időt hagyott.

Mit volt mit tenni, behívtam a színház egyik ügyes emberét, s kiadtam a parancsot: a díszkoporsót azonnal bocsássa árúba.

Így aztán másnap a klinikák személyzete igen furcsa dologra lett figyelmes: jól öltözött fiatalember járta a folyosókat, s ahol aggódó hozzátartozókat talált, meleg hangon közölte:

– Prima tölgyfakoporsóm van... alkalmi vétel.

És amilyen mázlija volt, megúsza verés nélkül.

1960. április 30. szombat

Nemrégén levelet kaptam Gödri Endrétől a barátsági paptól. Immár a kisebbik fia ügyében kéri a segítségemet. A nagyobbikat, Istvánt nem akarták felvenni a kolozsvári műegyetem gépészmérnöki karára, bár kitűnő eredménnyel felvételizett, ámde az apukája

ideológiailag nem jár helyes utakon, pap. Ekkor léptem közbe én. Levelet írtam, személyeset az egyetem káderesének (személyzetis). Elmondtam benne ki vagyok, mi vagyok. És azt is, hogy én személyesen, mint a rendszer neveltje nem értek egyet az efféle diszkriminációval. Amiért az apja pap, azért a fiú lehet zseniális gépészmérnök. Ismerek én a Központi Bizottságban is pap gyereket. (Pl. az író *Kovács György!*) Azt is kilátásba helyeztem, hogy ha Istvánt nem veszik fel, akkor a párt Központi Bizottságához fordulok. Hát – furcsa – felvették. Erre jött a napokban az alábbi levél, most már Miklósiért könyörög, a kisebbik, középiskolás fiáért.

„Kedves Sanyi!

Nagyon megalázóan érzem magam, akár csak az a néger férfi, akinek a képét egy marosvásárhelyi kiállításon láttam. Ez volt a címe a képnek: Én is ember vagyok...

Ha sor kerül arra, hogy a középiskolából miként a közösségből is ki kell zárni, és sok társával együtt iparra kell adnom a fiamat, számíthatok-e (merjem azt írni: baráti?) segítségedre? Mármint, hogy Miklósból több legyen, mint börgyári munkás...”

Azt is megírja, hogy Kézdivásárhelyen látta a kirakatban legújabb könyvem, a Számadás helyett címűt. Szegénykém fél, nehogy félreértsem a dolgot s ezt követően megjegyzi: “Nyereg csapkodás, hogy a lovacska értsen belőle.” Mármint én abból, hogy íme hízelgéssel keresi a kenyerét.

Most talpalok az érdekében.

Különbö a barátságunk érdekesen alakult. Nemrégén még az anyósánál laktam albérlésben. ott ismertem meg – de főleg ő ismert meg engem. Hiszen én úgy kívülről elég riasztóan nézhettem ki egy pap számára. Nemcsak újságíró voltam, de mint ilyen – ugye – pártember is. Tehát én olyan voltam kívülről, mint azok, akik neki a kellemetlenségeket okozzák. Nos hát én nem is tudom meg-

mondani mivel nyertem el a bizalmát. Hiszen nekem nem voltak efféle céljaim!

1960. május 11. szerda

Vaida Vaszi bácsi, a megyei elsőtítkár valahogy kispukulálta, hogy a Magyar Színház – a hajdani Nyári Színkör – előcsarnoka nagyon szűkös lévén változtatni kell a helyzetet. Sejtelmem szerint ebben Elza, a felesége is közreműködött, aki – iskolázott asszony, és akinek magyar műveltsége is van. Kovács György népművésszel például rendkívül bensőséges a viszonya. Nos elég annyi, hogy a megyei költségvetésből kaptunk egy nagyobb összeget a színház modernizálására. Ma tíz órákor már gyűlések az építőkkel. Persze van itt azért probléma is. A hivatalos személyek azt szeretnék, ha a színház frontja, látható része újulna meg. Én lemondanék az előcsarnokról, a modern külsínnyről, csak tennék rendbe a nézőtér akusztikáját. Az ugyanis nagyon rossz.

A First Ladyt különben csak nemrégén ismertem meg személyesen. Az egyik előadás után férjestől feljött a színpadra gratulálni a színészeknek. Akkor hallottam magyarul beszélni. Meg is lepődtem. És azonnal szaladtam a *Földes Laci*hoz, aki nemcsak egyetemi tanár és kiváló kritikus, de származásához ragaszkodó, amellet dacosan kitarító zsidó ember is. Olyan, mint *Ilja Ehrenburg*, akiről olvastam, hogy egy párizsi látogatása alkalmával a száloldai nyilvántartó könyvben a “nemzetisége” címszónál nem szovjet állampolgárnak írta be magát, mint minden más társa, hanem zsidónak. Újságíróknak is feltűnt ez és meg is kérdezték, hogy miért tette. A felelete ennyi volt: hogy szovjet állampolgár vagyok, az természetes, de amíg antiszemitizmus van, addig zsidónak vallom magam.

Nos ez a fajta önértzet feszül Földesben is. És ezt én nagyon szeretem benne. Ezért is szaladtam az Elza rejtéllyel azonnal hozzá, akihez mindig őszinte tudok lenni, s aki – úgy

érzem – szintén őszinte hozzám.

– Laci! – kiáltottam fel ősnaihoz illő lelkesedéssel – Vaidané, Elza asszony magyar?

– Miből gondolod hogy az? – kérdezte.

– Gyönyörűen beszél magyarul!

– Te marha – válaszolta akkor legjobb barátom a rá jellemző közvetlenséggel – annyira magyar, hogy egyenesen zsidó!

1960. július 17. vasárnap

Hát lassan vége ennek az évadnak. Az én első évadomnak. Érdekes zárójelentést készítettem a társulati ülésre. Nem tettem be a naplóba, mert túlságosan belterjesnek érzem. Elvégre nekem befele – a színészek, a műszakiak felé – kellett itt beszélnem, nem kifele. A nagyközönségnek szóló elemzés más, azt elvégzi a kritika. A kritikus általánosít, tömegek számára von le a művészi eredményből emberi tanulságokat. Én a művészi eredményt elemzem a praktikum oldaláról. A hatásmechanizmus szempontjából.

Annyit azonban el kell mondanom, hogy alapvetően sikeres évadnak érzem.

Persze probléma sok van. Olyan is, amit magamnak megoldandó jövőre hagyok.

1960. augusztus 14. szombat

Ma felhívtam újra Harag Gyurit. Készül átszerződni – Kolozsvár helyett – Vásárhelyre. Azt mondta – és belátom igaza van – ha ujjat húz Tompa Miklóssal, elintézi, hogy Szatmárról se engedjék el. Márpedig ő ott nem akar maradni.

Sokat gondolkoztam ezen az ő menekülésszerű távozásán. Hiszen a nagybányai és később Szatmárra költözött színház – azt mondhatni az ő műve. 1953-ban Kolozsváron rendező, főiskolai tanársegéd, amikor évfolyamával a romantikus kommunizmus szökőárjának hátán új színházat alapít(!) Nagybányán, egy olyan helyen, ahol addig sosem volt

állandó színház. Mindenki csodálta őket! Némi bemutatójukon megjelent az ország – nem is csak magyar – értelmiségének a java. Magunkat ünnepeltük bennük. Új lehetőségeinket. Álmainkat. Ilyen hamar felébred az emberiség évszázados álmaiból? Ilyen hirtelen? Bizony nem egy ember akadt, aki – míg Harag ide készült – szememre vetette, hogy le akarom rombolni a szatmári mítoszt.

Egyszer megkérdeztem Haragtól, akinek szintén sokan tesznek szemrehányásokat: Gyuri, hogy tudod otthagyni életed főművét...?

A válasza megrendítő volt. És meggyőző is ugyanakkor. Azt mondotta: Ennyi tellett tőlem, érzem, hogy többet nem tudok adni. Nem tudok tovább mindenben a legokosabb, legbölcsebb, a minden ember sorsáért egyedül felelős vezető lenni. Vegyék a fiúk kezükbe sorsuk irányítását. Ha valóban olyan tehetségesek, mint ezt valamennyien hisszük, szép sikerek állanak előttük. Kicsit többet kell dolgozniuk. Én már hiába erőlködnék. Ott tovább fejlődni nem tudok. Új helyzet kell, új környezet, új arcok, új küzdelmes próbák. Ha igazolni akarom én is azokat a jelzőket, amiket ti rám aggattatok az évek folyamán, akkor nekem is meg kell újulnom. Ott már képtelen vagyok.

Gyuri tehát megy Vásárhelyre. Lássuk mi lesz *Taub Jánossal*.

1960. augusztus 15. vasárnap

Alig aludtam valamit az éjszaka. Maholnap kezdődik az évad és még mindig nem végleges a jövő évad repertoárja. Már egy egész dosszié levelem gyűlt össze a kérdésről.

Annak illusztrálására, hogy milyen ostobaságokkal kell megküzdeni csak egyet említetek, egy darabot: a *Piscator* által színpadra alkalmazott Háború és békét.

Rendesen felterjesztettem a többi darabbal együtt, még tavasszal. Legnagyobb döbben-

temre a minisztérium repertoár osztálya nem engedélyezte a műsorra tűzését.

Íme egy levél, amelyet *Emil Rimannak*, a minisztérium repertoár-osztálya egyik beosztott munkatársának írtam.

“Tisztelt Riman elvtárs!

Nagyon megdöbbenett a Tolsztoj-Piscator Háború és béke című darab visszautasítása. Több értelmiségi barátommal beszéltem az ügyről, akik valamennyien osztoztak megdöbbenésemben. Kérem tehát elemezzék mélyebben a darabot és annak műsorra tűzésének kérését. Megítélésem szerint egyetlen – magyar – külső referens véleménye nem dönthet ebben a kérdésben. Annál inkább kérem ezt, hiszen köztudott, hogy a regény amerikai filmváltozatát széltében-hosszában játsszák az országban, és sehol sem láttam, hogy a művel szemben olyan politikai követelményeket támasztott volna bárki is, mint a Piscator-félével szemben Önök.

Visszaküldöm tehát a darab egy példányát és ígérem, hogy ha esetleg részeket, mondatokat kell kihagyni a szövegből, akkor nem fogok ellenkezni.

Közlöm ugyanakkor, hogy az ügy fejleményeiről *Constanta Craciun* miniszter elvtársnőt is tájékoztattam.”

És ez nem üres fenyegetőzés. Íme az említett, a miniszter asszonyhoz küldött levél.

“Tisztelt Miniszter Elvtársnő!

Kénytelen vagyok Önhöz fordulni egy olyan ügyben, a minisztérium egy olyan döntése tárgyában, amivel semmiképpen nem tudok megbékülni. Nemrégén Emil Riman elvtárs aláírásával levél érkezett nevemre, melyben a minisztériumi repertoár-osztály értesít, hogy nem engedélyezi Tolsztoj Háború és béke című hallhatatlan művének Ervin Piscator által színpadra vitt szövegét.

Miképpen megtudtam, a darabot egyetlen véleményezés alapján utasították el, ugyanis a műnek nincs román verziója és így nem tudom román szakemberrel ellenőriztetni. A da-

rab ellen olyan politikai kifogásokat emelnek, amelyeket én képtelen vagyok komolyan venni. Azt írják például, hogy sem Piscator sem Tolsztoj nem mutat rá arra, hogy a háborút az imperialista politika okozza. Én úgy érzem, hogy efféle elvárásokat Tolsztojjal szemben mégsem támaszthatunk. Annál inkább meglep az ügy, hiszen mint Ön is tudja a regény amerikai filmváltozatát az egész országban játsszák.

Tisztelt Miniszter Elvtársnő! Nyomatékosan kérem hasson oda, hogy a repertoár-osztály alapos elemzésnek vesse alá a művet. Ha a minisztérium nem tudja lefordíttatni, kíséreljék meg a színmű német változatát megszerezni.

Kérem tehát teljesítse kérésemet és engedélyezze a művet, amely szerintem a következő évad egyik legnagyobb művészi sikere lehet. Beleegyezek feltételes engedélyezésbe is, abba tehát, hogy a játszhatóságot miniszteriális bizottság döntse el az utolsó főpróbán.

Végezetül kérem Önt, ne haragudjon, hogy ilyen aprónak tűnő, gyakorlati ügyekkel zavarom, de mint látja mást nem tehettem.

Mély tisztelettel

Huszár Sándor
igazgató”

Mellesleg a Tolsztoj-ügyről a dossziémban van még néhány levél, gondolom azonban, ez a kettő is elég. Hiszen a Tartományi Néptanácsához és a Tartományi Pártbizottsághoz küldöttek ugyanezt ismétlik.

1960. augusztus 16. hétfő

Azt kérdi ma Földes Laci, akinek a repertoár gondjaimat elmeséltem:

– Te valóban nem tudod, hogy miért nem engedélyezik a Háború és békét? Hiszen nyilvánvaló az ügy: azért, mert Pesten játsszák és mert Tompa Miklós bemagyarázta nekik, hogy te Budapesthez igazodsz.

Mondtam, hogy ezt nem tudom elhinni.

– Azt gondolod – kérdezte –, hogy azok a minisztériumi dörzsölt gyerekek különben vissza mernek volna utasítani egy Tolsztoj felolgozást?

Ezen én is elgondolkoztam.

– Tudod mit mondom?– folytatta Földes – ezt nem Rimant döntötte el, hanem nála sokkal nagyobb hatalom. Itt még az is benne van: jó ha két magyar verekszik.

– Jó – békétlenkedtem – és te mit tettél volna a helyemben? Hagyod mentére a dolgot?

– Nézd: a kérdés nem egyszerű – mondotta nagyon tisztességesen Földes.– Mert lehet, hogy én is ugyanúgy járok el, mint te, hiszen az egész úgy felháborító, ahogy van. Mint gicbicnek persze nekem is van véleményem: talán nem kellett volna Constantával megfenyegetni azt a kis vagányt, Rimant.

– Hanem?

– Lehet, hogy le kellett volna menned Bukarestbe, elvinni Rimant egy kocsmába, fizetni neki egy jó ételt, italt, és így szólni hozzá: testvér tegyük ki a pisztolyt az asztalra. Mi a helyzet?

Hát ezt a “Mitika-tempót” sehogy sem veszi be a természetem.

Bár tudom, hogy ez a mai garnitúra a korrupcióban becsületes.

1960. augusztus 17. szerda

A naplónak máris sok hibáját látom. Nem csak az a baj vele, hogy vannak időszakok, amikor az egyéb gondok miatt egy szót sem jegyzek fel, az is torzít, hogy amikor írni kezdtem – mint most is, hogy a színházban nyári szünet van – főleg olyasmiket jegyzek fel, amik épp pillanatnyilag izgatnak. A napló sohasem hű kép. Még az egyén tevékenységének sem hű tükre, pedig az ember azt szeretné, ha az élet teljességét érzékeltetné.

Nagy események suhantak el melletttem, anélkül, hogy egy szóval is megemlékeztem

volna róluk. Június közepén-végén megvolt a Párt III. Kongresszusa, amelyen én is részt vettem. Cikket is írtam az Utunkban, amelyben erősen fogadkozom, hogy méltók leszünk a párt hírnevéhez.

Sablon persze a cikk, nem nagy öröm említést tenni róla, de – magamban röhögök s azt mondom – én még elég olcsón utaztam. *Sütő Andris* látom *Hajdú Győzővel* összefogózva veri a nagydobot – és a fiatalokat. Azt mondja, hogy: *Ars poetikák* nyomában. Félretettem azt az *Utunk* számot, amelyben az írás megjelent, csak nem régen olvastam el. Hát nem mondom, nagyon jól mulattam. Azt mondja a szerzőpár, hogy *Szilágyi Domokos* lírája elvont polgári humanizmus, intimista és egocentrikus. *Lászlóffy Aladár* minden áron eredeti akar lenni, ami aztán képtelenségekbe torkollik, mellesleg kiforrotlan és zavaros. *Hervay Gizi* egyszerűen szürrealista. És így tovább. Ezt követően kitűzik a célt: olyan *ars poetikára* van szükség, amit a forradalmi gyakorlat kovácsolt ki.

Persze minden értelmes ember tudja, hogy legalábbis Sütő kényszerből ment bele a dologba, legfennebb a nevét adta az ügyhöz. De éppen mert akármelyikünket elkaphatja a gépszíj, örvendek, hogy ebben nem vagyok benne. Akkor is ha – meg kell vallanom legalább itt a naplómban, ha az utcán el is hallgatom –, hogy az általuk bíráltak társadalmi kérdésekben való mellébeszélése számomra sem túl szimpatikus.

Na aztán megjelent egy novellám is, *Felmondás* a címe. *Sóni Pali*, meg is ünnepli az Utunkban: Amit rögtön “fel” kell mondani. “Nagyon jó írás Huszárnak ez a *Felmondás-a*” - így kezdődik. Én egy másik mondatát húztam alá: “Cseke János, az indulatos, de kollektívájával összeforrott igazgató...” a főhős. Ez lenne a figurában kifejezett véleményem, magamról?

1960. november 16. kedd

De, hogy ezzel az évaddal mi lesz, azt csak a jó Isten tudja. Megkezdődött a színház átépítése. Mi a Béke téri (volt Szentgyörgy tér) Diákművelődési Házban játszunk. A terem a színházihoz képest kicsi. A színpadra nem férnek fel az eredeti díszletek. A bevétel tehát megcsappant, ezért állandó tájolással, sőt turnézással keressük meg a kenyereinket. Itt már rég nem a művészi színvonalon van a hangszűly, hanem a terv teljesítésén.

Szinte naponta gyűlésezek az építőkkal, akikkel rengeteg a bajom. Itt van például a munkálat tervezője egy Paiu nevezetű, olyan korombéli, harminc egynéhány éves mérnök, aki a minap azzal a bejelentéssel lepett meg, hogy az új előcsarnok műkö padlózata csodálatos lesz. – Mitől lesz csodálatos? – kérdeztem mit sem sejtve. Mert velencei színeket alkalmazok – válaszolta büszkén. – Az meg milyen? – Majd meglátod: piros, meg zöld, köztük fehér csíkozással. – Meg vagy örülve? – kiáltok fel. – Hisz az tisztára magyar nemzetiszín. – Mit érdekel engem? – vonja fel a vállát a vagány mérmök. – Hát – mondom – csak érdekeljen, mert te fizeted meg, ha fel kell törni. – Én aztán nem – mondotta. – Az én családomban nincs egy szál magyar se.

Nahát ezen elvitatkoztunk egy jó órát, de én nem tudtam őt meggyőzni. Neki ugyanis művészi elvei voltak. Nekem viszont tapasztalataim.

Rágódtam a dolgon egy darabig s végül felhívtam a megyei pártbizottságot. Cucu elvtársat kértem, az első titkár kabinetfőnökét. Ismert. Már régi motorosnak számítok. Mondtam neki: kérje meg Vaszile Vaida elsőtitkár elvtársat, ahogy öt perc ideje van fogadjon. Nagyon fontos a mondanivalóm. Megígérte.

Alig telt el tíz perc, szól a telefon: az elsőtitkár vár.

A drága öreg! Nem is tudom mi lenne velem, ha ő nincs. Azt hiszem feljegyeztem, hogy a felszabadulás után elkapott, amint osz-

tályharcos szenvedélyből kilincseket törtem a belvárosban azon a címen, hogy minden reggel megvertek a Nagyszebenből épp visszajött román egyetemi hallgatók. Mikor aztán – 15 évvel később – bemutattak neki, mint igazgatót – megismert és elsírta magát. Merthogy ő ezzel mérte a keze munkájának eredményét, az én tudatosodásommal. Azóta úgy bánik velem, mintha a fia volnék. Mint most is mindig azonnal fogad. Volt már úgy, hogy az egyetem rektora várt kint, amíg velem beszélgetett.

Éppen, mert tőle egyáltalán nem félttem, ezúttal is azonnal a tárgyra tértem.

Jó ideig gondolkozott. És nézett rám – mintha azt mérlegelné, mit s mennyit mondjon – végül aztán megszólalt.

– Jól tetted, hogy feljöttél. Nem tudom mi történik a világban, de manapság már azt is megnézik, hogy a gyűlésre kitett virágnak milyen a színösszetétele.

Valóban nem tudta? Pro és kontra érvelem ugyanaz: szamosháti, kackói paraszt volt. Szülei suszterinasnak adták – így került munkások közé s így lett illegalista. De nem is ez a lényeg, hanem az, amit a továbbiakban mondott.

– Láttam meglepődéstől azon, hogy bevalom: számomra még ismeretlen eredetű folyamatokkal találkozom. Naívan hangzik, jöltudom. Ezért mondom el neked egy történetet. Jön haza a minap a kisebbik lányom az iskolából. Rettenetesen néz ki. A ruhája összetépvé, az arca összekarmolva. Kérem: mi történt veled gyermekem? Azt mondja, de a lehető leglelkesebben: apa, ma szétéptük a zsidókat!... Hát megállt bennem az ütő. Mi történt? – kérdeztem ösztönösen, hogy időt nyerjek. És ő szépen elismételte amit mondott. Drága kislányom – fordultam hozzá szinte sírva – ez nem lehet igaz! – De biza így volt – fogadkoztott a gyerek. Nem tudom láttad-e, kicsike még. De úgy döntöttem: nincs más megoldás, fel kell nyitnom a szemét. Édes kislányom, hát hogy beszélhetsz ilyent – mondtam neki –,

hiszen édesanyád zsidó!... A gyerek kővé meredt, percekig egy szót nem szólt. És aztán, mintha sikoltana ezt mondta: Nem! Nem akarom, hogy zsidó legyen!

– Megrendítő – vallottam be.

– Na most már elhiszed, hogy nem értem az efféle eseteket? Persze ha azt mondod: nem akarom érteni, akkor is igazad van. Én nem ebben a szellemben neveltem őket. Hol tanulták?

1961. január 13. péntek

Talán el sem tudnék számolni az időmmel. Ma Désen vagyok, tegnap Bánfihunyadon voltam és holnap Aranyosgyéresen leszek. Megyek a kiszállásokra a színházi buszon. Ez számomra nem lenne kötelező, de – úgy érzem – a színhészek "morálját emelem", ha ezeken a fárasztó utakon minél gyakrabban velük vagyok.

Így aztán még újságot sem olvasok rendszeren. Íróasztalomon fekszik az Utunk egy egész vastag paksamétája olvasatlanul. Az eseményeket persze – innen-onnan – megtudom, a társadalmi-irodalmi visszhang nem jut el hozzám.

Ma az 1961-es 1-es számot néztem át, no és a 2-es egy részét. December 26. és 28. között volt Bukarestben a Fiatal Írók III. Országos Tanácskozása. Ha jól emlékszem 1952-ben tartották az első efféle tanácskozást, ahová én is hivatalos voltam. Most is kaptam meghívót, de már nem mint fiatal író. *Aurel Mihale* jelentésében szerepelek is, a derékhad egyik képviselőjeként. Azok közül való vagyok – így a jelentés –, akinek az utóbbi tanácskozás óta megnőtt a szakmai tudása. *Titus Popovici* és *Alecu I. Ghilia* után engem említ meg harmadiknak. Ezután jöttek a többiek: *Teodor Mazilu*, *Nicolae Tic*, *Ion Lancranjan*, *D.R. Ropescu*, *Fanus Neagu*, *Tompa István*, *Paul Schuster*, *Veres Zoltán*, *Hornyák József*. Azért írok ide ily sok nevet, hogy lássam a

kortársaimat. A költők közül, ahogy látom *Székely János* az egyedüli magyar.

Az igazi fiatalok a Szilágyi Domokos, *Lászlóffy Aladár*, *Kántor Lajos* korosztálya. Kántornak a tanácskozáson elmondott beszédét le is közli az Utunk. Legalábbis részleteket hoz, az ő meg a *Nagy István* felszólalásból. A fiatal kritikusoknak is állandó dokumentálódásra van szükségük – mondja Kántor –. Annak érdekében, hogy jól szolgálják ezt a célt, aktívan kell résztvenniük a közéletben, szoros kapcsolatot kell fenntartaniuk az olvasókkal. És ez mind rendben is volna, de ami ezután következik az kissé meglepő. Kántor is beismeri, hogy ez a követelménye esetleg meglep némelyeket, de azért bátran kimondja: a kritikusnak rendszeresen kell riportot írnia. "Az építés hőseivel való közvetlen találkozás nemcsak a kritikus életismeretét fejleszti; a más irodalmi műfajok területére tett »kirándulások« hozzájárulhatnak ahhoz, hogy érdekeesebbé, vonzóbbá váljanak a kritikáink."

Nem mondom, hogy az efféle árt a kritikusnak, csak azon jöprengek: vajon az ilyen kirándulások nem vezetnek dilettantizmus-hoz? Hiszen akkor én akár azt is mondhatom, hogy a riporterek tudatosodási szempontból írjanak minél gyakrabban irodalomkritikát... Tehát mindenki azt tegye, amihez nem ért?

Na, hát én nem akarok Kántorral vitatkozni, csak úgy elgondolkoztam javaslatain.

A színházról különben kevés szó esik a sajtóban. Mármost a mienkről. Egy hír van az Utunk januári kettes számában csupán. Arról tudósítja a Nagyérdeműt, hogy három kész darabbal várjuk az építés befejezését. *A. Stein Személyes* úgy c. műve, *Braniszlav Nusics*, Doktor Pepikéje és *Tolsztoj-Piscator* Háború és békéje áll bevetésre készen.

1961. február 18. szombat

Bodor Pali nagyon elismerően ír a Személyesügy bemutatójáról. Azt mondja, hogy A.

Stein színművének kolozsvári előadása kiemelkedő teljesítmény. Van benne egy nagy színészi kiugrás is. *Finna Márta* alakítása. Erről *Marton Lili* külön cikket ír.

Érdekes ez a Rappaport! Nagy színész egyéniségekkel nem tud együtt dolgozni. Az ilyen színész azt mondja, hogy Rapiszlávszki nem rendező, hanem idomár. Valósággal idomító munkát végez a színpadi próbákon. Előre játssza például a szerepet s aki ezt – hiúságból vagy egyéb megfontolásból – nem csinálja utána, azzal nem dolgozik. Rapi szerint ez nem igaz. Ő az olyan színésszel tud együttműködni, aki hagyja magát rendezni. Nos én nem akarom eldönteni ezt a vitát, először is, mert nem tudom, másfelől, mert az én érdekem a jó előadás, aztán hogy ezt miképpen állítják elő az engem nem érdekel. Egy bizonyos: *Finna Mártát* eddig mindenki közepesnél gyengébb színésznek tartotta és most valósággal csoda történt: a színház egy nagyon jó csapatában egész fejjelemelkedik.

1961. március 18. szombat

Megvolt a Doktor Pepike is. Azt írja *Marosi Péter* az Utunkban: "Végre megkaptuk az idei Pepike porciónkat." Tehát bocsánatos bűnnek számít. Igaz, hogy közben Marosvásárhelyen. Harag Gyuri rendezésében *F. Garcia Lorca* Bernarda Alba háza volt *Kőszegi Margittal* a főszerepben. És – ilyen az élet! – nem is kapott jó kritikát *Oláh Tibitől*.

Szöcs viszont megdicséri A hírhedt 702-esért, *Al. Mirodan* darabja előadásáért a nagyváradiakat. Azt mondja: lám nemcsak operettet tud játszani a társulat! Ez persze olyan Szöcs-dicséret: inkább bírálatnak tűnik.

Úgy néz ki, hogy rövidesen színházi delegáció tagjaként a Szovjetunióba utazom.

1961. április 30. vasárnap

Közben bejártam a fél világot. Nem is tu-

dom van-e így értelme a naplóírásnak, hiszen azt sem tudom pontosan, mikor indultunk. Bár ez lehet épp előnyére válik a naplónak, mert a felesleges dolgok kihullnak az emlékezet rostáján. Az bizonyos, hogy Moszkvából az első képeslapot április 7-én írtam Irmának. Gondolom előtte való nap érkeztünk, repülön. Az Ukrajna szálló 20. emeletén kaptam szobát. Jellemző falusi voltomra, hogy ilyen magas szinten még nem laktam. Azért ültem le mégis s azért írok, mert én magamban élő ember vagyok, engem a külső környezet csak rövid ideig frappíroz. Az is csak a hangulatomra hat. Magamról lelki problémáimról viszont így is van mit írnom. Ugyanis az út során egy "akármilyen vidéki színiigazgatóból" – a fővárosiak azt hiszem mindenhol készek az efféle véleményezésre – no, én valaki lettem.

Az egész művészküldöttségből – személyesen – csak *Tudor Steriadet*, minisztérium munkatársát ismertem. Persze a többiek sem voltak számomra idegenek, valamennyit láttam színpadon, filmen, csak én voltam nekik idegen. Vidéki. Még hozzá magyar! Nincsen semmiféle címem, ami védene, hogy nem vagyok akárki – mint *Tompának*, aki a Művészetek Érdemes Mestere. Rendező sem vagyok, mint másik két igazgató társam *Harag Gyuri*, meg *Taub Jancsi*. Szóval nagyon magasan elnéztek a fejem felett. Nos az történt a repülön, hogy meghallottam, hogy mit mond *Viktor Rebengiu*c a fővárosi Municipal Színház fiatal, nagyon tehetséges színésze *Tudor Steriadenak*:

– Csak azt nem tudom ki bírta rá az én drága igazgatónőmet, hogy erre az útra elengedjen. Emlékszel, hogy fogadkozott: a miniszter parancsára sem hajlandó elengedni!

Ekkor én könnyedén hátrafordultam és közbeszóltam:

– Én bírtam rá, uram.

– Bocsásson meg – mondotta akkor *Rebengiu*c – tudom, hogy Ön a küldöttség tagja, de én magát nem is ismerem.

– És mit gondol – válaszoltam –, ha Madam *Bulandra* ismert volna, akkor maga itt van?

Nahát most már végképp nem értette szegény a dolgot. Elmagyaráztam neki. Pár nappal, talán tízzel elindulásunk előtt igazgatói értekezlet volt a minisztériumban.

Szünetben kint ácsorogtam az előcsarnokban, amikor arra lettem figyelmes, hogy a Madam megáll mellettem és mondja és mondja, hogy ő Rebengiuocot nem engedni sehova. Végre van egy sikerdarabja, s akkor vegye le műsorról, mert őrasága külföldre látogat. Azonnal rájöttem, hogy összetéveszt valakivel, mert - merő hiúságból - nem hord szemüveget, s miután sérteni sem akartam, hallgattam. És ezt értette félre a Madam. Mondta is rögtön: tudja, hogy nem értek veled egyet és azt is, hogy sajnós megint neki kell majd engednie.

Ez aztán napokig sikerszám volt a küldöttség partijain. Sokan kaptak el, hogy első kézből hallják újra a történetet. Így hát már az utazás első órájában eldőlt, hogy ez az erdélyi magyar, aki mellesleg nem is színházi ember, hanem író, nos hogy az egy belevaló gyerek.

Ezt követte pár nap múlva a második dobásom. Mellesleg azt sem én ötlöttem ki, mint ahogy az előbbi sem. Az említett Steriade azért is fontos embere volt a delegációnak, mert tudott oroszul. A Szovjetunióban végezte az egyetemet. Különbösen mi már régebben is szimpatizáltunk egymással. Ennek is volt magyarázata. Ő ugyanis – szintén nemzetiségi volt. Pontosabban: zsidó. És ezt vele időnként éreztették a fontosságukban bízó és az erőszaktól sem tartózkodó román színházi emberek. Pártfogását azzal nyertem el – de nem csak én, hanem szinte minden kisebbségi –, hogy tudta: tőlünk nem kell tartania, mi emberiségéből, hozzáértéséből nem vonjuk le zsidóságának hátrányait.

Nos ezt azért kellett leírom, mert szintén kiinduló pontja valaminek. Mindenekelőtt az én iránta való bizalmamnak. Elmondtam neki

ugyanis, hogy pár évnek előtte *Borisz Polevojt* – aki Kolozsváron járt – én kísértem végig a cipőgyáron, első munkahelyemen. Azt is, hogy Polevoj cikket közölt rólam a *Pravdá*-ban. Mikor elváltunk megígértette velem, hogy ha elvetődöm Moszkvába feltétlenül felkeresem. És megkérdeztem: Most nem kellene felhívniuk telefonon?

Dehogynem! – lelkesedett Steriade. – Tán csak nem hagyunk ki egy ilyen alkalmat! Mikor lesz lehetőségünk egy világhírű íróval társalogni. Merthogy az természetes volt, hogy ő elkísér.

Moszkvába érve meg is tette. Vagyis felhívta Polevojt. És ezzel megszületett a nevéhez kötődő újabb szenzáció. Az nevezetesen, hogy Polevoj meghívta ebédre az egész küldöttséget az Írók Házába.

Az első visszhang a román többségből ez volt: látjátok? Ezért esznek meg bennünket a zsidók meg a magyarok. Mert ügyesebbek. Mert mindent el tudnak intézni. Itt vagyunk lám mi, a román színjátszás krémje, és le se köpnek. Még egy újságíró sem akar meginterjúvolni. Ezt a vidéki zsenit, pedig a legnagyobb író keresi!

Olyan nagy volt a siker vagy a felháborodás – már nem is tudom minek nevezem –, hogy amikor kiderült, hogy az ebéd elmarad, senki sem gúnyolódott velem. Először is sajnálták. Másodszor: megértették. Ugyanis azért halasztották el, mert közben fellőtték az első embert az ürbe és Polevojt kirendelték melléje. *Jurij Gagarin* ugyanis a Földre visszatérvén elmondta, hogy az ő eszményképe Polevoj hőse az Egy igaz ember története című háborús regény főszereplője Mereszjev – ha jól emlékszem – kapitány. De nem csak ezért, hanem mert mint aztán kiderült összezárták Polevojt Gagarinnal, hogy az asztronauta elbeszélése nyomán Polevoj megírja annak életregényét.

Hát – mondom – az ebéd elmaradt, az irántam való figyelem pedig maradt. Sőt – úgy

túnt ördögöm van – mert Leningrádban még fokozódott.

A nyíltszíni tapsra ihlető poént – meg kell mondjam – szintén nem láttam előre. Mikor vonatunk megérkezett a leningrádi pályaudvarra, én – mint mindig – a célja felé menetelő küldöttség utolsó embere voltam. Talán ezért is szerettek meg – egyesek őszintén –, mert látták hogy én nem akarom mások elől elhalászni a sikert. Mindig – mondom – előre engedtem őket, hiszen ők voltak a román kultúra képviselői. Én csak amolyan kiegészítő részadat. Tehát – mondom – leszálltunk s elindultunk a kijárat felé. Ez itt viszont úgy esett, hogy a kijárat az érkezési oldal jobboldalán volt. Mikor aztán sorba verődtünk, s elindultunk hogy mintegy 50-60 méter után a peronra kanyarodjunk, én láttam egy nagyon ünnepélyes, nagyon feketeruhás, nagyon áhítatos csoportot, de egyfelől fogalmam sem volt, hogy az miféle gyülekezet, másfelől legalább négy pár vágány választott el tőlük. Persze ők is figyeltek és mikor egyesek – épp mert hátul battyogtam – felismertek, harsány “Szása, Szása” kiáltással a síneken keresztül elénk ira-

modtak, mégpedig nem a küldöttség elejére, hanem – mondom a végére. És amíg magamhoz tértem felkaptak, a levegőbe dobigáltak, csókoltak, sőt *Igor Gorbacsov* filmszínész díszkréten egy üveg vodkát is kihúzott valamelyik zsebéből, amit – mint jó dada a gondjára bízott gyerekeknek – azonnal a szájamba nyomott.

Szóval megint a Leonardo da Provincinek volt a legnagyobb sikere – hogy *Gy. Szabó Bélának*, a kiváló erdélyi grafikusnak a szavajárását elorozzam. Persze azonnal leintettem a lelkesedőket, akik azonnal trónra akartak ültetni és Steriade segítségével és némi ékesszólás birtokában azonnal rámutattam arra, hogy merő igaz, én viseltem gondjukat Kolozsvárott, de ezek itt elől a román művészet legjobbjai.

Ez aztán rendbe hozta a szénámat és kaptam is néhány csókot nemcsak férfiaktól, nőktől is. Mert azt mondták egész életművüket kellett volna ott a peronon bemutatniuk, hogy ezt a tiszteletet – amiben végülis részük volt - megszerezzék...

Dehát így volt ez jó. A kisebbség tegye magát hasznossá!

Cseke Péter

Korfordulós Új esztendő

Birtokunkba venni a jövőndőt

Hosszú idő óta először tapasztalhattuk (1990. január 7-én, a Kolozsvári Magyar Színház próbatermében), hogy mindenki elmondhatja őszintén a véleményét – és nem fojtják belé a szót, legfennebb arra ösztönzik, hogy minél tömörebben és lényegretörőbben szóljon, fogalmazzon. Évtizedek óta először győződhattunk meg arról, hogy nem kell mindenkinek feltétlenül, “egyemberként” egyet értenie a központi elképzelésekkel; még akkor sem, ha azok – minden jel szerint – a mi érdekképviselőtünkben születtek. Mert hátha akad olyan alulról jövő kezdeményezés, amelyik meggondolásra, nézeteik árnyalására készítheti az országos rálátással rendelkezőket.

Ezért üdvözlöttük hát tiszta szívvel azt a kezdeményezést, hogy a Romániai Magyar Demokrata Szövetség Ideiglenes Intéző Bizottságának tagjai időről időre egyeztessék elképzeléseiket a megyei küldöttekével; azokéval, akik a sorsdöntő napokban nem vártak “felsőbb utasításra”, hanem a romániai magyarság helyi köz- és érdekképviselői szervezetének a kezdeményezőiként léptek fel. Két hét után ugyanis égetően szükségessé vált a felgyült társadalomszervezési tapasztalatok elemző értékelése. Szükségessé, mivel közben a helyzet sokkal bonyolultabbá vált; nem olyan egyértelmű, mint amikor a diktatúra megdöntése volt a közvetlen cél. Megkezdődött a romániai magyarság belső érdektagolódásának a kinyilvánítása a területi, a szakmai stb. önszerveződés jegyében, ami tövényszerű folyamat, amiként az ezzel egyidőben érvényesülő létparancs: érdekvédelmi küzdelminkben csak az egységes fellépésnek lehet valószínű esélye.

Éppen ezért az RMDSZ első országos ta-

nácskozásának nem a döntéshozatal volt a célja, hanem a létfontosságú döntésekhez vezető utak kiépítése. E bonyolult helyzetben ugyanis nagy és sürgős feladatok állnak a romániai magyarság előtt.

Tisztázandó, hogy eddigi demokratikus hagyományainkból mi bizonyul jövőképesnek; meg kell ismernünk az európai demokráciák működésének az alapelveit és mindennapi gyakorlatát; hogy kellő rálátással, európai szintű munkával tegyünk eleget az idő által felvetett követelményeknek.

Egyszerre kell(ene) megoldani mindent – miközben csak lépésről-lépésre lehet haladni. Nem csoda hát, hogy számtalan feszültség terheli társadalmunk demokratikus átalakítását, önszervező autonómiánk megteremtését. A gondok egy része a politikai kultúra hiányából fakad. Másrészt pedig a különféle előítéletekből.

“Keressétek azt, ami összeköt!” – idézte a tanácskozás végén *Tamási Áron* 1939-es szavait *Kántor Lajos*, a Kolozs megyei Demokrata Tanács elnöke.

A küldöttek messzemenően egyetértettek ezzel, s *Domokos Gézá*nak, az RMDSZ Ideiglenes Intéző Bizottsága elnökének a javaslatára úgy döntöttek, hogy legközelebb Marosvásárhelyen folytatják a jövőtervező-jövőteremtő vitát. (1990. január 8.)

Maréknyi földet – nem csupán szemfödőnek

“Felbomlóban nálunk is, fiam, a közös gazdaság. Én egy hektárt vettem ki megművelésre, de olyan is akadt, aki ötöt igényelt. Mit szólsz hozzá? Megváltozott nálunk ismét a világ...” Hetvenhatodik évében járó édesapám hangja a telefonban. Csak rendkívüli esetekben hív fel – hiszen előbb át kell mennie a szomszéd faluba, a postára –, ha valami nagy dolog történt. Hát ez számára valóban rendkívüli. Nem bírhatta levélpapírra.

Hogy mennyire megváltozott az otthoni világ, arról egyébként nem az övé az első tudósítás. Székelyudvarhelyi barátaim, *Bartha Leventével* az élen – gyógyszer szállításhoz szükséges “nemzetőri szerelésben”: ha netán az úton megtámadnák őket – már karácsonykor felkerestek. És később arról is értesítettek, hogy a csaknem négyszázéves gimnázium (Tamási Áron nevét viseli 1990. október 27. óta) bentlakása előtti teret – a Patkót – *Márton Áronról* nevezték el. Édesapám hanghordozásából azonban nemcsak az örömet, hanem valaminő rejtett fájdalmat is kiéreztem. Amiért nem most indulhat neki az életnek. Sosem gondolta volna, fejezte be híradását, hogy életében még egyszer földet igényelhet – és nem csupán szemfödőnek. (1990. január 9.)

Egységben a jövőnk

Az RMDSZ második országos tanácskozásáról jövőnk, Marosvásárhelyről. Ahol 1990. január 13-án az történt, amit régóta vártunk: a romániai magyarság kezébe vette sorsának

irányítását. Higgadtan okosan, józan felelősségérzettel. Egyszermind tanulva a demokrácia gyakorlásának – sok türelmet igénylő – elvárásait.

A kettős elnyomatás alól felszabadulva önmagunktól várjuk a legtöbbet, azt, hogy vállaljuk végre bátran, félelem nélkül önmagunkat; a magunk érdekképviselőt helyi, megyei és országos szinten. Az országtól pedig, az ország döntő többségét alkotó román néptől azt várjuk, hogy legyen tekintettel nemzeti sajátosságainkra. Hiszen csak így válhatunk valóban hasznos polgárokká, ha az értékeremtésben a magunk belső törvényei és szabad emberi lehetőségei szerint vehetünk részt. Ami pedig az anyanemzetet, az anyaországot meg a mienkhez hasonló körülmények közé szakadt kisebbségeket és a valamennyiünk érdekében szót emel(het)ő nagyvilágot illeti: szükségét érezzük testvéri és emberi szolidaritásuknak. Ezentúl talán még inkább, mint eddig. (1990. január 15.)

Anyanyelvű oktatási hálózatunk visszaállítása

Az RMDSZ második országos tanácskozását követően *Mihai Sora* oktatásügyi miniszter magyar helyettese, *Pálfalvi Attila* professzor találkozott a megyei küldöttségekben résztvevő tanárokkal, tanítókkal, oktató-mérnökökkel. Megtárgyalták az előző évtizedekben módszeresen lezüllesztett és nagyrészt felszámolt általános és középfokú iskolahálózat, illetve az anyanyelvünkön folyó felsőfokú oktatás visszaállításának kérdését.

Garda Dezső: A gyergyószentmiklósi Salamaon Ernő Líceumban van hat román osztály és egy magyar. De a diákok mind magyar anyanyelvűek. A tanulók és a szülők egyaránt azt kérik, hogy magyarul taníthassunk. Elképzelésünk szerint az volna a méltányos, hogy létrehozzunk két magyar líceumot és egy románt. Megvannak az épületek hozzá...

Pálfalvi Attila: Meg lehet oldani a megyei tanfelügyelőség jóváhagyásával...

G.D.: Már a második évharmadtól? És a román líceumot is?

P.A.: Azt mondom, hogy igen. Mi a minisztérium részéről nem utasítunk vissza semmiféle jó irányú helyi kezdeményezést... Sőt, nekünk segítenek, ha megoldják a helyi problémákat. Csak ne kerüljön senki az utcára, és a gyerekek ne lássák kárát az átszervezésnek.

Nagy Benedek: Csíkszeredában még súlyosabb a helyzet, mint Gyergyószentmiklós. Az utóbbi évtizedben mi voltunk a kolonizálás egyik fő célpontja. Nem tudom, hogy intézményes segítség nélkül a kedves román kollégák helyzetét miként lehetne megoldani. Akkor volt a dömping a román anyanyelvű tanároknak, hogy nagyon sok tantárgyat a magyar osztályokban is románul tanítottak. Most pedig a helyzet 180 fokban megváltozott. Voltak, akik azt mondták, alig várják, hogy végre hazamehessenek Moldvába, de... Biztosítani kellene a pedagógusok szabad mozgását. 'Hogy aki haza akar telepedni olteni vagy moldvai szülőföldjére, az mehessen. És megyeközi cserékkel mi is tudjuk hazahozni azokat a magyar anyanyelvű tanárainkat, akiket erőszakkal Olteniába vagy Moldvába neveztek ki. Nem tudom, hogy egy hét alatt, mert annyi idő áll rendelkezésünkre a második évharmadig, miként lehetne ezt megoldani...?

P.A.: Hát egy hét alatt bizonyosan nem, de kettő alatt talán beindítható ez a folyamat...

Virágh Dénes: Nagybányán 11 líceum van, mind román. Pontosabban: kettőben működik összesen hat magyar osztály is. Összevonhatjuk ezt a hat osztályt? Hogy legalább ösztől beindulhasson a magyar líceum?

P.A.: Én azt mondom, hogy igen.

Weszely Tibor: A Front keretében Marosvásárhelyen én felelek a tanügyi kérdésekért. Állandó vitáink vannak, hogy melyik iskolában milyen igazgató legyen. Szerintem az

egyenjóság az oktatásban csak akkor valósul meg, hogyha külön magyar iskolák lesznek. Akkor nincs veszekedés.

P.A.: Ezt szeretnénk mi is megcsinálni. Részben most, részben ösztől.

W.T.: Kérhetem-e, hogy a közel négyszázötvenéves kollégiumok magyar iskolává alakuljanak át? Jobban mondvá a Papiu legyen a román, a Bolyai pedig színmagyar.

P.A.: Mielőtt erre az RMDSZ-tanácskozássra indultam volna, *Mariana Stoica*, a Kolozs megyei tanfelügyelőség főtanfelügyelője arról tájékoztatót, hogy Kolozsváron már megoldották, hogy ott a Báthory meg a Brassai Líceum kimondottan magyar osztályokkal működjenek. Azok a román osztályok pedig, amelyeket az utóbbi években telepítettek be ezekbe a magyar líceumokba, megkapták a megyeközi pártiskola épületét. Ha Kolozsváron ez sikerült, gondolom, Marosvásárhelyen sem lesz fennakadás...

W.T.: Vannak kétnyelvű szakiskoláink. Az igazgatóválasztással kapcsolatosan mi azt javasoltuk, hogy ezekben a tanintézetekben legyen két társigazgató: az egyik feleljen a román, a másik pedig a magyar osztályokért...

P.A.: Nekem logikusnak tűnik. Remélem, hogy a minisztériumi kollégáim is egyetértenek ezzel.

– Piarista növendék vagyok. Arra lennék kíváncsi: felvetődött-e már a felekezeti iskolák visszaállításának kérdése?

P.A.: Eddig egyedül az unitárius egyház jelentette be (1990. január 7-én) ez irányú igényét, jelezve, hogy szeretné visszakapni az egykori kolozsvári, illetve székelykeresztúri unitárius gimnáziumot. Remélem, hogy mások is idejében eljuttatják a minisztériumba kérésüket.

László László. A Szilágy megyei magyar oktatás helyzete katasztrofális. Negyedik osztályból 54 működik, nyolcadikból már csak 32, tizedikből van hét, tizenkettedikből pedig mindössze kettő...

Sipos Dezső: Mi Déván még rosszabb helyzetben vagyunk...

P.A.: Tudunk róla. Próbálják meg már februártól beindítani a magyar osztályokat. Csak botrány ne legyen belőle...

A miniszterhelyettes a továbbiakban arra hívta fel a figyelmet, hogy a minisztériumban megfogalmazott alapelvek szerint a vegyes lakosságú megyékben a főtanfelügyelő a többséget kell hogy képviselje (de nem feltétlenül a többségieket!), míg a helyettese a kisebbséget (nem feltétlenül a kisebbségieket!). Ugyanakkor rendkívül lényeges az is, hogy a tanfelügyelőség összetétele tükrözze az illető megye nemzetiségi viszonyait. A különböző határozatok meghozatalánál – hangsúlyozta Pálfalvi Attila professzor – a kisebbségnek vétőjoga van. Vagyis: ez a rendelkezés elejét veszi annak, hogy a többségi akarat olyan határozatokat hozhasson, amelyek megsértenék a kisebbség érdekeit, csorbítanak annak esélyegyenlőségét.

Ami a líceumok jövőbeli szerepét illeti: az ipari líceumok szerepét a szakiskolák és a technikumok veszik át, helyükbe pedig elméleti líceumok lépnek. Ezzel kapcsolatosan *Csávossy György* felvetette: úgy kell hozzálatni az anyanyelvünkön folyó mezőgazdasági (és nemcsak mezőgazdasági) szakoktatás visszaállításához, hogy a Bolyai Egyetem keretében újrászerveződő magyar nyelvű gazdamezőképzés számára már mostantól kezdve elő lehessen készíteni a további tanulni vágyó diákokat. (1990. január 15.)

Munkában az egyházmegújító bizottságok

Attól kezdve, hogy temesvári elrabló Szilágymenyőbe szállították *Tőkés Lászlót*, ez a Szilágycseh közelében fekvő település a világ érdeklődésének középpontjában áll. Bizonyára az is a meglepetések erejével hat, hogy az öntudatra ébredő Szilágyság hiteles képviselőinek egyre több és meg szívlelendőbb mon-

danivalója akad mind a szűkebb, mind pedig a tágabb világ számára.

Amint lehetősége nyílt rá, *Tőkés László*-nak az volt az első dolga, hogy összehívja a szilágysági református egyházmegye lelkészeit. Azok pedig maguk közül megválasztották az egyházmegújító bizottságot. Felhívást fogalmaztak, amit elküldtek a testvér egyházmegyéknek. A visszhang sehonnán sem maradt el, ami arra vall, alulról felfelé újul meg a református egyház is (és ami ugyancsak kívánatos lenne egész társadalmunkban, beleértve a romániai magyarság minden rétegét).

Tóth József kispetri lelkész (az 1990. május 20-i választások óta Szilágy megyét képviseli a szenátusban) meghívására a január 16-i ülésen magam is részt vettem. A bizottság tagjai javasolták az egyházi zsinat sürgős összehívását. Addig is, amíg az új egyházi törvénykönyv elkészül, a tisztségviselők megválasztása négyéves ciklusra történjék minden szinten, beleértve a püspöki tisztséget is. Javasolták a rehabilitálással foglalkozó bizottság felállítását minden egyházmegyében és kerületi szinten is. Amennyiben *Tőkés László* a püspöki méltóság mellett vállalná – hangoztatták –, az ő személye lenne a legalkalmasabb a beígért Nemzetiségi Minisztérium vezetésére. (1990. január 22.)

(...)

Gondolkodunk, tehát vagyunk

Az RMDSZ Kolozs megyei tanácsának tagjaként február 4-én Györgyfalván vettem részt a helyi szervezet alakuló összejövetelén. Örömmel mentem, mert kíváncsi voltam, miként alakulnak önszervező társadalmunk létfontosságú dolgai egy olyan településen, ahol eddig még nem nyilvánítottak véleményt, és nem szereztek érvényt saját építő szándékú elgondolásaiknak az emberek.

Még ha egymás szavába is vágtak nagyon sokszor a felszólalók, jó érzés volt tapasztalni a régi beidegzettségek, görcsök oldódását...

amikor anyanyelvén mondhatta el mindenki, hogy közösségi ügyekben mi a véleménye. "Nyelvében él a nép, a nemzet – jegyeztem a jól ismert igazságot, amit, lám, újra meg újra fel kell idéznünk –, ha ezt elveszik, akkor többé nem létezik. Utódaink is büszkén gondolhatnak ránk: megőriztük legféltebb kincsünket..." Nem véletlen, hogy lelkész, tanító vagy tanár a györgyfalviak szemében nagy becsben áll. Aminthogy tőlük várja az elkövetkezőekben is a legtöbbet. Sokatmondó tény, hogy a vezetőség megválasztásakor a református lelkész és a katolikus plébános neve került fel elsőnek a listára. Az pedig a demokratikus választás komolyságára vall, hogy a vezetőségbe javasoltaktól egyenként megkérdezték:

- Tudod-e vállalni, Jóska?
- Tudom, hogyne tudnám...
- Hát te, Márton?
- Egyelőre inkább mellőzzetek, majd ha tettekkel kiérdemeltem...

Itt kezdődik az önszervező társadalom kiépítése, az alapsejteken. És csak akkor lesz más az életünk, ha megtanulunk másként gondolkodni, a korigényeknek megfelelően cselekedni. Ezt a gondolatot emelte ki *Antal József* református lelkész is, akit a szervezet elnökének jelöltek... – beszédét így fejezte be: "Kérem az Istent, hogy adjon erőt: tudjuk a munkát elvégezni!"

Úgy éreztem, hogy ezzel a fohással valami új kezdődött el az életünkben - és nyilván: nem csupán Györgyfalván. (1990. február 5.)

Tordaszentlászlóiak élőlánca

Boldizsár Zeyk Imre tanár barátom leveléből gépelem és küldöm a *Falvak Népe*nek (központi sajtóorgánium) a jellemzőbb részeket:

"Az új körülmények az első perctől cselekvésre készítettek. Nálunk már 1989. december 25. előtt megalakult a Nemzeti Megmen-

tési Front helyi és községi tanácsa. Ez utóbbinak 15 tagja van: 7 román és 8 magyar. Alighogy megjelent a *Hívó szó*, hozzáláttunk az RMDSZ helyi szervezetének a megalakításához, melynek jelenleg közel hatszáz tagja van. Egyik itteni mérnök barátom megfogalmazta a falu gazdasági és társadalmi fejlesztésének igényeit. Sajnos, a községi polgármesteri hivatal végrehajtó bizottságának öt tagja közül mindössze egy(!) a magyar.

Jelenleg a földkérdés megoldása foglalkoztat a leginkább, de nem feledkezünk meg a szellemi magvetés feltételeinek a megteremtéséről sem. A Magyar Köztársaságból nemcsak élelmiszert kaptunk – amit méltányosan osztottunk el a közösséghez tartozó magyar és román falvakban –, hanem könyvadományt is. Erre igencsak nagy szükség volt, mivel a könyvtár magyar állományának jó részét eltüntették, és még mindig nem sikerült visszaszerezniük a hiányzó köteteket.

A tízosztályos magyar tannyelvű iskolában a megyei tanfelügyelőség tervezete alapján kétszer próbálták megalakítani a román tagozatú IX. és X. osztályt. Ez az elgondolás jelentkezők hiányában kudarcba fulladt. A szülők és az iskola vezetőségének minden tiltakozása ellenére azonban magyarul nem tudó tanerők tanították a fizikát, a kémiát, a biológiát és a mezőgazdaságtant – az amúgy is román nyelven folyó történelem-, földrajz- és alkotmánytan-tanítás mellett. Bár tiltakozásunkkal a Nevelés- és Oktatásügyi Minisztériumig is eljutottunk, ezen az állapoton csak a forradalom utáni helyzetben sikerült érdemben változtatnunk.

Hogy, hogy nem – elodáztuk a városiasításnak álcázott falurombolási terv végrehajtását. Ma is veszélyben van azonban az általunk történelmi emlékké nyilvánított – 1896-ban telepített – Kiserdő, melynek erdei- és fekete-fenyőit 15 esztendeje csapolják, s most, 1990. január 24-én akarták végképp letarolni. Közbelépésünkre ezt elnapolták ugyan, de a Ki-

serdő fennmaradása így is bizonytalan. A szentlászlóiak eltökélt szándéka, hogy élőlánccal akadályozzák meg – amennyiben más mód nem nyílik rá – a garázda tett végrehajtását.” (1990. február 5.)

(...)

Gyanakvás helyett - párbeszéd!

A magyar oktatási hálózat visszaállítása heves ellenállásba ütközött némely helyeken. Marosvásárhelyen például magyarellenes megnyilvánulásokra került sor. Nem voltam ott február 10-én Vásárhelyen, de akik látták a hatalmas néma tüntetést, azt mondják: épp némaságában volt beszédes válasz a nacionalista-soviniszta acsarkodásra. Kolozsváron ugyanabban az időben az RMDSZ megyei szervezete nagygyűlésre hívta az embereket. Nemcsak a magyarokat – a románokat is. És nemcsak a megyei választmány tagjai (*Balázs Sándor, Egyed Péter, Kántor Lajos, Pillich László*) szólaltak a Béke téri Diákművelődési Ház nagytermében egybegyűltekhez, hanem olyan jeles román személyiségek is, mint *Ion Aluas* szociológia-professzor vagy *Ioan Popa* műegyetemi tanár. Nem hiányzott a szónokok közül a Kolozsvári Demokrata Párt, illetve a Magyar-Román Demokrata Szövetség képviselője sem. Ezen a nagygyűlésen román barátainkkal közösen tettünk hitet a jogállamiság megteremtésének és a demokrácia kiépítésének szükségessége, az anyanyelv teljes fokú használatának elvitathatatlan joga mellett. A gyanakvás egymás szándékainak a nem ismeretéből fakad – hangsúlyozták a szónokok –, ezért nélkülözhetetlen a párbeszéd, a kölcsönös megismerés. Ezt sugallta egyébként a rendezvény kétnyelvű jelmondata is: *Gyanakvás helyett dialógust! Dialog in loc de suspiciuni!*

A mindennapok során is ott kellene folytatnunk ezt a párbeszédet, ahol a Béke téri nagyteremben abbahagytuk.

(1990. február 12.)

Magyar művelődési egyesület Buzauban

Ki gondolta volna, hogy a Falvak Népe öntudatébresztő, önszervező társadalmat építő sorai visszhangot keltenek a moldvai tájakon is?

“Mi, Buzau megyei magyarok is valósággal szomjúhozzuk a magyar kultúrát - olvasom a lap hasábjain *Rosu Katalin* 1990. január 30-án kelt sorait -: könyvre, lmezre, színművekre vágyunk, mert mostanáig nagyon kevés részünk volt benne. Nagyon elszigetelve olyan vidéken élünk, ahol még a létünkről sem vett tudomást senki. Mint utóbb kiderült, sokszor mentünk el egymás mellett, és azt sem tudtuk, hogy egy nemzethez tartozunk, Mifelénk nem létezett az ún. *nemzeti kérdés*, de most, hogy román testvéreink tudnak rólunk, szeretettel segítenek, jóindulattal vannak irántunk. A törvényszéken (ahol az egyesületet bejegyezték – *Cs.P.*) örömmel fogadtak és segítettek; a Front megyei Tanácsa ugyancsak támogat, akárcsak a megyei lap, a *Viata Buzaului* szerkesztősége, mely ingyen jelenteti meg valamennyi közleményünket. És szólnunk kell *Corneliu Iordachescu* doktorról, aki szívvel-lélekkel mellettünk állt az első perctől kezdve, amikor még csak hárman voltunk a csoportban, s ő volt az, aki a lelkünkre kötötte: ne hagyjuk magunkat, ne csüggedjünk, mert sikerülni fog, amit elterveztünk...”

Együtt- egymásért

A Kolozsvári Állami Magyar Színházban február 18-án közel nyolc órán át tartott az RMDSZ Kolozs megyei szervezetének küldöttgyűlése. Volt megtárgyalnivaló bőven, hiszen a szervezet által átfogott szűkebb és tágabb közösségek gondjai nagyon felgyűltek az utóbbi évtizedekben, s ráadásul: a régiiek mellett újabbak keletkeztek.

Van-e elég ereje az RMDSZ-nek, hogy az átmeneti bizonytalanságból a kivezető utat megjelje, a régebbi és az újabb gondokat le-

gyűrje? – alighanem ezek a kérdések foglalkoztatták az embereket a leginkább. Volt, aki nyíltan felvetette: ha a vásárhelyiek százezres tömeget tudtak mozgósítani – könyvvel és gyertyával – néma tüntetésre, akkor vajon nem az erőtlenség jele-e az, hogy a kolozsváriak “csak” egy nagygyűlésre vállalkoztak? Nos, akik kellő helyzetismerettel rendelkeznek, azok jól tudják: épp az eltérő megoldás a legfőbb bizonyosság rá, hogy az RMDSZ mindkét megyében a helyzet magaslatán állt. A február 10-i kolozsvári nagygyűlés a demokrácia erősítését, szándékaink tisztességének a bizonyosságát jelentette, az őszinte párbeszéd feltételeinek a megteremtéséért szállt síkra. És mert így cselekedett, ennek a nevében mondhatta ki egyhangúlag a 18-i küldöttgyűlés: a szervezet követeli Kolozsvár polgármesterének a haladéktalan leváltását, lévén, hogy elveszítette a város magyar lakosságának a bizalmát!

Tény viszont, hogy kevés kézzelfogható eredményre hivatkozhatott az ideiglenes megyei vezetőség. Ha az iskolaügy többé-kevésbé megoldottnak is tekinthető, a Bolyai Egyetem visszaállításának időpontja egyre bizonytalanabb. Az arányos nemzetiségi képviselőt nehéz harcok árán is csak részben sikerült. A

szervezet működési feltételeit lényegesen javító székház is ígéretként létezik csupán. Sok mindent a többségi értetlenség, gyanakvás vagy egyenesen a nyílt támadás légkörében lehetett felvetni csak – így nem csoda, hogy az eredmények nem állnak egyenes arányban a szervezet erőfeszítéseivel. A beindult változások, úgy tűnik, csakis hosszabb távon vezetnek majd a kívánt eredményre.

A korábbi alárendeltségi viszony felszámolása után az egymásmeletti életkereteit kell kialakítanunk. S ez nem történik meg egyik napról a másikra. Ezért nem szabad türelmetleneknek lennünk, de elhallgatni sem kell semmit.

Építeni akarunk, nem rombolni.

Szétzilált, szétzüllesztett nemzetiségi társadalmunkat kell újjáépítenünk. És ezt a munkát nem végezheti el helyettünk senki. Miénk a jog és a felelősség. A tét nagy – mondotta Egyed Péter, aki szervezetünk célkitűzéseit vázolta. Nagy és valóban – történelmi. Hiszen annyi megcsalás után most már nekünk, akiket a decemberi események úgyszólván a halál szájából mentettek meg, nem szabad veszítenünk. (1990. február 18.)

(Folytatása következő lapszámunkban)

palócföld
KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

**Public literature and art monthly of the
Culture Department of Nógrád County.**

Prepared by Publisher Mikszáth.

Chief editor: József Pál

Chief publisher: Dr. János Németh

Address of editorial office:

H-3101 Salgótarján, Pf.: 270.

Tel: (0036) 32-14-386, 32-11-022

Pályázati felhívás

**A Nógrád Megyei Közgyűlés, valamint a PALÓCFÖLD
közéleti, irodalmi, művészeti folyóirat szerkesztősége
1992. évre országosan meghirdeti a hagyományos**

MADÁCH-PÁLYÁZATOT.

A pályázatra olyan, eddig nem publikált, máshol egyidőben be nem nyújtott művekkel lehet nevezni, amelyek elmélyült szakmai igénnyel mutatják be valóságunk közérdekűen időszerű kérdéseit, illetőleg, amelyek Madách Imre korára, életére, életművére, annak utóéletére vonatkozó új gondolatanyagot, adalékot tartalmaznak.

A jelíges pályamunkákat három gépelt példányban 1992. december 1-ig lehet benyújtani a Palócföld Szerkesztőségének címére. (3100 Salgótarján, Rákóczi út 192. sz. Postafiók: 270.) Kérjük, hogy lezárt, külön borítékban mellékeljék a jelíge feloldását.

PÁLYADÍJAK:

1. Szociográfia, irodalmi riport, esszé, tanulmány kategóriában

I. díj: 50 000 Ft

II. díj: 30 000 Ft

III díj: 20 000 Ft

2. Versek, szépprózai művek kategóriájában

I. díj: 50 000 Ft

II. díj: 30 000 Ft

III díj: 20 000 Ft

*Balassagyarmat város különdíja
Salgótarján város különdíja*

Eredményhirdetés 1993. januárjában, a hagyományos Madách-ünnepség keretében kerül sor, amelyre a díjnyertes szerzőket külön értesítéssel hívjuk meg. A díjazott művek első közlésének jogát a Palócföld folyóirat magának fenntartja. (Csak szakzsűri által közlésre javasolt kéziratok sorsáért vállalunk felelősséget.)

A Madách-pályázat eredményhirdetését a folyóirat februári számában tesszük közzé.

**NÓGRÁD MEGYEI KÖZGYŰLÉS
PALÓCFÖLD SZERKESZTŐSÉG**

palócföld
KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT